

W KIERUNKU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

WYZWANIA | NARZĘDZIA | PERSPEKTYWY

Redakcja naukowa Magdalena Śliwińska

WYDAWNICTWO UEP

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W POZNANIU

**W KIERUNKU
ZRÓWNOWAŻONEGO
ROZWOJU**

WYZWANIA | NARZĘDZIA | PERSPEKTYWY

W KIERUNKU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

WYZWANIA | NARZĘDZIA | PERSPEKTYWY

Redakcja naukowa Magdalena Śliwińska

WYDAWNICTWO UEP

UNIWERSYTET
EKONOMICZNY
W POZNANIU

Poznań 2025

Komitet Redakcyjny

Marcin Anholcer (przewodniczący), Monika Banaszewska, Barbara Borusiak, Szymon Cyfert, Bazyle Czyżewski, Aleksandra Gawel (wiceprzewodnicząca), Piotr Lis, Krzysztof Malaga, Marzena Remlein, Magdalena Stefańska, Eliza Szybowicz (sekretarz)

Recenzja

Tomasz Dorożyński

Projekt okładki

Marta Brzóstowicz

Zdjęcia na okładce pochodzą ze strony Freepik.

Redakcja i korekta

Halina Jankowska-Fejnas

 Magdalena Śliwińska

Sugerowane cytowanie: Śliwińska, M. (red.). (2025). *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3>

ISBN 978-83-8211-256-6

eISBN 978-83-8211-257-3

<https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3>

Dofinansowano ze środków Ministra Nauki przyznanych w ramach Programu „Regionalna inicjatywa doskonałości” na realizację projektu „Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu dla Gospodarki 5.0: Inicjatywa regionalna – efekty globalne (IREG)”.

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Poznań 2025

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe.

WYDAWNICTWO UNIwersYTETU EKONOMICZNEGO W POZNANIU

ul. Powstańców Wielkopolskich 16, 61-895 Poznań

tel. 61 854 31 54, 61 854 31 55

<https://wydawnictwo.ue.poznan.pl>, e-mail: wydawnictwo@ue.poznan.pl

adres do korespondencji: al. Niepodległości 10, 61-875 Poznań

Skład: Wydawnictwo eMPi²

Reginaldo Cammarano

Druk: Zakład Graficzny Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu

ul. Towarowa 53, 61-896 Poznań, tel. 61 854 38 06, 61 854 38 03

SPIS TREŚCI

Wstęp (<i>Magdalena Śliwińska</i>)	7
<i>Bartosz Jan Łowicki</i>	
1. Idea zrównoważonego rozwoju w obronności i przemyśle zbrojeniowym	11
<i>Mateusz Dyrlica</i>	
2. Rola funduszy Unii Europejskiej w promowaniu zrównoważonego rozwoju	29
<i>Agata Kwiatkowska, Wojciech Rogowski</i>	
3. (Nie)sprawiedliwość klimatyczna w Unii Europejskiej	43
<i>Kamila Michowska</i>	
4. Kredyty SLL w Polsce – sytuacja obecna i perspektywy	57
<i>Maciej Kusz</i>	
5. Formuła 1 w obliczu potrzeby zrównoważonego rozwoju	69
<i>Krzysztof Warych</i>	
6. Certyfikaty zrównoważonego rozwoju w raportowaniu niefinansowym. Szansa na zrównoważoną transformację rynku?	83
<i>Eryk Cudnik-Cegielski, Karolina Kaczorek</i>	
7. Problem konsumpcji i produkcji mięsa w kontekście zrównoważonego rozwoju	95
<i>Olga Jankowska</i>	
8. Fair Trade jako odpowiedź na wyzwania globalizacji	109
<i>Karolina Zuzanna Skorupska</i>	
9. Czy zrównoważona turystyka jest możliwa? Fair Trade w branży turystycznej	121
<i>Letycja Józefczak</i>	
10. Możliwości i bariery zastosowania generatywnej sztucznej inteligencji w działaniach związanych z edukacją konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu	135

<i>Magdalena Śliwińska, Letycja Józefczak, Marcei Hązła</i>	
11. Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu. Przykład Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu	149
<i>Magdalena Śliwińska</i>	
12. Droga do zrównoważonego rozwoju – wyzwania i perspektywy	165
Spis tabel i rysunków	175

WSTĘP

Narastające wyzwania globalne o charakterze społecznym i środowiskowym spowodowały, że potrzeba dążenia do zrównoważonego rozwoju, rozumianego jako rozwój gospodarczy, który sprzyja ochronie środowiska naturalnego oraz godnemu życiu wszystkich mieszkańców naszej planety, stała się jednym z najważniejszych tematów dyskursu naukowego i politycznego ostatnich dekad. Sposób funkcjonowania i rozwój gospodarki globalnej odbywał się bowiem od wielu lat zarówno kosztem przyszłych pokoleń, ze względu na degradację środowiska naturalnego i związane z tym zmiany klimatyczne, jak i obecnych najsłabszych uczestników rynku. Podejmowane w ostatnich latach przez rządy i organizacje międzynarodowe działania przeciw globalnym problemom, między innymi ustanowienie 17 celów zrównoważonego rozwoju przez ONZ i dążenie wielu państw do ich realizacji, stanowią ogromny postęp i ważny krok w budowaniu świadomości społecznej i pracy na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Czy są one jednak wystarczające? Czy przyczynią się do uratowania środowiska naturalnego i odwrócenia tak niebezpiecznych zmian klimatycznych? Czy doprowadzą do tego, że obecnie głodujące 10% i strukturalnie niedożywione 25% naszej populacji będzie miało godne warunki życia, pracy i rozwoju? Czy liczne programy w ramach polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju są skuteczne i sprawiedliwe? Do jakiego stopnia można powierzyć rynkowi rozwiązywanie problemów społecznych i środowiskowych? Jaką rolę w procesie transformacji gospodarki w kierunku zrównoważonej gospodarki rynkowej odgrywają oddolne inicjatywy rynkowe i społeczno-gospodarcze? Na te pytania szukają odpowiedzi autorzy niniejszej monografii zatytułowanej *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy*.

Powstała ona dzięki badaniom prowadzonym przez członków Studenckiego Koła Naukowego Zrównoważonego Biznesu „Trade Fair”, a jej tematyka dotyczy działalności SKN i stanowi rezultat wielomiesięcznej pracy grupy wyróżniających się i niezwykle zaangażowanych w działania na rzecz zrównoważonego rozwoju studentów. Monografia poświęcona jest różnym aspektom zrównowa-

zonego rozwoju i ma na celu ukazanie związanych z nim wyzwań, kontrowersji oraz narzędzi, zarówno w kontekście funkcjonowania „niezrównoważonych” ze swej natury sektorów gospodarki (rozdziały 1 i 5), jak i działań podejmowanych przez Unię Europejską (rozdziały 2 i 3), rynek (rozdziały 4, 6 i 7), ruch Sprawiedliwego Handlu (Fair Trade) (rozdziały 8, 9, 10) czy wreszcie instytucje edukacyjne (rozdział 11).

Nikt chyba nie ma wątpliwości, że wojny i wszelkie konflikty zbrojne są całkowicie sprzeczne z ideą zrównoważonego rozwoju. Zagrożają one bowiem nie tylko dobrostanowi ludzi, lecz także planety. Ponadto przemysł zbrojeniowy i budowanie obronności niejednokrotnie wiąże się z ogromnymi szkodami dla środowiska, nie wspominając o tym, jak wielkie koszty pochłaniają same wojny oraz zbrojenia i szeroko rozumiane wzmocnienie obronności. Wiele współczesnych problemów, w tym tych najpilniejszych, związanych z głodem, niedożywieniem i fatalnymi warunkami życia wielu milionów ludzi, można by rozwiązać, gdyby te same środki były przeznaczone na przeciwdziałanie im. Biorąc pod uwagę sprzeczność wojny i zbrojeń z ideą zrównoważonego rozwoju oraz w obliczu braku możliwości pokojowego rozwiązania wielu obecnych konfliktów międzynarodowych należy się zastanowić, czy połączenie tych elementów jest w ogóle możliwe, a jeśli tak, to w jakich okolicznościach i w jaki sposób. Dlatego szukaniu odpowiedzi na to pytanie oraz identyfikacji związku pomiędzy obronnością państwa i rozwojem przemysłu zbrojeniowego z ideą zrównoważonego rozwoju został poświęcony rozdział 1.

Wprawdzie współpraca międzynarodowa wielu państw nie osiągnęła jeszcze etapu, który umożliwiłby pokojowe rozwiązywanie konfliktów i zaprzestanie wyścigu zbrojeń, jednak pozwoliła na poczynienie dużych postępów w zakresie promowania zrównoważonego rozwoju. Przykład stanowi Unia Europejska, która między innymi poprzez wdrażanie polityki Europejskiego Zielonego Ładu i pakietu „Gotowi na 55” od kilku już dekad wspiera ideę zrównoważonego rozwoju. Dlatego rozdział 2 poddaje analizie Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Fundusz Spójności i Europejski Fundusz Społeczny+ z punktu widzenia wspierania przez nie zarówno społecznego, jak i środowiskowego aspektu zrównoważonego rozwoju. Czy jednak zrównoważona transformacja jest pod każdym względem sprawiedliwa? Odpowiedzi na to pytanie szukają autorzy rozdziału 3. Rozpoznają oni z perspektywy państw członkowskich Unii Europejskiej problem nierówności klimatycznych, wyjaśniając w szczególności, na czym polega i jak się odbywa sprzeciw społeczny wobec transformacji energetycznej, oraz identyfikując jego przyczyny i możliwe sposoby zapewnienia sprawiedliwości zielonej transformacji.

Odgórne wspieranie zrównoważonego rozwoju poprzez regulacje prawne oraz różnego rodzaju polityki wsparcia wiąże się zatem z wieloma wyzwaniami

i kontrowersjami. Czy jednak można te kwestie całkowicie przekazać rynkowi, w ręce różnych jego uczestników? Temu zagadnieniu poświęcone są kolejne cztery rozdziały. I tak rozdział 4, na przykładzie analizy nowego instrumentu finansowego, jakim są Sustainability Linked Loans (SLL), rozpoznaje, w jakim stopniu sektor finansowy jest w stanie stymulować inwestycje uwzględniające zasady zrównoważonego rozwoju. Autorka uporządkowuje w nim wiedzę na temat tego nowego sposobu finansowania inwestycji, porównuje rynek polski z zagranicznymi rynkami SLL i wyciąga wnioski na temat przyszłości tego instrumentu finansowego.

Czy przemysł motoryzacyjny oraz sporty motorowe mogą rozwijać się równoległe z realizacją celów zrównoważonego rozwoju ONZ? Ten problem jest analizowany z kolei na przykładzie niezwykle popularnej i jednocześnie specyficznej dziedziny sportu i rozrywki, kontrowersyjnej z punktu widzenia potrzeby zrównoważonego rozwoju, jaką stanowi Formuła 1. Autor rozdziału 5 dokonał analizy inicjatyw, jakie podejmuje Formuła 1, aby osiągnąć cel neutralności węglowej w 2030, oraz szuka odpowiedzi na pytanie, czy aktualne tempo podejmowanych przez tę organizację zmian na to pozwoli.

Specyfika poszczególnych branż i sektorów gospodarki sprawia, że zrównoważony rozwój stanowi dla każdej z nich innego rodzaju wyzwanie. Czy prawdopodobne jest w tej sytuacji wypracowanie pewnych standardowych rozwiązań, których zastosowanie jest możliwe na większą skalę? Przykład takich rozwiązań stanowią różne systemy certyfikacyjne zrównoważonego rozwoju, z których znakomita część powstaje jako oddolne inicjatywy rynkowe kreujące pewne standardy pożądaných zachowań rynkowych. Czy ich stosowanie przyczyni się do zrównoważonej transformacji rynkowej? Na to pytanie odpowiedzi szuka autor rozdziału 6, którego celem jest wyjaśnienie, jaką funkcję mogą pełnić informacje o certyfikatach zrównoważonego rozwoju zawarte w raportach niefinansowych spółek giełdowych. Zarówno ten, jak i kolejny rozdział wskazują na niezwykle istotną rolę konsumentów, jako na tych uczestników rynku, którzy poprzez swoje wybory rynkowe wywierają wpływ na to, jakiego rodzaju produkty i w jaki sposób są wytwarzane przez przedsiębiorstwa. Autorzy rozdziału 7 podjęli temat konsumpcji i produkcji mięsa w kontekście zrównoważonego rozwoju. Ich celem była identyfikacja relacji pomiędzy przemysłową produkcją mięsa a zrównoważonym rozwojem i rozpoznanie wpływu procesów związanych z produkcją mięsa na różne aspekty zrównoważonego rozwoju, zarówno środowiskowe, jak i społeczne.

W obliczu ciągle niesatysfakcjonującego tempa zmian we wdrażaniu zasad zrównoważonego rozwoju do życia społeczno-gospodarczego poprzez regulacje odgórne oraz inicjatywy rynkowe powstaje pytanie o rolę społeczeństwa i inicjatyw społecznych w realizacji celów zrównoważonego rozwoju. Temu zagadnieniu poświęcone są ostatnie cztery rozdziały monografii. Na przykła-

dzie ruchu społecznego i rynku Sprawiedliwego Handlu (Fair Trade) autorzy ukazują, że społeczeństwo może wygenerować inicjatywy i rozwiązania, które są w stanie bardzo skutecznie wspierać dotychczasowe wysiłki państwa i rynku na rzecz zrównoważonej transformacji. Rozdział 8 argumentuje, że ruch i rynek Sprawiedliwego Handlu stanowi odpowiedź na współczesne wyzwania związane z globalizacją, i rozpoznaje, w jaki sposób jego funkcjonowanie przeciwdziała globalnym problemom o charakterze społecznym i środowiskowym. Rozdział 9 stawia ważne pytanie, czy sektor turystyki może być zrównoważony. Jego celem jest wyjaśnienie, w jaki sposób wdrożenie zasad Sprawiedliwego Handlu do branży turystycznej może mieć pozytywne skutki zarówno dla lokalnej społeczności, jak i dla turystów, czyniąc ten sektor bardziej zrównoważonym.

Problem roli takiej inicjatywy jak Sprawiedliwy Handel w podnoszeniu świadomości na temat wyzwań globalnych i oddolnych możliwości przeciwdziałania im przez konsumentów porusza rozdział 10. Czyni to z ciekawej perspektywy możliwości wykorzystania generatywnej sztucznej inteligencji (generative AI) w działaniach związanych z edukacją na temat Sprawiedliwego Handlu. Autorka szuka odpowiedzi na pytanie, czy wykorzystanie AI w działaniach związanych z edukacją konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu może okazać się słusznym i skutecznym przedsięwzięciem w obliczu charakteru ruchu i kwestii etycznych związanych ze stosowaniem tego typu technologii w obszarze edukacji i generowania informacji.

Rozdział 11, ostatni, kontynuuje wątek edukacyjny w kontekście oddolnej inicjatywy społeczno-gospodarczej, jaką stanowi Sprawiedliwy Handel. Czyni to z perspektywy instytucji edukacyjnej, jaką jest Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu (UEP), który dzięki inicjatywie studentów SKN Zrównoważonego Biznesu „Trade Fair” i działaniom podejmowanym przez swojego opiekuna i wielu innych pracowników uczelni włączył się w kampanię Społeczności Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu i we wrześniu 2024 uzyskał tytuł Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu. Na przykładzie UEP rozdział ten ukazuje rolę instytucji o charakterze edukacyjnym w promowaniu idei zrównoważonego rozwoju i podnoszeniu świadomości wśród społeczności akademickiej na temat globalnych wyzwań i oddolnych możliwości przeciwdziałania im. Droga do zrównoważonego rozwoju jest procesem trudnym i długotrwałym, a jego ostateczny sukces zależy od wielu czynników. Uczelnie wyższe mają w tym procesie niezwykle istotną rolę do odegrania, kształtując postawy przyszłych polityków odpowiedzialnych za regulacje ogólnie, pracodawców i pracowników odpowiedzialnych za inicjatywy rynkowe oraz konsumentów, którzy mogą przyczynić się do wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju poprzez swoje decyzje rynkowe.

1. IDEA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W OBRONNOŚCI I PRZEMYŚLE ZBROJENIOWYM

The idea of sustainable development in defense and arms industry

Abstract: This chapter aims to discover whether it is possible to develop a reasonable compromise between the idea of sustainable development, the arms industry and defense. Seemingly opposite ideas and sectors have much in common. The aforementioned shared part may be key to solving the problem together. In the case of defense, there are solutions that provide an increase in defense capabilities and an environmental benefit. The arms industry is, however, difficult to be made sustainable. This sector is unsustainable in nature and its guiding idea is imbalance. This imbalance is becoming apparent in the turnover of arms companies, whose huge profits are fuelled by the arming of countries. Trade of this magnitude takes place despite the existence of various conventions prohibiting war—the UN Charter, for example. In the case of defense, however, sustainability does not have to be an antonym. This chapter does not encourage the implementation of militarism nor of environmentalism. The desired approach is the one that is most beneficial to humans (defense) and the environment on occasion. Therefore, it seeks arguments supporting the thesis that it is possible to invest in defense in a thoughtful way with respect for the environment. Observing the scale of the problems of the modern world—wars and conflicts, it is necessary to take reasonable action while there is still time.

Keywords: defense, arms industry, sustainable development, doughnut economics.

Sugerowane cytowanie: Łowicki, B. J. (2025). Idea zrównoważonego rozwoju w obronności i przemyśle zbrojeniowym. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 11–27). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/1>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Wstęp

Znana ekonomii idea zrównoważonego rozwoju zakłada harmonijny postęp gospodarczy, społeczny i środowiskowy bez ograniczania szans następnych pokoleń na zaspokojenie ich potrzeb. Teoria szczególnie kładzie nacisk na ograniczanie nadmiernej eksploatacji zasobów planety. Raport Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju z 1987 roku tłumaczy, że „zrównoważony rozwój to taki rozwój, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie” (Ministerstwo Rozwoju i Technologii, 2024). Cele to postęp gospodarczy i technologiczny przy jednoczesnym ograniczeniu emisji CO₂ i gazów cieplarnianych, redukcja zanieczyszczania środowiska, recykling surowców i ochrona terenów pierwotnych (mających znaczenie nie tylko w turystyce, lecz także w obronności). Dążenie do zrównoważonego rozwoju oznacza próbę łączenia tych elementów. Początkowo idea ograniczała się do zmniejszania negatywnych skutków oddziaływania człowieka na środowisko, z czasem jednak rozszerzyła się do trzech najważniejszych czynników: poszanowania środowiska, społecznego postępu i wzrostu gospodarczego. W Polsce idea zrównoważonego rozwoju ma odzwierciedlenie w Konstytucji w artykule 5: „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (Konstytucja RP, rozdz. 1 art. 5).

Wdrażając ideę zrównoważonego rozwoju, należy koncentrować się na największych problemach, by reformy miały realny, a nie tylko symboliczny wymiar. Z danych opublikowanych przez Międzynarodowy Instytut Studiów Strategicznych w 2023 roku wynika, że obecnie na świecie toczą się 183 konflikty zbrojne. Wojna jest tymczasem sprzeczna z zasadą zrównoważonego rozwoju, gdyż niszczy dobrostan człowieka. Podobnie zbrojenie się państw, będące próbą zapobiegania konfliktom, jest sprzeczne ze zrównoważonym rozwojem, gdyż wydatki na zbrojenia (mylnie nazywane inwestycjami) powodują, że pieniądze wydawane przez państwo nie generują efektu mnożnikowego i nie przyczyniają się do podnoszenia dobrobytu obywateli. Mogą one jednak być „inwestycją” w obronność wymuszoną czynnikami zewnętrznymi, w sytuacji realnego zagrożenia – wówczas stanowią konieczność.

Współczesne wojny przynoszą coraz więcej cierpienia cywilom i stanowią zagrożenie dla bezpieczeństwa międzynarodowego (Bzura, 2023). Według raportów ONZ do czerwca 2024 roku tylko w Ukrainie śmierć w wyniku wojny poniosło ponad 11 tys. cywilów, a dwa razy tyle zostało rannych (UN News, 2024). Druzgocące statystyki należy mnożyć przez 183 obecnie toczone kon-

flikty. Zapewnienie bezpieczeństwa obywatelom znajduje się w gestii państwa. W Polsce to prawo jest zawarte w art. 26 konstytucji: „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa [...]”. Biorąc pod uwagę rekordowe wydatki Polski na obronność sięgające 4% PKB (PRC, 2024), czyli dwukrotności wymaganego progu przez NATO, można założyć, że jest to wydatek pierwszej potrzeby.

W obliczu sprzeczności wojny i zbrojeń z ideą zrównoważonego rozwoju należy się zatem zastanowić, czy połączenie tych elementów jest w ogóle możliwe, a jeśli tak, to w jakich okolicznościach i w jaki sposób. Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest odpowiedzenie na pytanie, jakie istnieją związki obronności państwa i przemysłu zbrojeniowego z ideą zrównoważonego rozwoju. Dlatego w pierwszych dwóch podrozdziałach omówiony został światowy i polski przemysł zbrojeniowy, jego istota, rozmiar i determinanty dochodowości. Dalej, w podrozdziale trzecim, analizowano status wojny w prawie międzynarodowym, a w czwartym omówiono koncepcję „obwarzanka uzbrojonego”. Podjęto w nim rozważania na temat tego, czy idea zrównoważonego rozwoju ma związek z obronnością i w jakich okolicznościach. Następnie w trzech kolejnych podrozdziałach omówiono sposoby implementacji tej idei na przykładzie Polski.

1.1. Przemysł zbrojeniowy na świecie

Przemysł zbrojeniowy to dziedzina gospodarki zajmująca się produkcją uzbrojenia, która skupia wiele specjalistycznych zakładów. Przemysł ciężki ma szkodliwy wpływ na środowisko i odpowiada za emisję 22% całego CO₂ (Roberts, 2019). Jego szkodliwość uobecnia się także w produkcji toksycznych odpadów i eksploatacji złóż. Założeniem przemysłu zbrojeniowego jest wypracowanie korzystnej dla zbrojącego się nierównowagi sił, która nie ma nic wspólnego z ideą zrównoważonego rozwoju. Jednak przy obecnych warunkach geopolitycznych sektor zbrojeniowy może dążyć do zapewnienia bezpieczeństwa, równowagi społecznej i ekonomicznej.

Światowy bilans sprzedaży 100 największych producentów uzbrojenia wyniósł w 2020 roku 469 mld euro (Machniewski, 2022). Szacując wartość światowego rynku uzbrojenia, przeanalizowano największych producentów broni z różnych krajów świata. Do czołówki największych producentów uzbrojenia zaliczają się państwa promujące ideę zrównoważonego rozwoju. Obniża to wiarygodność i zaciera sens wprowadzania idei zrównoważonego rozwoju w życie. Działalność światowych firm zbrojeniowych przynosi wielomiliardowe dochody, które niejednokrotnie przewyższają wpływy budżetowe całych państw. Dostawcą statystyk w tym obszarze jest SIPRI, czyli Sztokholmski Międzynarodowy

Instytut Badań Pokojowych (SIPRI, 2018b). Tabela 1.1 przedstawia listę 10 największych koncernów zajmujących się przemysłem zbrojeniowym, ukazując roczne obroty firm handlujących uzbrojeniem.

Tabela 1.1. Koncerny przemysłu zbrojeniowego pod względem rocznego dochodu ze sprzedaży uzbrojenia

Przedsiębiorstwo	Kraj pochodzenia	Przychód (w mld USD)
Lockheed Martin	Stany Zjednoczone	47,2
Boeing	Stany Zjednoczone	29,1
Northrop Grumman	Stany Zjednoczone	26,1
Raytheon	Stany Zjednoczone	23,4
General Dynamics	Stany Zjednoczone	22,0
BAE Systems	Wielka Brytania	21,2
Airbus	Unia Europejska	11,6
Leonardo	Włochy	9,8
Almaz-Antey	Rosja	9,6
Thales Group	Francja	9,4

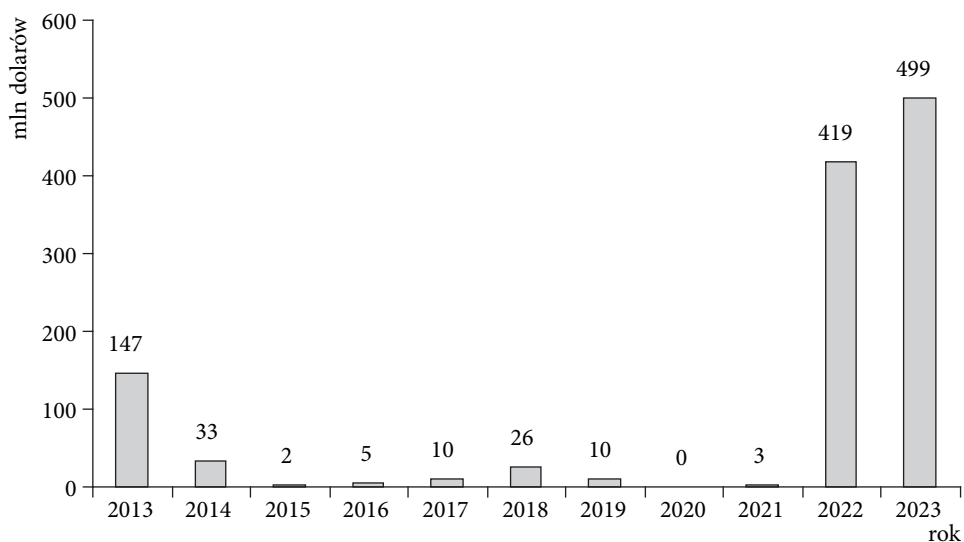
Źródło: na podstawie badań prowadzonych przez Sztokholmski Międzynarodowy Instytut Badań Pokojowych (SIPRI, 2018a).

Warto zwrócić uwagę, że pięć amerykańskich firm wypracowało w 2018 roku dochód o wartości 147,8 mld dolarów. Jest to suma porównywalna z nominalnym PKB Ukrainy, które w 2022 roku wyniosło 152 mld dolarów. Przychód firmy Lockheed Martin (47,2 mld USD) wynosi więcej niż PKB Łotwy czy Estonii. Suma dochodu wszystkich firm wymienionych w tabeli to 209,4 mld dolarów – prawie tyle, ile nominalne PKB Grecji (219 mld USD), więcej niż PKB Węgier (168 mld USD) czy ponad dwa razy więcej niż PKB Bułgarii (89 mld USD) (Worldometer, 2022). Dane te ukazują, jak wielkie przychody generuje ten rynek i jak duże jest jego znaczenie w gospodarce globalnej.

1.2. Przemysł zbrojeniowy w Polsce

W kontekście przychodów z handlu uzbrojeniem warto także zwrócić uwagę na sytuację polskiego przemysłu zbrojeniowego, która diametralnie zmieniła się po wybuchu wojny w Ukrainie (rysunek 1.1).

Przedstawione na rysunku dane świadczą o znaczącym wzroście eksportu polskiego uzbrojenia. W wyniku wybuchu wojny w Ukrainie eksport polskiego uzbrojenia osiągnął 419 mln euro, a rok później rekordowe 499 mln.

Rysunek 1.1. Eksport polskiego uzbrojenia w mln dolarów w latach 2012–2023

Źródło: na podstawie (Trading Economics, 2023).

Nieuchronność popytu na uzbrojenie, które dla wielu państw jest „towarem pierwszej potrzeby”, sprawia, że sektor ten nie może być w pełni kontrolowany zgodnie z kryteriami zrównoważonego rozwoju. Samo zbrojenie się na wypadek wojny wpływa pozytywnie na wzrost naszej zdolności obronnej, ale z ekonomicznego punktu widzenia nie jest opłacalne. Import uzbrojenia oznacza zakup drogiego zagranicznego towaru, który nie generuje efektów mnożnikowych w gospodarce. Ponadto konieczność takiego zakupu zmniejsza liczbę potencjalnych inwestycji rozwojowych w kraju ze względu na obciążenie budżetu. Zwiększanie wydatków na obronność musi spowodować zmniejszenie wydatków na przykład na badania i rozwój. Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że przemysł zbrojeniowy jest motorem postępu technologicznego w przeciwieństwie do przemysłu cywilnego, który nie zawsze się do tego przyczynia.

Wydatki na obronność są w atmosferze niepewności społecznie akceptowalne, gdyż państwo w obliczu wojny walczy o swoją podmiotowość. Niestety powodują one wzrost deficytu budżetu państwa, zadłużenie i koszty obsługi długu publicznego. Ponadto w przypadku Polski jest to realizacja pesymistycznego scenariusza państwa frontowego spychająca kraj w trudnym kierunku dla polityki, aspiracji i ekonomii – w kierunku militaryzacji społeczeństwa i ograniczania praw obywatelskich (Sutkowski, 2022, s. 276). Istnieje jednak rozwiązanie będące formą kompromisu między militaryzacją na miarę Turcji a ekologicznym szaleństwem budowania „czołgów na baterie”. Ekonomiczna koncepcja obwa-

rzanka uzbrojonego, o którym mowa w podrozdziale 1.4, wydaje się złotym środkiem dbającym o zrównoważony rozwój i środowisko. Kolejny podrozdział skupia uwagę na istocie wojny, której obawa wpędza państwa w wyścig zbrojeń.

1.3. Pojęcie wojny w prawie międzynarodowym

Niewątpliwie ogrom zysków firm przemysłu zbrojeniowego jest ewenementem w dobie walki o zrównoważony rozwój, w czasach, w których wojna jest nielegalna. W 1928 roku podpisano umowę zakazującą wojny agresywnej – pakt Briand–Kellogga (Czapliński, 2009, s. 161). Umowa nie zapewniła pokoju na świecie, mimo że sygnatariuszami paktu były Niemcy. Obecnie zakaz wojny zawiera się w karcie Narodów Zjednoczonych w art. 4. Zabrania się używania wszelkich form siły poza dwoma warunkami: w przypadku państw nieprzyjacielskich (koalicja przeciwko państwom Osi) i użycia siły w samoobronie (Czapliński, 2009, s. 162).

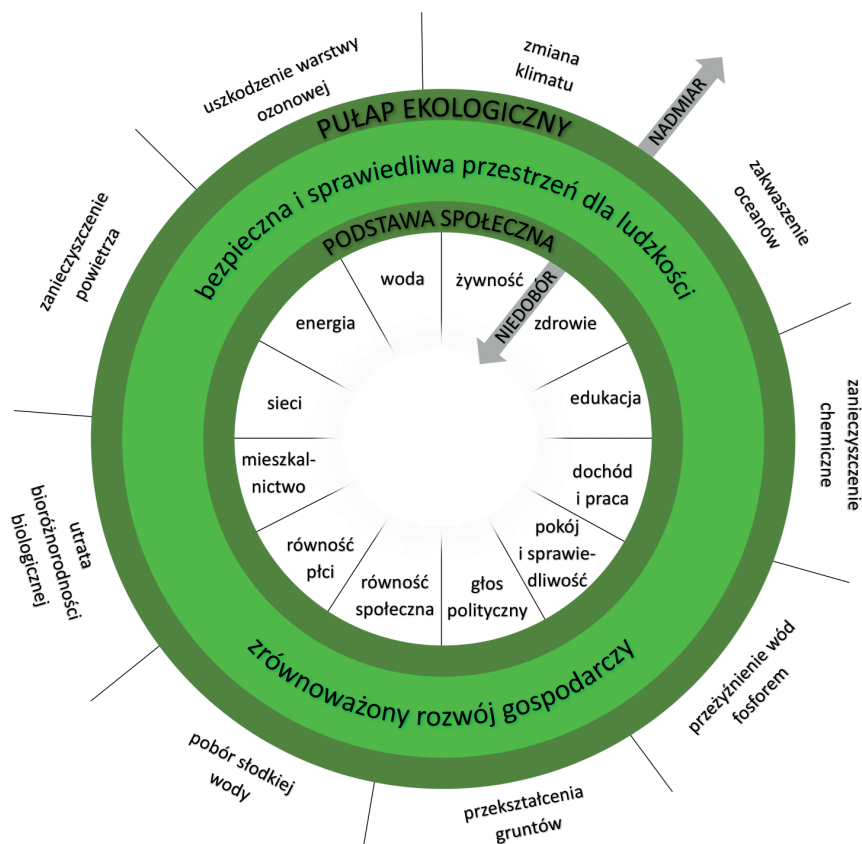
Obecnie mimo zakazu wojny ponad 2 mld ludzi żyje na terenach objętych działaniami wojennymi (jedna czwarta populacji). W 2022 roku przymusowo przesiedlono 84 mln ludzi (Krawczyk, 2022). Ochroną uchodźców zajmuje się UNHCR¹. Celem organizacji jest trwałe rozwiązanie problemu migracji, która obecnie jest jednym z największych problemów współczesnego świata. Migracja jest niekorzystna dla państw przyjmujących, gdyż powoduje problemy gospodarcze, napięcia społeczne i polityczne. Problem uchodźstwa będzie istniał tak długo, jak długo prowadzone będą wojny i konflikty zbrojne (Griffiths, 2023; Rymarczyk, 2010, s. 145–147).

Zatem z uwagi na ludzkie tragedie i zniszczenia państwa powinny czynić wszystko, by zapobiegać wojnom na świecie. Dlaczego globalna społeczność nie potrafi jednak wypracować bezpieczeństwa metodami pokojowymi? To trudne pytanie. W kontekście tego pytania Zbigniew Brzeziński, dyplomata amerykańsko-polskiego pochodzenia i doradca Jimmy’ego Cartera, zdefiniował w *Wielkiej szachownicy* (1998) potęgę wojskową jako determinantę umożliwiającą wywieranie wpływu na wydarzenia na świecie i definiującą globalne mocarstwa (Brzeziński, 1998, s. 11–12). Obecnie z powodu braku możliwości rozwiązywania konfliktów metodami pokojowymi podejście bazujące na sile wojskowej wydaje się konieczne, mimo że zbrojenia nie są rozwiązaniem problemu wojen. Wszystkim 193 członkom OZN powinno zatem zależeć, by wzmacnianie obronności odbywało się w możliwie zrównoważony sposób zgodny z treścią Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju (UN, 2018).

¹ UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees (Biuro Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców).

1.4. Koncepcja obwarzanka uzbrojonego

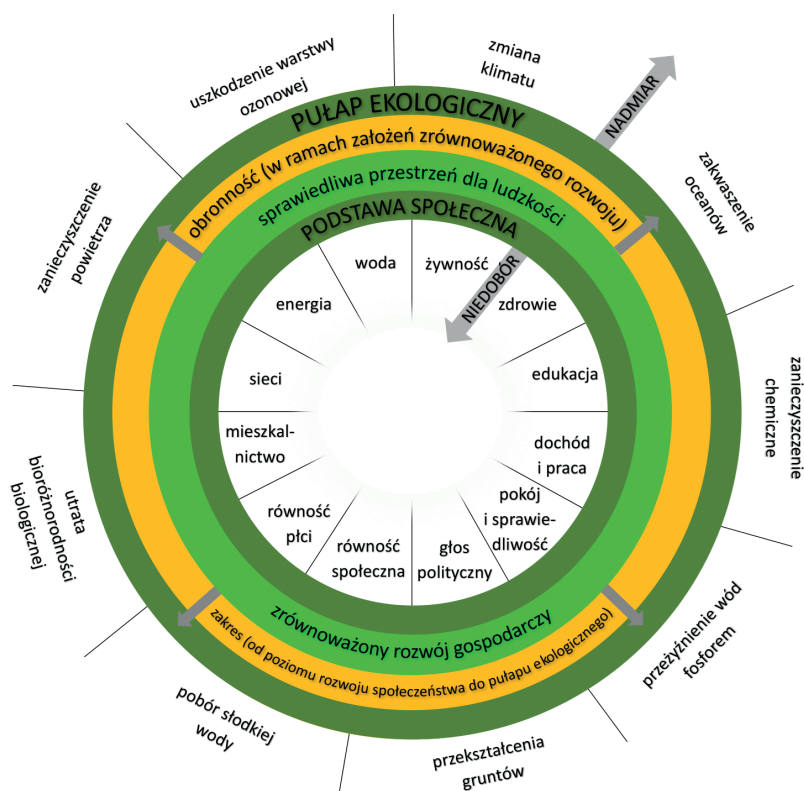
W poszukiwaniu kompromisu między zrównoważonym rozwojem a obronnością uwagę zwraca ekonomiczna „koncepcja obwarzanka” autorstwa brytyjskiej ekonomistki Kate Raworth (2017). Teoria zakłada otoczenie troską potrzeb społecznych i poszanowanie granic możliwości eksploatacji planety. Koncepcja nie rozwiązuje jednak wszystkich kwestii, szczególnie palącego problemu obronności. Nazwa teorii – „obwarzanek” (*doughnut*) – pochodzi od kształtu wykresu przypominającego amerykański pączek z dziurką. Rysunek 1.2 składa się z trzech kręgów, z których środkowy wyznacza minimum niezbędne ludziom do prowadzenia godnego życia. Wyznaczniki są zgodne z celami Agendy 2030 na rzecz zrównoważonego rozwoju. Zewnętrzne kręgi wyznaczają poziomy zbyt niskiego stanu życia społeczeństwa lub zbyt wysokiej eksploatacji planety (Raworth, 2017, s. 37–40).

Rysunek 1.2. Model ekonomicznej koncepcji obwarzanka

Źródło: na podstawie (Raworth, 2017, s. 37).

Modyfikacja koncepcji o element bezpieczeństwa daje szansę na zrównoważony rozwój w obronności i osiągnięcie kompromisu. Bezpieczeństwo to podstawowa różnica pomiędzy ekonomiczną koncepcją obwarzanka (Raworth, 2017) a koncepcją obwarzanka uzbrojonego (Sutkowski, 2022). Pierwsza teoria ma wymiar czysto ekologiczny. Dąży do zapewnienia społeczeństwu sprawiedliwości i przywróceniu kondycji planecie. Druga koncepcja (obwarzank uzbrojony) polega na zadbaniu o antropogeniczne środowisko i na częściowej renaturyzacji pod pewnymi warunkami. Otacza także troską lokalną społeczność i zapewnia państwu bezpieczeństwo. Wykres obwarzanka uzbrojonego mógłby wyglądać tak jak ten zaprezentowany tutaj (rysunek 1.3). Ważną kwestią jest uwzględniony na rysunku pewien poziom rozwoju społeczeństwa – granica pomarańczowego i zielonego pierścienia. Jest to początek, od którego możemy rozpoczynać wdrażanie idei w życie bez obawy, że jej implementacja spowoduje zmniejszanie się przestrzeni potrzebnej do prowadzenia godnego życia.

Rysunek 1.3. Model ekonomicznej koncepcji obwarzanka z uwzględnieniem obronności (w ramach zrównoważonego rozwoju)

Źródło: opracowanie własne.

Następne podrozdziały zawierają metody realizacji założeń obwarunka uzbrojonego na przykładzie Polski, od renaturyzacji bagien, po dywersyfikację energetyczną.

1.5. Ekologia i obronność – tereny zalewowe

Przez ostatnie 30 lat w Polsce pierwsze miejsce w politycznej hierarchii potrzeb zajmowało zwiększanie PKB i zysków przedsiębiorstw. Był to słuszny kierunek rozwoju, gdyż zgodnie z danymi PARP-u na podstawie danych GUS-u przedsiębiorstwa w Polsce stanowią 70% całego PKB (Górka, 2023, s. 28). Dbano także o tworzenie nowych miejsc pracy, podnoszenie płac, poziomu życia. Dopiero na samym końcu podejmowano działania na rzecz ekologii. Omawiana logika wywodzi się z postmaterializmu, czyli poglądu zakładającego dbanie o środowisko naturalne dopiero wtedy, gdy się wzbogacimy (Sutkowski, 2022, s. 273). Niestety w ten sposób nie zadbamy o środowisko naturalne, gdyż potrzeba bogacenia się nie jest zaspokajalna. Nie oznacza to jednak, by uznawać za słuszne szaleństwo determinizmu środowiskowego, według którego człowiek jest całkowicie ograniczony i uzależniony od „wszechmocnej” planety. Należy raczej szukać złotego środka. Funkcje środowiska naturalnego definiuje się jako procesy podtrzymujące życie człowieka na ziemi. Są one także kluczowe dla dobrobytu ludzkości (Hadryjańska, 2021, s. 24). Środowisko odgrywa więc istotną rolę przy tworzeniu infrastruktury ekologiczno-technicznej, a komponenty towarzyszą produkcji i decydują o jej właściwym przebiegu (Hadryjańska, 2021, s. 25). Wiele wskazuje na to, że ekologia, sprawiedliwość społeczna, a nawet obronność mogą się wzajemnie przeplatać. Nadmierna emisja CO₂, kryzysy energetyczne, zanik terenów pierwotnych i niewystarczający poziom bezpieczeństwa to problemy, które można rozwiązywać jednocześnie. Wydaje się również możliwe, by zmodyfikowana koncepcja budowania obronności przyczyniała się do poszanowania środowiska naturalnego. Pierwszym przykładem może być restytucja terenów zalewowych, które są wyjątkowo ważne dla środowiska. Okazuje się jednak, że mokradła stanowią jednocześnie niewykorzystany potencjał polskiej obronności.

W ponad połowie krajów UE zasoby słodkiej wody są niepokojąco niskie (poniżej 3 tys. m³ na mieszkańca), a w Polsce, Czechach, na Cyprze i Malcie są poniżej poziomu bezpieczeństwa ONZ, który wynosi 1,7 tys. m³ na osobę. Największe zużycie wody generują przemysł (70%) i gospodarka komunalna (20%). Pierwszym priorytetem w celach zrównoważonego rozwoju jest powiększanie dyspozycyjnych zasobów wód i poprawy ich ekologicznego stanu (Hadryjańska, 2021, s. 227–228). Mokradła są przykładem naturalnego rezer-

wuaru wody i filtru zanieczyszczeń. Jest to obszar o płytkim poziomie wody gruntowej, silnie uwilgotniony, zalany wodą lub zabagniony, o bogatej w minerały lub środki organiczne glebie. Ich znaczenie biologiczne jest nieocenione. Mokradła w Polsce stanowią 13,9% powierzchni całego kraju (Encyklopedia Leśna, 2018a). Podobnie ważne są torfowiska, czyli rodzaj bagiennego zbiornika wypełnionego roślinnością występującą w klimacie umiarkowanym, w której zachodzące procesy akumulacji organicznych osadów są eksploatowane gospodarczo w celu wydobycia torfu (Encyklopedia Leśna, 2018b). Są one także bogate w zasoby węgla. Bioróżnorodność mokradeł i torfowisk umożliwia rozwinięcie się mikroklimatu i podniesienie poziomu wód gruntowych, co z ekologicznego punktu widzenia jest ważnym pozytywnym zjawiskiem dla ich otoczenia. Jest to także istotna kwestia dla polskich zasobów wody słodkiej (Hadryjańska, 2021, s. 227–228; Sutkowski, 2022, s. 278–279).

Oprócz licznych zalet ekologicznych mokradła są doskonałą barierą dla wojsk nieprzyjaciela. Jako przykład można przytoczyć strategię budowania schronów bojowych z II Rzeczypospolitej, która zakładała budowę tych obiektów wzdłuż bagien rozciągniętych na kresach na wschodzie kraju. Schrony bojowe uzbrojone w karabiny maszynowe miały osłaniać umocnienia polowe i utrudniać nieprzyjacielowi natarcie. Podmokły teren spowalniał marsz. W podłożu grzęzła broń pancerna i pojazdy niemogące poruszać się po bagnistym terenie. Masakrę dopełniał ciągły ostrzał obrony. Innym przykładem uwypuklającym znaczenie mokradeł może być spowolnienie marszu Rosjan, którzy atakowali Kijów z północy w lutym 2022 roku. Bagna skutecznie utrudniały transport sprzętu i żołnierzy, który najłatwiej przeprowadzić na płaskim i utwardzonym terenie. Bagna mogą być wykorzystane jako pas przesłaniania, czyli miejsce, po uderzeniu w które przeciwnik wytraca impet natarcia. W ten sposób zadaje mu się straty w ludziach i sprzęcie jeszcze przed stycznością z wojskami obrońców. Obrona w pasie przesłaniania może także wprowadzić wroga w błąd co do struktury własnych wojsk lub przeprowadzić kontratak (Laprus, 1979, s. 434). Mokradła są świetnym terenem do prowadzenia walk partyzanckich i zaczepnych, o czym przekonali się Amerykanie w Wietnamie, którzy wciągnięci z Wietkongiem w asymetryczną walkę nie byli w stanie zająć terenów przeciwnika (Broda, 2008, s. 43). Partyzancki styl prowadzenia walki przez Wietnam nie dawał szans na wypracowanie przewagi mimo lepszej technologii, jaką dysponowali Amerykanie. Zalesione, podmokłe tereny umożliwiały Wietkongowi atak z zaskoczenia i wykorzystanie przewagi znajomości terenu. Obrazuje to rolę, jaką podczas konfliktu odgrywały dobrze wykorzystane tereny podmokłe – mokradła i torfowiska, które regularnie osusza się pod tereny uprawne. Naturalne bariery są likwidowane na rzecz płaskich rolniczych terenów – idealnych do transportu wrogich wojsk i ciężkiego sprzętu.

Zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju mokradła i torfowiska mogłyby zostać otoczone opieką finansową i legislacyjną. Można by zabronić ich osuszania, a także rozwinąć i subsydiować rolnictwo bagienne. Warto rozważyć restytucję naturalnych bagnisk, spośród których tylko 15% zachowało się w stanie pierwotnym, nietkniętym przez człowieka (Sutkowski, 2022, s. 279). Należy rozpocząć renaturyzację mokradeł i torfowisk od tych położonych przy granicy z Białorusią i Litwą, gdyż tam jest ich najwięcej. Przywrócenie terenów podmokłych do stanu pierwotnego podniosłoby potencjał obronny wschodniej granicy Polski.

Zrównoważony rozwój ma na celu działanie na rzecz społeczeństwa, ekologii, a także dalszego rozwoju gospodarczego, dlatego opisywana restytucja powinna dotyczyć tylko terenów strategicznych, a nie całego kraju. Idea nie powinna prowadzić do rewolucji, lecz przyczyniać się do stopniowego usprawniania działających już systemów. Gospodarowanie terenami podmokłymi w zrównoważony sposób to zwiększenie ich ilości na przygranicznym wschodzie Polski, czyli w miejscu szczególnie narażonym na atak nieprzyjaciela. Wprowadzenie prawa chroniącego mokradła i torfowiska oznacza rezygnację z wypasu bydła na tych terenach. Ograniczone lokalnie rolnictwo można zastąpić hodowlą krowy mlecznej lub rolnictwem bagienным: pałąk wodną i trzciną (Sutkowski, 2022, s. 280). Powyższe przykłady potwierdzają, że istnieje kompromis między ekologią i obronnością. Przemysłany rozwój jednej z tych dziedzin może pozytywnie wpływać na drugą.

1.6. Ekologia i obronność – lasy i rzeki

Podobnie z punktu widzenia ekologii i bezpieczeństwa prezentuje się kwestia lasów naturalnych. Lasy sztucznie nasadzone nie nadają się do maskowania wojsk. Natomiast lasy gospodarowane utrudniają prowadzenie działań partyzanckich z uwagi na szerokie dukty leśne ułatwiające zarządzanie drzewostanem. Lasy naturalne i mieszane są strategicznie ważnym elementem w kwestii obronności. Są dobrą barierą odgradzającą przeciwnika od własnych wojsk i pozwalają na działalność partyzancką. Przykładem z historii obrazującym znaczenie lasów może być walka o las Hürtgen z czasów II wojny światowej. By dostać się na drugi brzeg Renu, wojska amerykańskie musiały toczyć wielomiesięczne walki z Niemcami na powierzchni 140 km² w gęstym lesie. Bilans strat obydwu stron po prawie pięciu miesiącach walk wyniósł ponad 60 tys. zabitych i rannych. Niemcy broniący lasu mimo skromnych zasobów zdołali opóźnić główne natarcie aliantów w głąb Rzeszy na ponad trzy miesiące (Zabecki, 2015, s. 1537). W Polsce 87% drzewostanu stanowią lasy iglaste, a pozostałą, drobną część liściaste. Są one szczególnie ważne dla ekologii i obronności (Sutkowski, 2022,

s. 281). Jednym z nielicznych przykładów gęstych lasów liściastych naturalnego drzewostanu jest Puszcza Białowieska przy granicy z Białorusią. Z uwagi na wysokie znaczenie strategiczne powinno się ją otoczyć szczególną troską.

Rzeki także mogą być skuteczną ochroną przed atakiem nieprzyjaciela. Obrazuje to strategia rozlokowania lepszego i nowocześniejszego sprzętu na zachodzie Polski. Sprzęt wojskowy starszej daty (często pamiętający lata ZSRR) trafiał do jednostek na wschód od Wisły. Głównodowodzący zakładali, że w przypadku ewentualnego konfliktu zbrojnego ze wschodu nowszy sprzęt powinien mieć jak najdłuższy czas aktywności bojowej. Granicą była Wisła, na której w razie przesunięcia się frontu można było utrzymać pozycje dłużej niż na polu rozciągniętym po horyzont. Płaskie podłoże jest idealnym terenem do przemieszczania się wszelkich rodzajów wojsk. Rzeki są zatem strategicznym sprzymierzeńcem w budowaniu polskiej obronności. Według Michała Sutkowskiego, autora koncepcji obwarunka uzbrojonego, rzeki stają się dobrą ochroną pod warunkiem ich deregulacji do stanu pierwotnego. Jest to idea zgodna z celami zrównoważonego rozwoju, które zakładają racjonalne gospodarowanie środowiskiem i przywracanie go do stanu właściwego (Hadryjańska, 2021, s. 50). Deregulacja rzek powoduje podniesienie poziomu wód gruntowych, co jest korzystne dla lokalnego ekosystemu. Podniesienie poziomu wód skutkuje tym, że okoliczne grunty stają się nieprzejezdne dla wrogich wojsk. Wbrew pozorom brak infrastruktury utrzymującej rzeki w kontrolowanej formie może być zaletą obronności danego terenu. Podczas wojny systemy regulujące rzeki mogą stać się celem ataku dywersyjnego przeciwnika. W ten sposób wróg może wywołać powódź, co prowadzi do dezorganizacji wojska obrońców, uderzenia w gospodarkę i wyrządzenia szkód mieszkańcom.

Kwestia restytucji rzek do stanu naturalnego jest jednak bardziej złożona i ma liczne wady. Jedną z nich jest zwiększanie się poziomu wód na wiosnę, co może prowadzić do powodzi na okolicznych obszarach. Wadą jest też konieczność przesiedlania całych miejscowości z zagrożonych terenów. Próba rozwiązania problemów dotyczących tej konkretnej kwestii może okazać się zbyt energochłonna i niewarta wysiłku. Ogólna konkluzja stawia jednak rzeki i lasy za przykład naturalnych barier, które można wykorzystać do obrony przed wrogim wojskiem. Zlikwidowanie bowiem przez wroga takiej bariery jest nieporównywalnie trudniejsze niż zasypianie rowu przeciwczołgowego.

1.7. Ekologia i obronność – energetyka

Inną istotną kwestią jest oszczędność związana z energetyką. Obecnie w Polsce znajduje się 5 mln domów jednorodzinnych. Łącznie zamieszkuje je połowa Polaków. Większość budynków nie spełnia standardów efektywności energetycznej.

Jest to w przybliżeniu 70%–80% domów jednorodzinnych (Sekuła i in., 2022, s. 71; Sutkowski, 2022, s. 283). Trzecia część z nich nie ma w ogóle izolacji cieplnej. Tak niekorzystna statystyka oznacza ogromne straty obywateli. Szacuje się, że dzięki lepszej izolacji domów jednorodzinnych można zaoszczędzić 6,8 mld m³ gazu (Sutkowski, 2022, s. 283). Ponadto ekonomiści twierdzą, że receptą na trwały rozwój polskiej gospodarki jest zwiększanie oszczędności gospodarstw domowych (Górka, 2023, s. 26). Dzieje się tak, gdyż nadwyżka kapitałowa jest niezbędna do przeprowadzania inwestycji napędzających rozwój gospodarczy, a ograniczona konsumpcja nadaje cenom stabilność. Poprawa sytuacji ocieplenia budynków może również ograniczyć emisję o 12 mln ton CO₂ (Sutkowski, 2022, s. 283). Termomodernizacja przy wsparciu państwa pozwoli oszczędzić fundusze obywateli, stworzyć nowe miejsca pracy i umożliwić zarobek polskim przedsiębiorstwom. Takie projekty wpisują się w politykę budynkową UE, przyspieszając dekarbonizację społeczeństwa. Dobrym przykładem jest włoski program renowacji budynków „Superbonus”, który według włoskiej Krajowej Rady Inżynierów miał „ogromny pozytywny” wpływ na gospodarkę, zwiększając włoskie PKB o 12 mld euro i tworząc ponad 130 tys. nowych miejsc pracy (Jakubiec, 2022). Możliwość realizacji takiej inwestycji z użyciem krajowych przedsiębiorstw korzystnie wpłynie na PKB polski, tym bardziej że sektor MŚP² to 40% całości wszystkich przedsiębiorstw w Polsce (Górka, 2023, s. 28).

Kolejną istotną kwestią jest brak dywersyfikacji energetycznej w Polsce. W obliczu wojny stanowi to duże zagrożenie dla stabilności systemu energetycznego. Większość polskiej energii produkuje się z węgla kamiennego – około 50% i węgla brunatnego – około 40% (ZPE, 2021). Rozwiązaniem może być zielony gaz, czyli biometan (Sutkowski, 2022, s. 284). Paliwo produkuje się z odpadów z ferm zwierzęcych, drewna, odpadów papierowych, meblarskich i ścieków. Z jednego strumienia odpadów dałoby się wyprodukować 8 do 10 mld m³ biometanu, czyli tyle, ile wynosi roczna przepustowość Baltic Pipe (Sutkowski, 2022, s. 285). W ten sposób samowystarczalne stałyby się najważniejsze budynki użyteczności publicznej, takie jak szpitale, które w razie wojny miałyby własne źródła zasilania. Największą wadą jest cena kształtująca się w przedziale 500–600 zł za 1 MWh (Sutkowski, 2022, s. 286). Dla porównania cena gazu ziemnego dla gospodarstw domowych w 2024 roku kształtowała się na poziomie około 200 zł (Huczko, 2024), a w 2022 roku było to 70 zł/MWh. Inwestycja w biometan realizuje niektóre założenia celów zrównoważonego rozwoju zawartych w Agendzie 2030, między innymi dążenie do dostarczania czystej energii, dekarbonizacji energetyki i mobilizowanie sektora do pracy w obiegu zamkniętym (Sekuła i in., 2022, s. 67–68). Ponadto stwierdzono, że

² MŚP – Małe i Średnie Przedsiębiorstwa.

sektor odnawialnych źródeł energii tworzy więcej miejsc pracy niż przemysł opierający się na przetwórstwie i wydobywaniu paliw kopalnych. Transformacja energetyczna w stronę nowej zielonej gospodarki wymaga jednak wsparcia ze strony rządu lub organizacji ponadnarodowych (Sulich, 2024, s. 54).

Inwestycje w nowe technologie w dziedzinie energetyki dają szansę rozwiązania problemu wrażliwych sieci przesyłowych wysokiego napięcia podatnych na ataki dywersyjne w trakcie konfliktu zbrojnego. W przypadku wojny zniszczenie scentralizowanego źródła mocy oznacza przerwę w dostawie prądu dla całego regionu. W interesie broniącego się państwa leży decentralizacja energetyczna, czyli pozyskiwanie energii z różnych źródeł: atomu, OZE i paliw energetycznych, jak również wspieranie indywidualnej produkcji energii przez obywateli. Poza tym, skoro surowce ziemi (szczególnie energetyczne: węgiel, ropa, gaz) są ograniczone i ich wyczerpanie jest zaledwie kwestią czasu, to logiczną konsekwencją jest, że obecne pokolenia powinny rozwijać gałęzie przemysłu oparte na alternatywnych źródłach energii. W dobrze zdecentralizowanym systemie zniszczenie źródła lub sieci przesyłowej oznacza odcięcie od zasilania kilkudziesięciu grup przyłączeniowych – kilku osiedli, a nie od razu województw. Polska jest liderem w zakresie dostępu mieszkańców miast do sieci ciepłowniczej. W największych aglomeracjach źródła scentralizowane są źródłem energii dla ponad połowy odbiorców (Szelągowska, 2023, s. 174). Ogromne wady centralizacji systemu energetycznego widać w Ukrainie, w której elektrownie zasilające całe regiony nieustannie są celem ataków Rosjan. Osłabia to obronę państwa, tworzy wrażliwe punkty i zagraża ludności poprzez odcięcie od zasilania ważnych budynków. Elektrownie jako cele wysokiego znaczenia strategicznego powinny być rozproszone i umieszczone z dala od potencjalnych agresorów. Rozproszenie źródeł energii obniża ich znaczenie strategiczne, niwelując w ten sposób czułe punkty obrony.

Podsumowanie

W odpowiedzi na pytanie, jaki związek z obronnością państwa i przemysłem zbrojeniowym ma idea zrównoważonego rozwoju i czy takie połączenie jest w ogóle możliwe, na myśl przychodzi mądrość ludowa: nie czas żałować róż, gdy płoną lasy. Wprowadzenie tej idei w obronności jest możliwe, jednak potrzeba na to dużo czasu i środków oraz musi się to odbywać w okresie pokoju. Sam przemysł zbrojeniowy trudno natomiast jest uczynić w pełni zrównoważonym. Ideą przewodnią tego sektora jest bowiem nierównowaga. Uwidacznia się ona w wysokich obrotach firm zbrojeniowych, napędzanych przez zbrojenie się państw. Z racji wybuchu wojny w Ukrainie wartość polskiego eksportu prze-

mysłu zbrojeniowego wzrosła niemal 150-krotnie. W 2020 roku światowy popyt na uzbrojenie doprowadził do zwiększenia się wartości światowego przemysłu zbrojeniowego do prawie 470 mld euro. Handel takich rozmiarów odbywa się mimo obowiązywania różnego typu konwencji zakazujących wojny (na przykład Karta Narodów Zjednoczonych). Państwa są tego świadome i podają w wątpliwość wszelkie tego rodzaju umowy. Potencjał w stosunkach międzynarodowych jest niemierzalny, a więc wszystko, co jest ustalane w ramach dyplomacji i umów międzynarodowych, może być sprawdzone dopiero w wyniku kryzysu, co w konsekwencji prowadzi do zbrojeń. Współczesna globalna społeczność nie dorosła do rozwiązywania konfliktów sposobami pokojowymi i nie widać szans na zmianę tego stanu rzeczy. Reasumując, zbrojenia we współczesnym świecie są nieuniknione i w dalszym ciągu będą postępować, gdyż państwa muszą zapewnić sobie odpowiedni poziom obronności. Proces zbrojenia można jednak uczynić bardziej zrównoważonym, co było przedmiotem rozważań niniejszego rozdziału. Trzonem bezpieczeństwa państwa powinna być bowiem w obecnych czasach silna armia, wsparta przez przemyślane systemy obronne zgodne z założeniami zrównoważonego rozwoju.

Obronność i zrównoważony rozwój nie mogą być antonimem. Nie chodzi bowiem o to, by militarizm albo postmaterializm zwalczać przy użyciu następnej skrajnej formy ekologizmu. Argumenty przytoczone w pracy ukazują, że można inwestować w obronność w sposób przemyślane z poszanowaniem środowiska naturalnego. Jest to forma kompromisu, z której korzystają wszyscy. Na restytucji ekologicznie korzystnych terenów – mokradeł, rzek, torfowisk i lasów – zyskują jednocześnie zarówno środowisko, jak i obronność. Zrównoważone działanie na rzecz energetyki, czyli termomodernizacja, to oszczędność obywateli i korzyść dla ekologii poprzez ograniczenie emisji dwutlenku węgla. To także korzyść dla polskiego PKB i wykonawców inwestycji – polskich przedsiębiorstw. Dywersyfikacja produkcji energii elektrycznej to bezpieczeństwo energetyczne na czas kryzysów. Rozwój nowych technologii, przykładowo pozyskiwania biopaliw, to konieczność, której realizacja może być szansą na wzmocnienie obronności kraju. Nie możemy żadnej z nich zmarnować szczególnie w czasie pokoju, gdy lasy nie płoną.

Bibliografia

- Broda, M. (red.). (2008). *Konflikty współczesnego świata*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Brzeziński, Z. (1998). *Wielka szachownica. Główne cele polityki amerykańskiej*. Świat Książki.
- Bzura, M. (2023). Na świecie toczą się obecnie 183 konflikty zbrojne – Financial Times. *Wszystko Co Najważniejsze*. <https://wszystkocojnajwazniejsze.pl/pepites/na-swiecie-tocza-sie-obecnie-183-konflikty-zbrojne-financial-times/>

- Czapliński, W. (2009). *Podstawowe zagadnienia prawa międzynarodowego. Zarys wykładu*. Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego.
- Encyklopedia Leśna. (2018a). *Mokradła*. [https://www.encyklopedialesna.pl/haslo/mokradla/#:~:text=\(Ochrona%20przyrody\)%2C%20obszary%20o,13%2C9%25%20powierzchni%20kraj](https://www.encyklopedialesna.pl/haslo/mokradla/#:~:text=(Ochrona%20przyrody)%2C%20obszary%20o,13%2C9%25%20powierzchni%20kraj)
- Encyklopedia Leśna. (2018b). *Torfowisko*. <https://www.encyklopedialesna.pl/haslo/torfowisko-1/>
- Eurostat. (2016). *The source data for GHG emissions*. <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
- Górka, J. (2023). Silna polska gospodarka. Transformacja oszczędności w inwestycje. *Obserwator Finansowy*, (15), 26–29.
- Griffiths, M. (2023). *Global humanitarian overview 2024 – Doha launch “putting people first: Humanitarian diplomacy in a challenging world”*. Unocha.org.
- Hadryjańska, B. (2021). *Droga do zrównoważonego rozwoju w Polsce w świetle założeń Agendy 2030*. Difin.
- Huczko, P. (2024). PGNiG obniża ceny gazu dla gospodarstw domowych. *INFOR*. <https://ksiegowosc.infor.pl/obrot-gospodarczy/finanse-i-inwestycje/6502136,pgnig-obniza-ceny-gazu-dla-gospodarstw-domowych-ale-nadal-ponad-90-zlmwh-drozej-od-ceny-zamrozonej-dopolowy-2024-roku.html>
- Jakubiec, M. (2022). Ulga termomodernizacyjna w wysokości 110%, czyli włoski Super-bonus. *Termomodernizacja*. <https://termomodernizacja.pl/ulga-termomodernizacyjna-w-wysokosci-110-czyli-wloski-superbonus/>
- Konstytucja RP. (Dz.U. 1997, Nr 78 poz. 483). <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
- Krawczyk, M. (2022). Mapa wojen i konfliktów na świecie. *Wszystko Co Najważniejsze*. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/mateusz-m-krawczyk-mapa-wojen-i-konfliktow-na-swiecie/>
- Laprus, M. (red.). (1979). *Leksykon wiedzy wojskowej*. Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Ministerstwo Rozwoju i Technologii. (2024). Zrównoważony rozwój. Gov.pl. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/zrownowazony-rozwoj>
- Trading Economics. (2023). *Poland weapons sales*. <https://tradingeconomics.com/poland/weapons-sales>
- PRC. (2024, 14 marca). Polska daje przykład. Sąsiedzi się zbroją. *Money.pl*. <https://www.money.pl/gospodarka/polska-daje-przyklad-sasiedzi-sie-zbroja-7005782508145440a.html>
- Przemysł zbrojeniowy w Polsce i na świecie. (2022). *Money.pl*. <https://www.money.pl/gospodarka/przemysl-zbrojeniowy-w-polsce-i-na-swiecie-6793115001195392a.html>
- Raworth, K. (2017). *Doughnut economics: Seven ways to think like a 21st-century economist*. Chelsea Green Publishing.
- Rymarczyk, J. (2010). *Międzynarodowe stosunki gospodarcze*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Sekuła, A., Miszczuk, A., Wojciechowska-Solis, J. i Nucińska, J. (2022). *Zrównoważony rozwój lokalny. Podstawy teoretyczne i działania praktyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- SIPRI. (2018a). *The SIPRI top 100 arms-producing and military services companies*. https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-12/1912_fs_top_100_2018.pdf
- SIPRI. (2018b). *Trends in world military expenditure*. <https://doi.org/10.55163/UFDK7864>
- Sulich, A. (2024). *Zielone zarządzanie – perspektywa rynku pracy i ekosystemu biznesu*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Sutkowski, M. (red.). (2022). *Obwarunek po polsku*. Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Szelągowska, A. (2023). *Inwestycje w zrównoważonym rozwoju miast*. CeDeWu.

-
- UN. (2018). *United Nations sustainable development agenda*. <https://www.un.org/sustainable-development/>
- UN News. (2024). *Casualties rise in Ukraine amid escalating Russian attacks, Security Council hears*. <https://news.un.org/en/story/2024/07/1151881>
- Worldometer. (2022). *GDP by country*. <https://www.worldometers.info/gdp/gdp-by-country/>
- Zabecki, D. T. (Ed.). (1999). *World War II in Europe: An encyclopedia*. Routledge.
- ZPE. (2021). *Źródła energii w Polsce. Zintegrowana Platforma Edukacyjna Ministerstwa Edukacji Narodowej*. <https://zpe.gov.pl/a/zrodla-energii-w-polsce/DZ9m3Dvd0>

2. ROLA FUNDUSZY UNII EUROPEJSKIEJ W PROMOWANIU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

The role of European Union funds in promoting sustainable development

Abstract: This chapter analyses the impact of European Union funds on achieving sustainable development goals. The EU budget, although it constitutes only 1% of the entire Union's GNI, plays a key role in financing initiatives supporting sustainable development. This chapter presents the history of the EU's sustainable development policy, with particular emphasis on funds such as the European Regional Development Fund, the Cohesion Fund, and the European Social Fund+, including the latest initiatives, like the "Europe 2020" strategy and the "Fit for 55" package, aimed directly at combating climate change and supporting the transition to a sustainable economy. The analysis includes a critical review of both Polish and foreign literature, as well as source materials and statistical data from EU institutions, highlighting the importance of the EU budget policy in supporting sustainable development, particularly in relation to Poland within the financial perspective for 2021–2027.

Keywords: EU funds, sustainable development, cohesion policy, European Regional Development Fund, Cohesion Fund, European Social Fund+, "Fit for 55", "Europe 2020".

Wstęp

Budżet Unii Europejskiej jest planem dochodów i wydatków o charakterze re-dystrybucyjnym i ponadpaństwowym, co oznacza, że zgromadzone wcześniej środki wydatkowane są zgodnie z określonymi w przepisach zadaniami za zgodą, z pomocą i na terenie wszystkich państw UE. Mimo że budżet ten stanowi

Sugerowane cytowanie: Dyrlica, M. (2025). Rola funduszy Unii Europejskiej w promowaniu zrównoważonego rozwoju. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 29–42). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/2>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

jedynie około 1% DNB całej Unii, to jest istotnym elementem finansowania ważnych przedsięwzięć.

W ostatnich kilkudziesięciu latach coraz częściej występującym kryterium oceny, a zarazem elementem wspólnym dużej części projektów, było przyczynianie się do realizowania idei zrównoważonego rozwoju. Obecnie każdy projekt współfinansowany z funduszy unijnych musi zakładać pozytywny lub neutralny wpływ na środowisko, a jeżeli będzie wykazany wpływ negatywny, to wniosek zostanie odrzucony.

Koncepcję zrównoważonego rozwoju można zatem obecnie uznać za nieodłączną część wszystkich obszarów działalności Unii Europejskiej. Szczególnie istotną rolę odgrywa ona w polityce spójności, która wraz ze wspólną polityką rolną stanowi główny kierunek wydatków z budżetu UE. Jej kluczowym celem jest niwelowanie różnic gospodarczych, mierzonych według relacji PKB *per capita* danego regionu do średniej unijnej pomiędzy wyodrębnionymi jednostkami terytorialnymi państw członkowskich. Działania mające sprzyjać realizacji powyższego celu finansowane są przede wszystkim z trzech tzw. funduszy strukturalnych i spójnościowych, czyli Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Funduszu Spójności (FS) i Europejskiego Funduszu Społecznego+ (EFS+) oraz z nowo utworzonego Funduszu Sprawiedliwej Transformacji (FST).

Celem niniejszego rozdziału jest ukazanie wpływu na zrównoważony rozwój państw członkowskich kluczowych funduszy Unii Europejskiej realizujących działania w ramach polityki spójności w ramach perspektywy finansowej uchwalonej na lata 2021–2027 zarówno pod względem rozwoju gospodarczego, włączenia społecznego, jak i ochrony środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem Polski.

Analiza została przeprowadzona na podstawie krytycznego przeglądu literatury, zarówno polskiej, jak i zagranicznej, a także materiałów źródłowych i danych statystycznych organów instytucji unijnych. Pierwszy podrozdział ukazuje ewolucję myśli o zrównoważonym rozwoju w UE, natomiast pozostałe trzy zostały poświęcone najważniejszemu z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju funduszom – Europejskiemu Funduszowi Rozwoju Regionalnego, Europejskiemu Funduszowi Społecznemu+ i Funduszowi Spójności.

2.1. Rys historyczny

W dobie coraz szybciej zachodzących zmian klimatycznych, a także wyzwań i problemów społecznych Unia Europejska w swoich poczynaniach stara się kierować ideą zrównoważonego rozwoju. Jej początków można się doszukiwać w 1990 roku, w polityce ochrony środowiska, kiedy podczas szczytu w Dublinie uznano, że w celu lepszego zrozumienia skutków różnych działań niezbędne

jest bardziej systematyczne zarządzanie środowiskiem. Zmieniło się wówczas myślenie i sposób patrzenia na środowisko. Priorytetem stało się zapobieganie zanieczyszczeniu środowiska, a nie jedynie ograniczanie negatywnych skutków działań człowieka (Zamojski, 2001, za: Mazur-Wierzbicka, 2006, s. 322–323).

Jednak żeby osiągnąć powyższy cel, potrzebna była długofalowa strategia, gdyż efekty polityki klimatycznej mogą być zauważalne dopiero w wieloletnim horyzoncie. Dlatego też w 1993 roku zaczął obowiązywać V program działań Unii Europejskiej pod wymownym tytułem nawiązującym do zrównoważonego rozwoju „Na drodze do zrównoważonego rozwoju. Polityka i program działania Wspólnoty Europejskiej w dziedzinie środowiska i zrównoważonego rozwoju”. Szczególny nacisk został w nim położony na problematykę nadmiernego wykorzystywania zasobów, przeciwdziałania prowadzeniu działalności gospodarczej, która niekorzystnie wpływa na stan środowiska naturalnego, a także implementacji skutecznych narzędzi w celu ochrony środowiska (Mazur-Wierzbicka, 2006, s. 323).

Jego kontynuacją opracowaną na lata 2001–2010 był VI program „Nasza przyszłość, nasz wybór”, w którym szczególną rolę miało odegrać zaangażowanie całego społeczeństwa na rzecz ochrony środowiska naturalnego. W tym samym roku Unia Europejska przyjęła strategię trwałego rozwoju, w ramach której nacisk miał być położony głównie na walkę ze zmianami klimatycznymi i z zagrożeniami dla zdrowia publicznego, na zapewnienie rozwoju transportu przyjaznego środowisku oraz bardziej odpowiedzialne wykorzystywanie zasobów naturalnych. W 2006 roku została ona uaktualniona w celu uwzględnienia nowych wyzwań. Argumentowano w niej, że utrzymujące się tendencje prowadzące do nieodwracalnych negatywnych zmian w różnych dziedzinach dotyczących środowiska i sytuacji społecznej stały się jeszcze bardziej konieczne do przewyżczenia ze względu na nikłe sukcesy i postępy po kilku latach obowiązywania pierwotnej strategii (Miłaszewicz i Ostapowicz, 2011, s. 107).

Kolejnym ważnym krokiem na drodze ku zrównoważonemu rozwojowi w Unii Europejskiej było wdrożenie w 2010 roku strategii „Europa 2020”. Stała się ona podstawą kształtowania polityk europejskich, a zwłaszcza polityki spójności, przez 10 kolejnych lat. Idea zrównoważonego rozwoju stanowiła jeden z głównych nurtów strategii, która dotyczyła „inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”. Wśród celów związanych z energią i klimatem można było znaleźć obniżenie emisji gazów cieplarnianych o 20% w stosunku do poziomu z 1990 roku, pozyskiwanie 20% energii ze źródeł odnawialnych czy wzrost efektywności energetycznej o 20%. Pozostałe cztery kategorie celów związane były ze społecznymi aspektami zrównoważonego rozwoju – zwiększeniem poziomu zatrudnienia, zintensyfikowaniem wydatków na badania i rozwój, podniesieniem poziomu edukacji oraz walką z ubóstwem i wykluczeniem (Ministerstwo Rozwoju i Technologii, 2024).

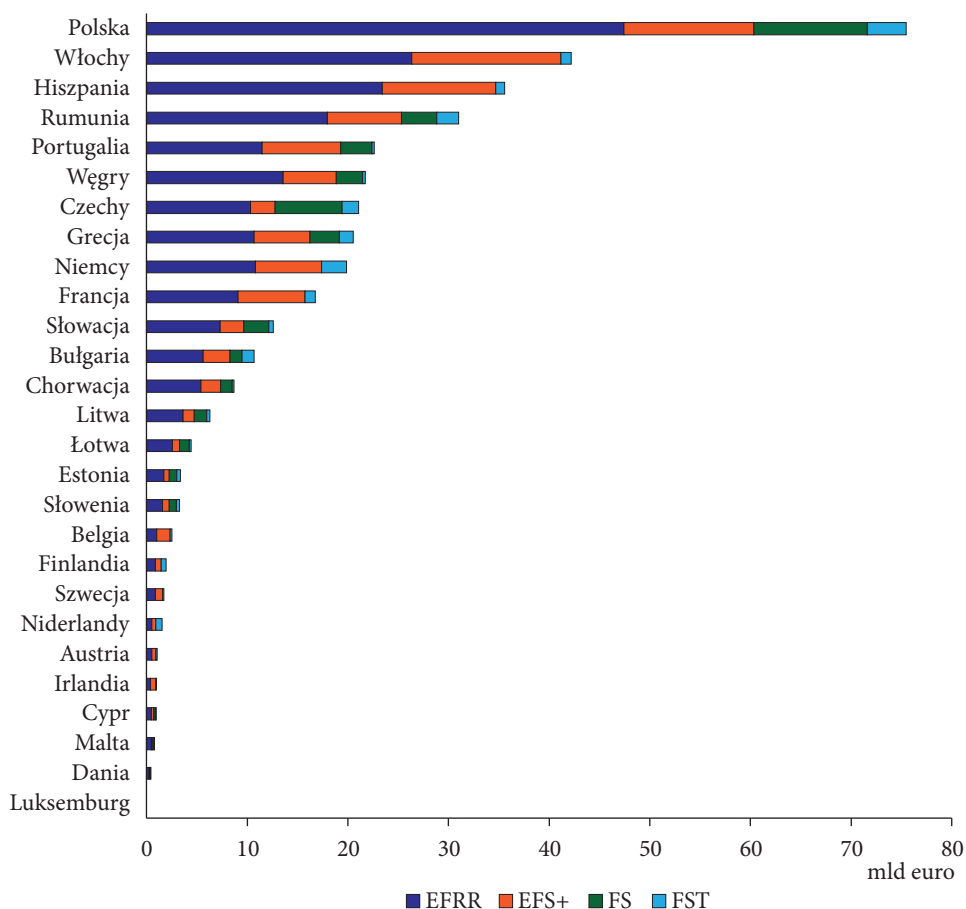
W 2021 roku Komisja Europejska zatwierdziła kolejny pakiet wniosków w ramach dostosowania polityki europejskiej w dziedzinie klimatu. Celem przyjętego pakietu aktów prawnych „Gotowi na 55” („Fit for 55”) jako części polityki Europejskiego Zielonego Ładu jest obniżenie emisji gazów cieplarnianych netto do 2030 roku o minimum 55% w porównaniu z 1990 rokiem i osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 roku, o czym szerzej będzie mowa w podrozdziale 3.2. Ma on się również przyczynić do ekologicznej odbudowy gospodarek państw europejskich po pandemii COVID-19, zapewnienia odpowiedniej pomocy najbardziej potrzebującym czy zwiększenia innowacyjności przyszłych technologii i produktów (Kasztelan, 2022, s. 211–212). W tym celu zostanie zmodyfikowany system handlu uprawnieniami do emisji – Emissions Trading System (ETS). Włączone do niego zostaną zanieczyszczenia pochodzące z transportu morskiego, a normy dla pozostałych sektorów będą zaostrzane. Zwiększy się również sam koszt emisji. Postulowane jest zwiększenie udziału energii z odnawialnych źródeł do 40%, zwiększenie efektywności energetycznej budynków użyteczności publicznej, intensyfikacja działań na rzecz dekarbonizacji lotnictwa czy restrukturyzacja przepisów dotyczących opodatkowania energii i produktów energetycznych. Proponowane jest również powołanie Społecznego Funduszu Klimatycznego, z którego będą finansowane działania mające na celu poprawę sytuacji klimatycznej (Biuro Analiz Sejmowych, 2022).

Działania te są bardzo ambitne i wymagają współpracy i zrozumienia między wszystkimi państwami członkowskimi, w szczególności mając na względzie relatywnie krótką historię polityki wspierającej zrównoważony rozwój w Unii Europejskiej. Kluczowe będzie nie tylko wdrażanie rozwiązań proklimatycznych, lecz także zadbanie o realizację celów społecznych. Ważne jednak, aby oba te aspekty, będące wraz z rozwojem cyfryzacji częścią tzw. podwójnej transformacji (*twin transition*), były traktowane równorzędnie, a nie jako oderwane od siebie procesy. Bardzo istotne miejsce w tej polityce zajmują zatem fundusze strukturalne i spójnościowe, których rola zostanie ukazana w kolejnych podrozdziałach.

2.2. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

Wydatki z budżetu UE w ramach wieloletnich ram finansowych sklasyfikowane są według działów. W latach 2021–2027 przewidziano ich siedem o łącznej sumie 1270 mld euro w cenach bieżących. Najwięcej środków, bo aż 426 mld euro (35% całego budżetu UE), zostanie przeznaczony na dział drugi – spójność, odporność i wartości – który bezpośrednio i w znacznej mierze dotyczy polityki spójności i realizujących jej cele funduszy (w tym zwłaszcza EFRR, FS i EFS+) o łącznym budżecie 368 mld euro.

W budżecie UE przewidzianym na prowadzenie polityki spójności w latach 2021–2027 znaczący udział przypada EFRR, gdyż zaplanowane wydatki w ramach tego funduszu wyniosą ponad 214 mld euro. Odpowiada to za około 58% całej kwoty przeznaczanej na tę politykę, a wynoszącej blisko 370 mld euro, i jednocześnie około 17% całego budżetu UE. Jak przedstawiono na rysunku 2.1, spośród nich niemalże 47,5 mld euro, czyli ponad 22% całego budżetu funduszu, przypadnie Polsce, która jest zdecydowanie największym beneficjentem zarówno EFRR, jak i wszystkich środków w ramach polityki spójności (European Commission, 2024).

Objaśnienia: EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego; EFS+ – Europejski Fundusz Społeczny+; FS – Fundusz Spójności; FST – Fundusz Sprawiedliwej Transformacji.

Rysunek 2.1. Alokacja środków z EFRR i innych funduszy pomiędzy kraje członkowskie UE w latach 2021–2027 (w mld euro)

Źródło: na podstawie (European Commission, 2024).

Głównym źródłem środków wykorzystywanych do dofinansowania projektów spójnościowych przez UE jest posiadający największy budżet Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego. Został on utworzony w 1975 roku jako element polityki spójności w celu „osiągnięcia wyższego stopnia konwergencji gospodarek państw członkowskich oraz zapewnienia zrównoważonego rozkładu działalności gospodarczej na całym obszarze Wspólnoty” (Harasimowicz, 2022, s. 32). Przez kolejne dekady fundusz przechodził rozmaite zmiany i był dostosowywany do aktualnych problemów. Obecnie artykuł 176 TFUE stanowi, że EFRR ma się przyczyniać do zniwelowania głównych dysproporcji regionalnych w UE. Powinno się to odbywać poprzez udział w dostosowaniu strukturalnym regionów opóźnionych w rozwoju oraz w przekształcaniu upadających regionów przemysłowych, w tym poprzez wspieranie zrównoważonego rozwoju i podejmowanie wyzwań środowiskowych (Rozporządzenie PE i Rady, 2021/1058).

Na potrzeby odpowiedniego rozdysponowania środków regiony, które je otrzymują, podzielone są na trzy kategorie w zależności od występującego na ich terenie poziomu PKB na mieszkańca mierzonego w stosunku do średniej unijnej. Regiony słabiej rozwinięte charakteryzują się wskaźnikiem mniejszym niż 75% średniej UE, regiony w fazie przejściowej pomiędzy 75% i 100%, a regiony lepiej rozwinięte powyżej 100%. W Polsce zdecydowana większość województw została zaklasyfikowana do grupy mniej rozwiniętych. Wyjątkiem są Wielkopolska i Dolny Śląsk (regiony przejściowe) oraz region warszawski stołeczny, charakteryzujący się PKB na mieszkańca wyższym niż 100% średniej unijnej. Podział ten jest bardzo istotny, ponieważ determinuje wysokość maksymalnej stopy współfinansowania projektów. Regionom słabiej rozwiniętym przysługuje dofinansowanie do 85% kosztów kwalifikowanych, znajdującym się w fazie przejściowej do 60%, a lepiej rozwiniętym do 50% (Parlament Europejski, 2023a).

W rozporządzeniu 2021/1058 w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności w ramach perspektywy finansowej 2021–2027 wyszczególniono pięć celów szczegółowych, do których realizacji ma się przyczyniać EFRR:

- CP 1: bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa dzięki wspieraniu innowacyjnej i inteligentnej transformacji gospodarczej oraz regionalnej łączności cyfrowej;
- CP 2: bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa dzięki promowaniu czystej i sprawiedliwej transformacji energetycznej, zielonych i niebieskich inwestycji, gospodarki o obiegu zamkniętym, łagodzenia zmian klimatu i przystosowania się do nich, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem oraz zrównoważonej mobilności miejskiej;

- CP 3: lepiej połączona Europa dzięki zwiększeniu mobilności;
- CP 4: Europa o silniejszym wymiarze społecznym, bardziej sprzyjająca włączeniu społecznemu i wdrażająca europejski filar praw socjalnych;
- CP 5: Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów oraz inicjatyw lokalnych.

Drugi i piąty cel są w szczególności ściśle powiązane z klimatycznymi aspektami zrównoważonego rozwoju, z kolei pierwszy i czwarty z aspektami społecznymi, co pokazuje, jak istotna stała się obecnie szeroko rozumiana polityka zrównoważonego rozwoju w ramach polityki spójności w Unii Europejskiej. Ponadto każde państwo członkowskie i jego regiony muszą przeznaczyć co najmniej 30% wpływów z EFRR na CP 2, a w zależności od stopnia rozwoju co najmniej 85%, 70% lub 55% łącznie na dwa pierwsze cele.

Za istotne należy uznać, że nie wszystkie inwestycje, nawet jeśli przyczyniałyby się do realizacji wymienionych wyżej celów, mogą być współfinansowane z EFRR. Artykuł 7 Rozporządzenia PE i Rady 2021/1058 przewiduje liczne wyłączenia, do których zalicza się między innymi likwidację lub budowę elektrowni jądrowych, jakąkolwiek działalność dotyczącą wyrobów tytoniowych, inwestycje infrastrukturalne dla portów lotniczych (chyba że łagodzą skutki ich oddziaływania na środowisko lub poprawiają bezpieczeństwo funkcjonowania), a także liczne projekty dotyczące składowania odpadów i paliw kopalnych.

EFRR wspiera również zrównoważony rozwój obszarów miejskich. W perspektywie finansowej na lata 2021–2027 co najmniej 8% środków z tego funduszu ma zostać przeznaczonych na zrównoważony rozwój obszarów miejskich i utworzenie europejskiej inicjatywy miejskiej, dzięki której możliwe będzie wdrażanie innowacyjnych rozwiązań w walce z wyzwaniami charakterystycznymi dla miast.

Jak można zauważyć na rysunku 2.1, wszystkie państwa członkowskie uzyskają z EFRR znacząco mniej środków niż Polska, dla której, wraz z państwami bałtyckimi, polityka regionalna jest źródłem aż do 8% PKB w niektórych regionach (Bachtrögler i in., 2017, s. 20). Pozostałe państwa, z wyjątkiem Włoch, mogą liczyć jedynie na niecałe 50% funduszy, które są przewidziane dla Polski (European Commission, 2024).

EFRR skupia się na wspieraniu przedsiębiorczości, modernizacji infrastruktury oraz rozwoju zasobów ludzkich, co zwiększa konkurencyjność gospodarki i pozwala na tworzenie nowych miejsc pracy. Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej podaje, że dotychczasowy wpływ polityki spójności, a więc w głównej mierze środków z EFRR, na rozwój społeczno-gospodarczy był jednoznacznie pozytywny, a około 8,4% średniorocznego wzrostu PKB w latach 2004–2020 było spowodowane realizacją projektów współfinansowanych z funduszy

unijnych (Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, 2022, s. 4–5). Jednak w skali Europy fundusz ten bywa krytykowany za skupianie się na inwestycjach przynoszących szybkie efekty gospodarcze, bez pełnego uwzględnienia długoterminowych potrzeb regionów. Jak dowodzą Canova i Pappa, EFRR wywiera statystycznie istotny i ekonomicznie znaczący pozytywny krótkoterminowy wpływ na regionalne zmienne makroekonomiczne, jednak w wielu przypadkach zanika on w ciągu trzech lat (Canova i Pappa, 2021, s. 41). Wynika z tego, że fundusz ten powinien w większym stopniu skupiać się na wspieraniu takich działań, które cechowałyby się dłuższym horyzontem czasowym.

Mimo to liczne cele szczegółowe ściśle dotyczące ekologicznych i społecznych elementów zrównoważonego rozwoju oraz bardzo duży budżet funduszu sprawiają, że EFRR uznać można za kluczowy w sprzyjaniu rozwojowi gospodarczemu czy infrastrukturalnemu z poszanowaniem środowiska, klimatu, a także wspieraniu inicjatyw lokalnych. Szczególnie odczuwalne efekty powinny wystąpić w przyszłości w sektorach energetycznym, transportu i infrastruktury społecznej, które to są w znacznym stopniu wspierane przez inwestycje z EFRR.

2.3. Europejski Fundusz Społeczny+

Inwestycje wspierające zrównoważony rozwój to nie tylko projekty infrastrukturalne, lecz także projekty dotyczące kompetencji miękkich i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu. W celu wspierania takich działań w 1957 roku na mocy traktatu rzymskiego powstał Europejski Fundusz Społeczny (EFS). Początkowo jego głównym założeniem było poprawienie sytuacji na rynku pracy poprzez wspieranie zatrudnienia i mobilności pracowników (European Communities, 2007, s. 9). W ciągu kolejnych dekad fundusz przechodził liczne transformacje i był dostosowywany do potrzeb występujących w danym czasie. W latach 80., kiedy rozwój technologiczny, w szczególności dotyczący systemów komputerowych, znacznie przyspieszył, niezbędne stało się kształcenie młodych pracowników w zakresie zaawansowanych technologii. Sporym problemem było również wysokie bezrobocie dla osób z tej grupy (European Communities, s. 22–24). Przełom wieków przyniósł kolejne pomysły dotyczące możliwości ukierunkowania wsparcia w ramach EFS. Koncepcja nauki przez całe życie, wspierania zatrudnienia osób starszych, integracji migrantów czy zapobieganie dyskryminacji na wielu płaszczyznach dołączały do celów funduszu w ramach kolejnych okresów programowania finansowego.

W okresie programowania 2021–2027 EFS został połączony z Inicjatywą na rzecz zatrudnienia osób młodych (YEI), Europejskim Funduszem Pomocy Najbardziej Potrzebującym (FEAD), Europejskim Programem na rzecz Zatrudnie-

nia i Innowacji Społecznych (EaSI) oraz Programem Zdrowie (Health Programme), tworząc razem Europejski Fundusz Społeczny+ o budżecie ponad 95 mld euro, z których Polsce przypadnie blisko 13 mld euro (Parlament Europejski, 2023b). W rozporządzeniu 2021/1057 ustanawiającym ESF+ zostały określone liczne cele szczegółowe funduszu. Zaliczają się do nich między innymi poprawa sytuacji na rynku pracy osób młodych, wspieranie lepszej równowagi między życiem prywatnym a zawodowym, polepszenie jakości systemów kształcenia, promowanie równości szans, równouprawnienia płci i niedyskryminacji, a także udzielanie pomocy żywnościowej lub podstawowej pomocy materialnej osobom najbardziej potrzebującym. Należy również wspomnieć o wspieraniu integracji społeczno-gospodarczej mniejszości narodowych i etnicznych. Z perspektywy środowiskowej Parlament i Rada uznały, że EFS+ powinien przyczynić się do zmniejszenia emisyjności Europy poprzez usprawnianie systemów kształcenia oraz szkolenia. Ma on również sprzyjać powstawaniu nowych miejsc pracy w sektorach powiązanych z klimatem, energią i środowiskiem.

Spośród wyżej wymienionych celów najistotniejszy wydaje się problem zwalczania bezrobocia młodzieży, na który zgodnie z rozporządzeniem w wielu regionach Wspólnoty ma zostać wydane 12,5% środków funduszu. Minimalnie 25% budżetu należy zaś wydać na propagowanie włączenia społecznego, w tym integracji obywateli państw trzecich. W zależności od poziomu rozwoju regionu możliwe udzielone dofinansowanie będzie wynosić 40%, 50%, 60%, 70% lub 85% kosztów kwalifikowanych.

Badania Fusaro i Scandurra sugerują, że EFS+ w latach 2007–2018 miał pozytywny, ale różnorodny wpływ na poziom edukacji i sytuację na rynku pracy osób młodych w Europie. Działania funduszu przyczyniły się do zwiększenia odsetka osób z podstawowym i wyższym wykształceniem, jednak zaobserwowano zmniejszenie udziału osób ze średnim wykształceniem, co może prowadzić do polaryzacji kapitału ludzkiego. Wykazano również pozytywny wpływ funduszu na zwiększenie poziomu zatrudnienia osób młodych z każdym stopniem edukacji, jednak i tutaj jest zauważalne zróżnicowanie wyników badań. Występuje ono zwłaszcza pomiędzy osobami młodymi z podstawowym i wyższym wykształceniem, co jako niezamierzony skutek w dłuższym okresie może pogłębiać nierówności ekonomiczne między regionami i grupami wykształcenia (Fusaro i Scandurra, 2023, s. 8–9).

EFS+ odgrywa kluczową rolę w podnoszeniu świadomości oraz rozwijaniu umiejętności dotyczących zrównoważonego rozwoju, jednak i tutaj jego skuteczność jest zróżnicowana w zależności od segmentów gospodarki. Szczególne efekty zauważalne są w obszarze edukacji, włączenia społecznego, wzmocnienia systemu ochrony zdrowia oraz poprawie dostępności do usług publicznych. W latach 2014–2020 w Polsce blisko 60 tys. przedstawicieli kadry systemu oświaty

i podobna liczba pracowników ochrony zdrowia została objęta różnego rodzaju wsparciem funduszu. Oprócz tego ponad 206 tys. osób skorzystało z programu profilaktyki, 80 tys. studentów wzięło udział w stażach wspieranych ze środków EFS+, a łącznie ponad milion osób młodych zostało wspartych w celu poprawy ich sytuacji na rynku pracy (Program Wiedza Edukacja Rozwój, 2024).

Zgodnie ze Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju w Polsce przyjętą przez Radę Ministrów w 2017 roku EFS+ wraz z pozostałymi funduszami w ramach polityki spójności oraz środkami krajowymi ma się przyczynić do zmniejszenia wskaźnika zagrożenia ubóstwem lub wykluczeniem społecznym z 20% w 2020 roku do 17% w 2030 roku. Oczekiwane jest również znaczące zbliżenie się do średniej unijnej pod względem PKB na mieszkańca (Kowalska, 2020, s. 200–201).

2.4. Fundusz Spójności

Innym, ważnym z punktu widzenia zrównoważonego rozwoju, funduszem realizującym cele polityki spójności jest Fundusz Spójności. Powstał on na mocy zapisów traktatu z Maastricht w 1992 roku, a począwszy od 1994 roku niektóre państwa należące do Wspólnoty zaczęły otrzymywać z niego wsparcie finansowe w celu zmniejszenia różnic w rozwoju gospodarczym i społecznym w stosunku do pozostałych krajów (Tkaczyński i Świstak, 2013, s. 147). Żeby mieć możliwość uzyskania funduszy, państwo musi charakteryzować się poziomem PKB na osobę niższym niż 90% średniej państw unijnych.

W latach 2021–2027 uprawnionych do wsparcia jest 15 państw członkowskich: Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Estonia, Grecja, Litwa, Łotwa, Malta, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry. Podobnie jak w przypadku środków w ramach EFRR Polska jest największym beneficjentem Funduszu Spójności. Na projekty zostanie przeznaczony ponad 11 mld euro. Druga najwyższa kwota (6,6 mld euro) została zarezerwowana dla Czech, a pozostałe 13 państw otrzyma wsparcie w kwocie 3,5 mld lub mniejszej. W celu sprawiedliwej alokacji odpowiedniej ilości środków brane pod uwagę były głównie trzy kryteria: PKB na osobę, dochód narodowy i stopa bezrobocia (Staehr i Urke, 2022, s. 1037).

Fundusz Spójności od samego początku istnienia był przeznaczony do wspierania jedynie dwóch obszarów inwestycyjnych. Po pierwsze ma się przyczynić do poprawy infrastruktury transportu. Dzięki temu obszary peryferyjne będą lepiej powiązane z tymi bardziej rozwiniętymi, co pozwoli poprawić efektywność transportu, czy też zwiększyć atrakcyjność danego regionu lub całego państwa. Po drugie fundusz ma też wspomagać ochronę środowiska przyrodniczego. Jest to związane z koncepcją zrównoważonego rozwoju, tak aby rozwój państw

mniej zamożnych nie powodował zbyt dużej degradacji otoczenia (Harasimowicz, 2022, s. 92). I tak w latach 2021–2027 są z niego finansowane inwestycje na rzecz środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem projektów dotyczących wykorzystania energii odnawialnej i koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz inwestycje w transeuropejską sieć transportową. Dodatkowe fundusze są także zarezerwowane na pomoc techniczną oraz działania komunikacyjne, informacyjne i badania. Wraz z EFRR fundusz ma za zadanie wspierać dwa cele szczegółowe – CP 2: bardziej przyjazna dla środowiska, niskoemisyjna i przechodząca w kierunku gospodarki zeroemisyjnej oraz odporna Europa oraz CP 3: lepiej połączona Europa dzięki zwiększeniu mobilności (Parlament Europejski, 2023c). Również wyłączenia, które dotyczyły EFRR, są identyczne jak te dla Funduszu Spójności.

Trzeba jednak mieć na uwadze, że Rada może swoją decyzją zablokować wypłatę środków, jeżeli państwo członkowskie przekroczy dozwolony próg deficytu i nie podejmie stosownych działań w celu zapobieżenia problemowi (Kleinowski i in., 2016, s. 23). Inną możliwością, wprowadzoną w grudniu 2020 roku w ramach rozporządzenia dotyczącego ochrony budżetu UE, jest blokada wypłat środków w przypadku stwierdzenia naruszenia zasad praworządności. Odnosi się to zarówno do Funduszu Spójności, jak i pozostałych funduszy. Wyszczególnione zostały trzy przesłanki wskazujące, że mogło dojść do takiego naruszenia: zagrożenie niezawisłości sądownictwa, niezapobieganie arbitralnym lub bezprawnym decyzjom organów publicznych i ograniczanie dostępności i skuteczności środków prawnych. Do tej pory mechanizm zawieszenia płatności na mocy rozporządzenia został użyty raz – przeciwko Węgrom (Rada Europejska, 2024).

Fundusz Spójności stawia sobie za podstawowy cel przyczynianie się do wyrównywania nierówności rozwojowych pomiędzy państwami członkowskimi. Dotyczy więc szczególnie państw Europy Środkowej i Wschodniej. Jak wskazuje raport Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej (2022, s. 7–12), Fundusz Spójności jako składowa polityki spójności przyczynił się do znacznej redukcji dystansu między Polską a średnią unijną mierzonego w PKB na mieszkańca. W latach 2004–2020 zmniejszył się on o 24,2 pp., z czego 15,7% było wynikiem realizacji polityki spójności. W analizowanym okresie w większości województw wydatki na projekty dotyczące infrastruktury transportowej, energetyki, ochrony środowiska czy infrastruktury społecznej, a więc obszarów bezpośrednio związanych z FS, sięgały 60% ogółu środków uzyskanych w ramach polityki spójności. Pokazuje to, jak istotne są to obszary gospodarki i jak ważne jest ich dalsze wsparcie ze środków unijnych.

Ponadto oczekuje się, że 37% wszystkich zarezerwowanych środków w ramach FS w latach 2021–2027 przyczyni się do realizacji celów klimatycznych UE. W Polsce środki te są w całości wydatkowane w ramach krajowego pro-

gramu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021–2027 (FEnIKS). Zakłada on finansowanie i wspieranie projektów powiązanych z obniżeniem emisyjności gospodarki i jej transformacji w kierunku przyjaznym środowisku, budową efektywnego, bezpieczniejszego i o jak najniższym negatywnym wpływie na środowisko transportu, czy też poprawą systemu ochrony zdrowia (Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko, 2023).

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było ukazanie wpływu kluczowych funduszy Unii Europejskiej realizujących działania w ramach polityki spójności w latach 2021–2027 na zrównoważony rozwój państw członkowskich w kontekście rozwoju gospodarczego, włączenia społecznego i ochrony środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem Polski.

Przeprowadzona analiza ukazuje, że polityka budżetowa, a zwłaszcza polityka spójności UE, ma służyć wspieraniu zrównoważonego rozwoju – zarówno jego aspektów środowiskowych, jak i społecznych. Kluczowym elementem są środki z EFRR, które odpowiadają za blisko 60% środków przeznaczonych na realizację polityki spójności. Należy jednak również zaznaczyć istotny wpływ zarówno FS (około 26%), jak i EFS+ (około 11%), z których każdy ma duży udział w szerzeniu idei zrównoważonego rozwoju.

Zrównoważony rozwój odgrywa coraz większą rolę w polityce Unii Europejskiej, a powiązane z tą ideą cele są coraz częściej wyszczególniane w ramach założeń funduszy realizujących politykę spójności. EFRR jako główne źródło finansowania ma za zadanie wspierać projekty inwestycyjne, w tym dotyczące energii odnawialnej i niskoemisyjności. Stosunkowo podobne cele towarzyszą FS, którego funkcjonowanie zorientowane jest wokół finansowania działań umożliwiających rozwój infrastruktury transportu oraz ochronę środowiska przyrodniczego. Z kolei EFS+ ma się przyczyniać między innymi do inkluzywnego rozwoju społecznego, walki z bezrobociem, wzrostu jakości kształcenia, a także rozwoju kompetencji miękkich mieszkańców państw członkowskich.

W latach 2021–2027 Polska ponownie otrzyma zdecydowanie najwięcej środków spośród wszystkich państw członkowskich, co będzie ogromną szansą na poczynienie istotnych kroków w kierunku zrównoważonej transformacji. Ponad 75 mld euro w ciągu siedmiu lat będzie mogło zostać wydane na projekty dotyczące między innymi energii odnawialnej, ekologizacji transportu, równouprawnienia czy ogólnie pojętego zrównoważonego rozwoju.

Dzięki zaangażowaniu bardzo dużych środków na cele zrównoważonego rozwoju przez UE plan znaczącego obniżenia emisji gazów cieplarnianych do

2030 roku i osiągnięcia neutralności klimatycznej całego kontynentu do 2050 roku jest możliwy do osiągnięcia. Wiąże się to jednak z wieloma trudnościami i wyzwaniami. Jest to spowodowane nie tylko koniecznością adaptowania tak długotrwałej strategii do występujących realiów i prowadzenia niezbędego nadzoru, lecz przede wszystkim dlatego, że finalnie za rozwój państw odpowiedzialne są czynności osób fizycznych, przedsiębiorstw czy jednostek administracyjnych. I to właśnie ich pomysły i działania będą na bieżąco kształtować rzeczywistość. Również poprawa szeroko pojętej sytuacji społecznej ze względu na znaczne zróżnicowanie społeczeństw, zarówno na poziomie całej Unii, jak i poszczególnych państw, stanowi duże wyzwanie. Świadczy o tym istniejąca w dotychczasowej literaturze przedmiotu krytyka niezadowalającego wpływu funduszy na długoterminowy zrównoważony rozwój gospodarczy. Pomimo wymienionych trudności i wyzwań podejmowany obecnie przez Unię wysiłek w postaci wspierania zrównoważonego rozwoju poprzez omawiane fundusze stanowi dobry i zarazem jedyny kierunek rozwoju w tak dynamicznie zmieniającym się świecie, gdyż współpraca na poziomie międzynarodowym i odpowiednio ukierunkowane długoterminowe wsparcie finansowe są w tym obszarze kluczowe. Konieczne wydaje się jednak zintensyfikowanie badań na temat skuteczności poszczególnych rozwiązań oraz stała modyfikacja dotychczasowych narzędzi i poszukiwanie nowych, z których korzystają omawiane w niniejszym rozdziale fundusze.

Bibliografia

- Bachtrögl, J., Hammer, C., Reuter, W. H. i Schwendinger, F. (2017). *Spotlight on the beneficiaries of EU regional funds: A new firm-level dataset*. Working Papers, 02/2017. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/162836/1/893429139.pdf>
- Biuro Analiz Sejmowych. (2022, 24 lutego). Przegląd wydarzeń w Unii Europejskiej i informacji o Unii Europejskiej. *Biuletyn Europejski*, 3(45). [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/897CE040E89D255AC12587F3002C4B73/\\$file/BE_045_NS_006.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/897CE040E89D255AC12587F3002C4B73/$file/BE_045_NS_006.pdf)
- Canova, F. i Pappa, E. (2021, October 20). *What are the likely macroeconomic effects of the EU Recovery plan?* CEPR Discussion Papers, 16669. https://ec.europa.eu/economy_finance/arc2021/documents/what_are_the_likely_macro-economic_effects_of_the_eu_recovery_plan.pdf
- European Commission. (2024). *2021–2027 cohesion policy overview*. https://cohesiondata.ec.europa.eu/cohesion_overview/21-27
- European Communities. (2007). *European Social Fund: 50 years investing in people*. Office for Official Publications of the European Communities. https://ec.europa.eu/employment_social/esf/docs/50th_anniversary_book_en.pdf
- Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko. (2023). *O programie*. <https://www.feniks.gov.pl/strony/dowiedz-sie-wiecej-o-programie/program-feniks/>
- Fusaro, S. i Scandurra, R. (2023). The impact of the European social fund on youth education and employment. *Socio-economic planning sciences*, 88, 101650. <https://doi.org/10.1016/j.seps.2023.101650>

- Harasimowicz, A. (2022). *Fundusze pomocowe Unii Europejskiej – fundusze strukturalne i Fundusz Spójności*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Białostockiej. <https://pb.edu.pl/oficyna-wydawnicza/wp-content/uploads/sites/4/2022/06/Fundusze-pomocowe-Unii-Europejskiej-%E2%80%93-fundusze-strukturalne-i-Fundusz-Spojnosci.pdf>
- Kasztelan, A. (2022). Europejski Zielony Ład – wnioski dla Polski. Przegląd literatury. *Facta Simonidis*, 1, 203–221. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1131088>
- Kleinowski, M., Piechowicz, M. i Sikora-Gaca, M. (2016). *Fundusze i programy Unii Europejskiej wspierające przedsiębiorstwa w perspektywie finansowej 2014–2020*. Difin.
- Kowalska, I. (2020). Fundusze UE 2021–2027 w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju – ujęcie normatywne. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 1(61), 197–206. <https://doi.org/10.15584/nsawg.2020.1.14>
- Mazur-Wierzbicka, E. (2006). Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 8, 317–328. https://www.ur.edu.pl/files/ur/import/Zeszyty/zeszyt-8/23_mazur-wierzbicka.pdf
- Miłaszewicz, D. i Ostapowicz, B. (2011). Warunki zrównoważonego rozwoju transportu w świetle dokumentów UE. *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, 24, 103–118. https://wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip24-2011/SiP-24-8.pdf
- Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. (2022). *Wpływ polityki spójności na rozwój społeczno-gospodarczy Polski i regionów w latach 2004–2020*. https://www.ewaluacja.gov.pl/media/108925/Broszura_modele2021_web_pl.pdf
- Ministerstwo Rozwoju i Technologii. (2024). *Strategia „Europa 2020”*. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/strategia-europa-2021>
- Parlament Europejski. (2023a). *Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR)*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/95/europejski-fundusz-rozwoju-regionalnego-efrr>
- Parlament Europejski. (2023b). *Europejski Fundusz Społeczny Plus*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/53/european-social-fund-plus>
- Parlament Europejski. (2023c). *Fundusz Spójności*. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/pl/sheet/96/fundusz-spojnosci>
- Program Wiedza Edukacja Rozwój. (2024). *Efekty programu Wiedza Edukacja Rozwój*. <https://www.power.gov.pl/strony/o-programie/efekty/efekty-programu-wiedza-edukacja-rozwoj/>
- Rada Europejska. (2024). *Praworządność*. <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/rule-of-law/>
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1057 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające Europejski Fundusz Społeczny Plus (EFS+) oraz uchylające rozporządzenie (UE) nr 1296/2013 (Dz.U. UE. L. 2021.231.21).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1058 z dnia 24 czerwca 2021 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i Funduszu Spójności (Dz.U. UE. L. 2021.231.60).
- Staehr, K. i Urke, K. (2022). The European structural and investment funds and public investment in the EU countries. *Empirica*, 49, 1031–1062. <https://doi.org/10.1007/s10663-022-09549-6>
- Tkaczyński, J. W. i Świstak, M. (2013). *Encyklopedia polityki regionalnej i funduszy europejskich*. Wydawnictwo C.H. Beck.

 Agata Kwiatkowska
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
83328@student.ue.poznan.pl

 Wojciech Rogowski
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
91895@student.ue.poznan.pl

3. (NIE)SPRAWIEDLIWOŚĆ KLIMATYCZNA W UNII EUROPEJSKIEJ

Climate (in)justice in the European Union

Abstract: Responsibility for global warming is distributed unequally, and its effects are much more severe for the poor, who emit relatively little, than for the rich. Unfortunately, most climate policies to date have placed the greatest financial burden on the lower and middle classes, translating into a sense of injustice among citizens, as well as opposition to such policies. The following chapter discusses this problem from the perspective of the European Union member states: it describes the said opposition and aims to understand its causes. It seems important to ensure that the costs of future policies are mainly borne by the largest emitters, while less advantaged groups should receive additional support. Otherwise, there might occur a rise in inequality, a loss of trust in the government and opposition to its policies, making it impossible to effectively fight climate change.

Keywords: climate inequality, social justice, climate policy opposition, energy transition, European Union.

Wstęp

Zmiany klimatyczne są silnie związane ze sprawiedliwością społeczną. Odpowiedzialność za ocieplenie klimatu jest rozłożona bardzo nierównomiernie, a jego skutki są znacznie bardziej dotkliwe dla ubogich, emitujących stosunkowo niewiele gazów cieplarnianych, niż dla bogatych. Nierówność ta występuje zarówno pomiędzy zamożnymi i ubogimi państwami, jak i między indywidualnymi obywatelami w poszczególnych państwach (Harlan i in., 2015, s. 127–128). W obliczu zmian klimatu i wynikających z tego zagrożeń konieczne staje się

Sugerowane cytowanie: Kwiatkowska, A. i Rogowski, W. (2025). (Nie)sprawiedliwość klimatyczna w Unii Europejskiej. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 43–56). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/3>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

podjęcie zdecydowanych działań mających na celu znaczne zmniejszenie emisji CO₂. Transformacja energetyczna może się jednak wiązać ze znacznymi kosztami dla społeczeństwa, wynikającymi między innymi ze wzrastających kosztów życia oraz utraty miejsc pracy. Powoduje to, że niektóre z wprowadzanych rozwiązań spotykają się ze znacznym sprzeciwem części obywateli, którzy postrzegają je z jednej strony jako niesprawiedliwe, a z drugiej – jako zagrożenie.

Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest rozpoznanie problemu nierówności klimatycznych z perspektywy krajów członkowskich Unii Europejskiej, w szczególności wyjaśnienie, na czym polega i jak się odbywa sprzeciw społeczny wobec transformacji energetycznej, oraz identyfikacja jego przyczyn i możliwych przyszłych rozwiązań. W pierwszym podrozdziale przybliżono pojęcie nierówności klimatycznych. Drugi podrozdział skupia się na sprzeciwie wobec polityk klimatycznych, a kolejny koncentruje się na jego przyczynach. Ostatni podrozdział został poświęcony potencjalnym rozwiązaniom, które mogłyby przyczynić się do tego, by prowadzona w przyszłości polityka była zarówno przyjazna dla klimatu, jak i sprawiedliwa społecznie.

3.1. Nierówności klimatyczne

Nierówności klimatyczne obejmują zarówno różnice w poziomie emisji, jak i odmienne skutki zmian klimatu dla poszczególnych grup społecznych. Wraz z postępującym ociepleniem klimatu stanowią one coraz bardziej znaczący problem, tym bardziej że wykazują tendencję wzrostową. Przykładowo od lat 90. XX wieku emisje *per capita* uboższej połowy Europejczyków spadły o około 25%–30%, podczas gdy emisje najbogatszych stale wzrastają (Chancel, 2022, s. 935).

Kwestia sprawiedliwości klimatycznej była już wielokrotnie poruszana w literaturze przedmiotu (np. Porter i in., 2020; Roser i Seidel, 2016; Schlosberg i Collins, 2014). Większość analiz skupiała się jednak na nierównościach między globalną Północą, która jest w znacznej mierze odpowiedzialna za obserwowane zmiany, a globalnym Południem, które musi mierzyć się z ich najbardziej dotkliwymi skutkami (np. Mickelson, 2009; Sultana, 2022; Wilkens i Datchoua-Tirvaudey, 2022). Co istotne, Chancel (2022, s. 931) podaje, że globalne nierówności w indywidualnych emisjach gazów cieplarnianych aż w 63% wynikają z różnic pomiędzy osobami emitującymi dużo i tymi, którzy emitują niewiele wewnątrz poszczególnych państw. W związku z tym więcej uwagi niż dotychczas należałoby poświęcić nierównościom klimatycznym wewnątrz poszczególnych krajów i regionów.

Nierówności w poziomie emisji są widoczne we wszystkich regionach świata, również w Europie. W 2019 roku uboższa połowa obywateli UE wyemitowała przeciętnie 4,12 ton CO₂ na osobę, mieszkańcy należący do następnego, 40-procentowego rozkładu dochodów – 8,95 t CO₂ na osobę, kolejne 9% – 17,87 t CO₂ na osobę, następne 0,9% – 46,19 t CO₂ na osobę, natomiast najbogatsze 0,1% wyemitowało aż 176,09 t CO₂ na osobę (Ghosh i in., 2021). Nierówność ta występuje zarówno w skali całej Europy, jak i wewnątrz poszczególnych państw, co prezentuje tabela 3.1. Autorzy bazy danych przyjęli, że poziom emisji CO₂ obywateli osiąga w danym kraju pewien minimalny i maksymalny poziom, a pomiędzy nimi emisja wzrasta proporcjonalnie do dochodów. Założenie to jest zgodne z wynikami wcześniejszych badań, wykorzystujących różne metody (np. Oswald i in., 2020; Wiedenhofer i in., 2017).

Tabela 3.1. Emisje CO₂ poszczególnych grup dochodowych w tonach na osobę w wybranych krajach UE w 2019 roku

Kraj	Grupa dochodowa				
	dolne 50%	środkowe 40%	kolejne 9%	następne 0,9%	górne 0,1%
Niemcy	4,83	10,01	18,99	45,84	179,11
Francja	3,59	6,67	13,87	36,81	137,98
Polska	5,10	12,13	24,31	67,99	241,03
Hiszpania	3,28	7,18	15,11	41,50	166,35
Belgia	8,58	17,23	34,04	87,83	279,59
Rumunia	2,23	8,15	15,55	38,14	145,90
Szwecja	3,29	6,58	11,60	32,26	136,40
Finlandia	5,56	10,14	20,04	54,27	205,61
Grecja	3,46	8,20	17,33	46,71	182,28
Litwa	2,40	11,07	22,75	60,70	220,92

Źródło: na podstawie (Ghosh i in., 2021).

Istotne jest, że przedstawione wyżej dane uwzględniają jedynie emisje wynikające z konsumpcji, a pomijają ślad węglowy inwestycji. W związku z tym dalece prawdopodobne wydaje się, że rzeczywiste nierówności emisyjne są znacznie wyższe.

Kolejnym problemem jest to, że osoby ubogie, które emitują najmniej gazów cieplarnianych, są równocześnie najbardziej narażone na negatywne konsekwencje zmian klimatycznych. Większość badań dotyczących skutków ocieplenia klimatu rozpatruje je z perspektywy poszczególnych państw, przede wszystkim na podstawie agregatów ekonomicznych, takich jak PKB. Negatywny wpływ

zmian klimatycznych na osoby ubogie może być jednak niemal niezauważalny przez pryzmat PKB, ponieważ odpowiadają one za stosunkowo niewielką część dochodu narodowego. Z ankiet przeprowadzanych wśród gospodarstw domowych w różnych krajach wynika, że ludzie mniej zamożni częściej bywają dotknięci przez katastrofy naturalne, tracą w ich wyniku relatywnie więcej i otrzymują mniejszą pomoc zarówno od rodzin i przyjaciół, jak i od państwa (Hallegatte i Rozenberg, 2017, s. 250). Z raportu opublikowanego przez EPA (2021) wynika, że ubodzy mieszkańcy USA są bardziej narażeni na negatywne skutki zmian klimatycznych, takie jak wzrost śmiertelności wywołany wysokimi temperaturami, wzrost zachorowalności na astmę wśród dzieci spowodowany zanieczyszczeniem powietrza, czy też utrata gruntów w wyniku zalania. Niestety niewiele uwagi poświęcono dotychczas wpływowi zmian klimatycznych na ubogich Europejczyków.

Jak wynika z powyższych rozważań, nierówności klimatyczne dotyczą zarówno poziomu emisji gazów cieplarnianych, jak i skutków zmian klimatu. Bogatsze grupy społeczne nie tylko emitują więcej, ale także są lepiej przygotowane na radzenie sobie z negatywnymi konsekwencjami globalnego ocieplenia. Przyczynia się to do pogłębienia nierówności społecznych i stanowi istotną przeszkodę na drodze do zrównoważonego rozwoju.

3.2. Polityki klimatyczne i sprzeciw wobec nich

W związku ze wzrostem świadomości na temat zmian klimatycznych oraz ich katastrofalnych skutków coraz więcej państw, a przede wszystkim państwa członkowskie UE, zaczęło wprowadzać politykę mającą na celu przeciwdziałanie globalnemu ociepleniu. Niektóre z tych działań spotykają się jednak ze sporym sprzeciwem.

Przykładem zbioru takich inicjatyw jest Europejski Zielony Ład – strategia rozwoju stanowiąca odpowiedź na kryzys klimatyczny, której głównym celem jest osiągnięcie neutralności dla klimatu w Europie do 2050 roku (Fetting, 2020). W jego skład wchodzi pakiet „Gotowi na 55”, którego nazwa nawiązuje do celu redukcji emisji CO₂ do 2030 roku o co najmniej 55% względem roku 1990. Obejmuje on między innymi system handlu uprawnieniami do emisji, społeczny fundusz klimatyczny, normy emisji CO₂ dla samochodów osobowych i dostawczych oraz opodatkowanie energii. Pakiet ten ma zapewnić sprawiedliwą społeczną transformację, utrzymać i zwiększyć konkurencyjność oraz innowacyjność przemysłu w UE, a także umocnić pozycję UE jako lidera w walce ze zmianami klimatu (Pérez de las Heras, 2022). Częścią Europejskiego Zielonego Ładu jest również strategia „od pola do stołu” powstała na rzecz bardziej przyjaznego dla środowiska rolnictwa (Buczkowska i in., 2021).

Na początku 2024 roku w wielu krajach UE rozpoczęły się protesty rolników. Przyczyn ich niezadowolenia jest wiele i różnią się one w zależności od regionu, a jedną z kwestii stanowiących wspólny mianownik jest polityka klimatyczna prowadzona przez UE. Sektor rolny odpowiada obecnie za około 11% emisji gazów cieplarnianych, a Europejski Zielony Ład zakłada uczynienie go neutralnym dla klimatu do roku 2050 (Boix-Fayos i de Vente, 2023). Do działań mających zapewnić sukces tego przedsięwzięcia należy zmniejszenie użycia pestycydów o połowę do 2030 roku, co zmniejszy ich negatywny wpływ na dzikie ekosystemy oraz możliwy negatywny wpływ na zdrowie ludzi, ograniczenie użycia nawozów o 20%, przeznaczenie 25% gruntów rolnych na produkcję ekologiczną oraz wyłączenie z tymczasowego użytku 4% gruntów, aby umożliwić glebie regenerację (Cuadros-Casanova i in., 2023). Wielu rolników uważa proponowane zmiany za nierealistyczne, a w dodatku niesprawiedliwe. Obawiają się spadku poziomu życia, a także tego, że ich działalność stanie się jeszcze mniej opłacalna w porównaniu z importem (Henley, 2024). Sytuację pogarsza fakt, że przez lata wysokość unijnych subsydiów była uzależniona od wielkości gospodarstw, co przyczyniło się do zwiększenia nierówności w rolnictwie i spadku konkurencyjności mniejszych gospodarstw (Scown i in., 2020, s. 241).

W ostatnich latach coraz więcej państw zaczęło wprowadzać tzw. podatek węglowy i to właśnie on stanowił punkt zapalny głośnych protestów żółtych kamizelek we Francji – niesformalizowanego ruchu protestującego przeciw rosnącym kosztom życia, którego nazwa pochodzi od odblaskowych kamizelek stanowiących znak rozpoznawczy jego uczestników. Protesty rozpoczęły się w listopadzie 2018 roku, po ogłoszeniu przez prezydenta Macrona planowanego podniesienia podatku od benzyny i diesla. Decyzja ta miała stanowić krok w stronę zielonej transformacji kraju i zachęcić obywateli do korzystania z odnawialnych źródeł energii, jednak spotkała się z bardzo dużym sprzeciwem społeczeństwa. 18 listopada na ulice w całej Francji wyszło około 283 tys. osób (Lichfield, 2019). Uczestnicy protestów różnili się pod względem poglądów, wykształcenia, czy też wieku, jednak łączyła ich przynależność do klasy niższej lub średniej i związana z nią frustracja wynikająca z rosnących kosztów życia. Wielu z nich pochodziło z małych miejscowości, gdzie samochód stanowi główny środek transportu, a wzrost cen paliw jest w stanie znacząco obciążyć domowy budżet.

Sprzeciw Europejczyków wobec polityk klimatycznych jest istotnym problemem, który odzwierciedla głębokie podziały społeczne i ekonomiczne mogące wpływać na stabilność i skuteczność prowadzonych działań. Obserwowane w ostatnich latach masowe protesty, których przykłady podano powyżej, podkreślają obawy różnych grup społecznych o przyszłe warunki życia i pracy, a także wskazują na konieczność lepszego zrozumienia i uwzględnienia społecznych konsekwencji transformacji energetycznej.

3.3. Przyczyny sprzeciwu

Sprzeciw wobec polityki klimatycznej może znacznie utrudniać, a nawet uniemożliwiać jej wprowadzenie, dlatego kluczowe wydaje się zrozumienie jego przyczyn. Tylko wówczas będzie możliwe tworzenie skutecznych i powszechnie akceptowalnych rozwiązań.

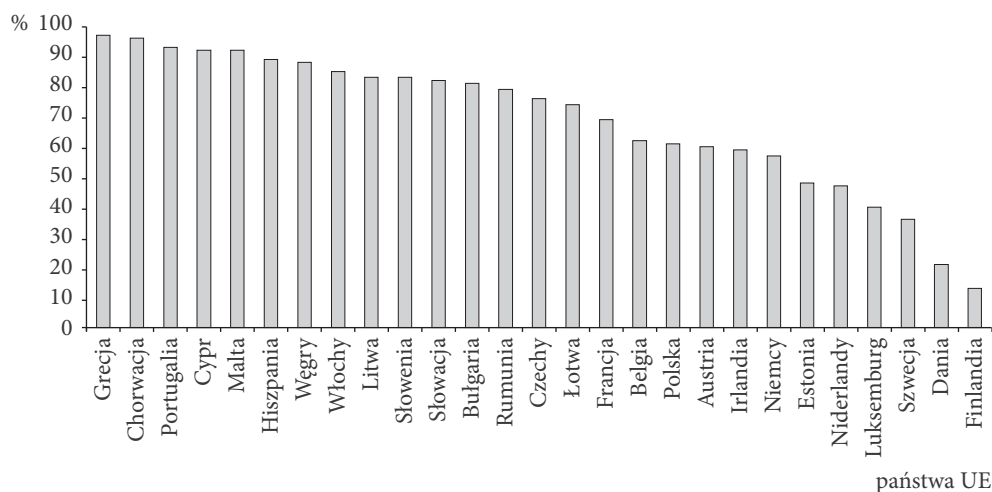
Chancel (2022, s. 935) zauważa, że duża część wykorzystywanych w ostatnich latach narzędzi polityki klimatycznej nieproporcjonalnie mocno uderzała w osoby ubogie, emitujące niewiele gazów cieplarnianych, podczas gdy konsekwencje dla największych emitatorów CO₂ były niewielkie. Podatek węglowy, będący jednym z najpowszechniejszych narzędzi polityki klimatycznej, nie tylko nie zmniejszył, ale w niektórych krajach wręcz zwiększył nierówności emisyjne – poziom życia klas niższych i średnich się obniżył, podczas gdy bogaci nie zmienili swoich wzorców konsumpcyjnych i inwestycyjnych (Chancel, 2022, s. 935). Również Markkanen i Anger-Kraavi (2019, s. 835) zwracają uwagę, że wzrost cen paliw najbardziej uderza właśnie w dolne grupy dochodowe i może doprowadzić do wzrostu poziomu ubóstwa paliwowego – sytuacji, w której ponad 10% dochodu gospodarstwa domowego przeznaczane jest na paliwa.

Wydaje się zatem, że duża część niechęci wobec polityki klimatycznej może wynikać z poczucia niesprawiedliwości. Osoby uboższe w relatywnie niewielkim stopniu przyczyniają się do zmian klimatycznych, a muszą liczyć się niekiedy ze znacznymi kosztami prowadzonej polityki, co wiąże się z obniżeniem poziomu życia. Pojawiają się także głosy, że część sprzeciwu wobec polityki proklimatycznej może wynikać z denializmu klimatycznego. Z ankiety przeprowadzonej wśród obywateli UE wynika jednak, że aż 93% z nich uważa zmiany klimatyczne za poważny problem, a różnice pomiędzy poszczególnymi klasami społecznymi sięgają jedynie kilku punktów procentowych (European Commission, 2023). W tym miejscu warto również wrócić do ruchu żółtych kamizelek i zauważyć, że do ich postulatów nie należało wstrzymanie działań mających na celu ochronę klimatu, a jedynie uczynienie transformacji energetycznej bardziej sprawiedliwą, a wiele osób nawoływało nawet do podjęcia śmielszych kroków przeciwdziałających zmianom klimatycznym (Bouyé i Dagnet, 2018). Wydaje się zatem, że denializm klimatyczny stanowi zbyt uproszczone wyjaśnienie problemu, a przyczyn wspomnianej niechęci należy szukać przede wszystkim we frustracji związanej z obniżeniem poziomu życia klasy niższej i średniej oraz poczuciem niesprawiedliwości wprowadzanej polityki.

Poszukując przyczyn sprzeciwu wobec polityk klimatycznych, warto spojrzeć na problem z szerszej perspektywy i zwrócić uwagę między innymi na obserwowany w ostatnich dekadach wzrost nierówności ekonomicznych w większości krajów rozwiniętych (Chancel i in., 2022). Wysoki poziom nierówności prze-

kładła się na zmniejszenie interakcji i zwiększenie dystansu pomiędzy różnymi grupami dochodowymi, przyczyniając się do spadku zaufania społecznego, podwyższonego stresu oraz braku satysfakcji z funkcjonowania społeczeństwa (Van de Werfhorst i Salverda, 2012). Co istotne, w nierównych społeczeństwach zarówno osoby ubogie, jak i zamożne cechują się mniejszym zaufaniem do rządu (Goubin i Hooghe, 2020, s. 219).

Brak zaufania do rządu i elit politycznych może stanowić częściowe wyjaśnienie wspomnianej niechęci do wprowadzanych proklimatycznych polityk. Na podstawie analizy 20 zachodnich gospodarek Rafaty (2018, s. 216) wykazał, że mniejsze zaufanie do rządu i postrzeganie go jako skorumpowanej instytucji jest związane z podejmowaniem mniej skutecznych i mniej zdecydowanych działań na rzecz ochrony klimatu, nawet jeśli weźmie się pod uwagę inne czynniki gospodarcze i polityczne różnicujące badane kraje. Korupcja w nieco większym stopniu wpływa na ograniczenie polityk nierynkowych (takich jak na przykład limity emisji oraz publiczne wydatki i subsydia na odnawialne źródła energii) aniżeli polityk rynkowych (na przykład podatków od paliw i emisji, handlu uprawnieniami do emisji oraz taryf gwarantowanych). Może to wynikać z faktu, że w sytuacji, gdy rząd postrzegany jest jako skorumpowany, obywatele są bardziej niechętnie nastawieni do polityki wymagającej jego silnej interwencji. Brak zaufania do rządu nie wpływa jednak aż tak silnie na działania oparte na mechanizmie rynkowym. Problem postrzeganej korupcji występujący w większości krajów Unii Europejskiej przedstawiono na rysunku 3.1.

Rysunek 3.1. Procent obywateli w poszczególnych państwach członkowskich UE uważających, że problem korupcji jest powszechny w ich kraju w 2023 roku

Źródło: na podstawie (European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs, 2023).

Brak zaufania do rządzących zdaje się wyjaśniać popularność narracji o skorumpowanych elitach politycznych, które działają przede wszystkim we własnym interesie i niekoniecznie przejmują się losem klas niższych (Hartleb, 2015, s. 42–43). W ostatnich latach powszechne jest postrzeganie społeczeństwa jako podzielonego na „zwykłych ludzi” oraz ową skorumpowaną elitę z klas wyższych (establishment), co było wyraźnie zauważalne między innymi podczas wspomnianych wcześniej protestów żółtych kamizelek. Prezydent Francji Emmanuel Macron był krytykowany w dużej mierze właśnie za elitaryzm i prowadzenie polityki korzystnej dla bogatych, a krzywdzącej dla reszty społeczeństwa (Jetten i in., 2020). Coraz częściej pojawiają się również głosy o pogardzie, którą elity miałyby odczuwać w stosunku do klas niższych, co dodatkowo podsyca negatywne nastroje wśród obywateli. Narracja ta bardzo chętnie jest przejmowana przez prawicowe ugrupowania polityczne, przedstawiające się jako antyestablishmentowe, których rosnąca popularność stanowi kolejne zagrożenie dla wprowadzania skutecznej polityki mającej na celu zatrzymanie zmian klimatu.

Warto również zwrócić uwagę, że w sytuacji występowania dużych nierówności ludzie porównują się do wyższych grup dochodowych, co obniża ich poczucie dobrostanu i powoduje zwiększoną ostentacyjną konsumpcję, mającą sprawiać wrażenie przynależności do wyższej klasy społecznej (Gorga i in., 2024, s. 511). Odwrotny efekt można zaobserwować w bardziej egalitarnych krajach, gdzie poziom nadmiernej, ostentacyjnej konsumpcji jest niższy. Wysoki poziom nierówności w połączeniu z coraz powszechniejszym przekonaniem przedstawicieli uboższych grup społecznych o pogardzie ze strony bogatych elit może zatem dodatkowo potęgować niechęć klasy średniej i niższej do polityki, która w ich mniemaniu uderza w ich styl życia i godność.

Przykład narastających problemów stanowi decyzja UE o wprowadzeniu do obrotu mąki z chrząszczy, mającej stanowić bardziej ekologiczne źródło białka niż mięso, która wzbudziła wiele kontrowersji (Bettiza, 2023). Wywołała ona falę sprzeciwów przede wszystkim we Włoszech, a także w Polsce, gdzie przed wyborami dwa największe ugrupowania polityczne oskarżały się wzajemnie o zamiar wprowadzania w przyszłości polityki nakazującej jedzenie insektów. Sytuacja ta mogła częściowo wynikać ze strachu obywateli, że w przypadku nałożenia przez UE ograniczeń na produkcję mięsa wzrosłaby jego cena i mogliby pozwolić sobie na nie jedynie zamożniejsi obywatele, podczas gdy pozostali byłiby zmuszeni polegać na insektach jako tańszym źródle białka. Jakkolwiek irracjonalny może się ten lęk wydawać, to dość dobrze odzwierciedla on przekonanie wielu osób o pogardzie, którą przedstawiciele elit mieliby darzyć resztę społeczeństwa (Marx, 2020).

Zrozumienie szerszego tła sprzeciwu wobec polityk klimatycznych daje szansę na wypracowanie bardziej sprawiedliwych rozwiązań, uwzględniających różnorodne potrzeby i obawy obywateli. Bagatelizowanie głosów krytyki i wprowadzanie ich wyłącznie do denializmu klimatycznego może doprowadzić do pogłębienia podziałów społecznych i utrudniać prowadzenie działań na rzecz ochrony klimatu.

3.4. Jak uczynić politykę klimatyczną bardziej sprawiedliwą?

Biorąc pod uwagę wspomniane przyczyny sprzeciwu, należałoby się zastanowić, jakie działania należy podjąć, aby móc mówić o sprawiedliwej społecznie transformacji energetycznej. Wydaje się, że odpowiedzią na niezadowolenie obywateli powinny być polityki, które uderzają przede wszystkim w osoby emitujące najwięcej, jednocześnie chroniąc grupy emitujące najmniej, a najbardziej narażone zarówno na zmiany klimatu, jak i negatywne skutki prowadzonych polityk.

Chancel (2022, s. 935–936) podaje kilka przykładów rozwiązań, które mogłyby służyć właśnie tym celom. Jednym z nich mógłby być progresywny podatek węglowy, zależny od poziomu emisji. Uzyskane w ten sposób środki mogłyby finansować publiczne inwestycje w odnawialne źródła energii, a także transfery pieniężne dla obywateli pracujących w branżach, które najbardziej ucierpią przez przejście na odnawialne źródła energii oraz dla tych, którzy najbardziej odczuwają wzrost cen energii. Kolejnym rozwiązaniem mogłyby być również opodatkowanie emisji wynikających z inwestycji. Jest to o tyle ważne, że ślad węglowy najbogatszych obywateli wynika przede wszystkim z prowadzonych przez nich inwestycji, natomiast w przypadku uboższych obywateli jest to konsumpcja. Ponadto rozwiązanie to mogłoby dodatkowo zachęcić do podejmowania mniej emisyjnych inwestycji.

W odpowiedzi na część problemów związanych z nierównościami klimatycznymi UE w 2021 roku ustanowiła Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (Just Transition Fund – JTF), dzięki któremu 17,5 mld euro zostanie przekazane regionom i sektorom najbardziej narażonym na negatywne skutki dekarbonizacji (Gouardères, 2024). Fundusz ten ma finansować rozwiązania strukturalne, zapobiegające pogłębieniu się dysproporcji pomiędzy regionami, takie jak przekwalifikowanie pracowników, pomoc w poszukiwaniu pracy, regeneracja terenów przemysłowych i inwestycje w czyste technologie energetyczne (Gouardères, 2024). Pojawiają się jednak głosy, że wielkość funduszu jest niewystarczająca, aby skutecznie wesprzeć zagrożone regiony (Moesker i Pesch, 2022,

s. 4-5). Istnieją także obawy dotyczące alokacji środków – w procesie negocjacji Komisji Europejskiej z państwami członkowskimi ujawniło się wiele różnic w interesach i priorytetach. Komisja wielokrotnie podkreślała, że JTF jest niewielkim funduszem i powinien być skierowany jedynie do tych regionów, które stanowią przeszkodę w osiągnięciu celów klimatycznych. Dla państw członkowskich było to natomiast kolejne źródło finansowania, mające na celu zapewnienie jak największych środków dla jak największej liczby regionów (Bülbül, 2023).

Innym rozwiązaniem jest Społeczny Fundusz Klimatyczny (Social Climate Fund) o planowanym budżecie wielkości co najmniej 86,7 mld euro w latach 2026–2032. Ma on na celu przede wszystkim wsparcie grup najbardziej narażonych – gospodarstw domowych doświadczających ubóstwa energetycznego lub transportowego. Środki z funduszu będą przeznaczone na pomoc w przejściu przez transformację energetyczną gospodarstwom o niskich dochodach, także poprzez bezpośrednie transfery pieniężne (European Commission, b.d.). W tym przypadku również pojawiają się obawy związane z niewystarczającymi środkami, niejasnymi kryteriami alokacji oraz brakiem zintegrowania z innymi inicjatywami (Crespi i in., 2023).

Mimo słusznych zarzutów oba wspomniane fundusze z pewnością stanowią krok w stronę sprawiedliwej transformacji. Należy mieć jednak na uwadze, że ich skuteczność będzie zależna od kryteriów przyznawania i sposobu wdrożenia oraz integracji z innymi politykami, co zależy w dużej mierze od działań podejmowanych przez poszczególne państwa członkowskie.

Przy wprowadzaniu nowych regulacji konieczne jest zaufanie obywateli do rządu. W przeciwnym wypadku mogą one budzić coraz większą niechęć, co z kolei może obniżyć ich efektywność, a nawet uniemożliwić ich wprowadzenie. Jak wspomniano wyżej, jedną z przyczyn obniżenia zaufania w społeczeństwie są wysokie nierówności dochodowe. Wydaje się zatem, że polityka klimatyczna nakierowana równocześnie na redukcję nierówności mogłaby zwiększyć dobrostan obywateli i zmniejszyć napięcia społeczne, a także przełożyć się na ograniczenie negatywnego wpływu na klimat. Obniżenie poziomu nierówności nie jest jednak proste, dlatego ważne jest podejmowanie równocześnie innych działań. Efektywnymi strategiami mogą być polepszenie kontaktu obywateli z instytucjami publicznymi (Kettl, 2018) oraz wprowadzanie sprawiedliwej i inkluzywnej polityki (Kumagai i Iorio, 2020). Obywatele powinni ponadto mieć możliwość rozliczania rządu z jego działań i poczucie, że działa on przede wszystkim w ich interesie, a ich głos jest brany pod uwagę podczas projektowania polityki.

Należy podkreślić, że szczególne wyzwanie stanowi transformacja energetyczna państw Europy Środkowo-Wschodniej. Gospodarki tego regionu są silnie uzależnione od węgla i innych paliw kopalnych, a przeciętny poziom życia

wciąż jest niższy niż na zachodzie Europy, co sprawia, że przejście na bardziej zrównoważone źródła energii wiąże się ze znacznie większymi kosztami (Szép i in., 2023). Jednocześnie w obliczu zmieniającej się i bardzo niestabilnej obecnie sytuacji geopolitycznej kwestia suwerenności energetycznej stała się dla wielu państw priorytetem. Problemy te przekładają się na niechęć obywateli Europy Środkowo-Wschodniej do wdrażania polityki klimatycznej. Złożoność tych wyzwań wymaga pogłębionych analiz i uwzględnienia specyficznych warunków społeczno-gospodarczych w kształtowaniu polityki klimatycznej w regionie.

Nierówności emisyjne sprawiają, że podejmowane działania przeciwdziałające globalnemu ociepleniu powinny uwzględniać sprawiedliwość społeczną. W ostatnich latach kwestia ta zaczęła coraz bardziej zyskiwać na znaczeniu, jednak mimo postępów wiele wyzwań pozostaje nierozwiązanych i konieczne jest szukanie konkretnych narzędzi umożliwiających osiągnięcie sprawiedliwości klimatycznej.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było rozpoznanie problemu nierówności klimatycznych z perspektywy krajów członkowskich UE, a w szczególności wyjaśnienie, na czym polega i jak się odbywa sprzeciw społeczny wobec transformacji energetycznej, oraz identyfikacja jego przyczyn i możliwych przyszłych rozwiązań. Przeprowadzona analiza pozwala stwierdzić, że nierówności klimatyczne w Europie stanowią istotny problem. Zmiany klimatyczne nieproporcjonalnie mocno uderzają w grupy społeczne, które emitują stosunkowo niewiele, co przekłada się na wzrost istniejących już nierówności społecznych i ekonomicznych. Ponadto dotychczasowa polityka klimatyczna w największym stopniu obciążała kosztami osoby z klasy niższej i średniej, co przełożyło się na poczucie niesprawiedliwości i wzrost niezadowolenia obywateli. W ostatnich latach pojawiło się wiele głosów krytyki wobec takich rozwiązań – największym echem odbiły się protesty żółtych kamizelek zapoczątkowane w 2018 roku oraz protesty rolników z początku 2024 roku.

Problemy te, jeśli pozostaną niezaadresowane i nie będą miały odzwierciedlenia w polityce oraz konkretnych programach UE, mogą znacznie utrudnić, a nawet uniemożliwić osiągnięcie zrównoważonego rozwoju i przeprowadzenie rzeczywiście, a nie tylko teoretycznie, sprawiedliwej transformacji.

Ważne jest zatem, aby największe koszty wprowadzanych w przyszłości zmian ponosiły grupy społeczne odpowiadające za największe emisje CO₂, natomiast grupy gorzej sytuowane powinny otrzymywać dodatkowe wsparcie w celu dostosowania się do nowych warunków. W przeciwnym razie może

dojść do sytuacji, w której największe koszty transformacji energetycznej wciąż będą ponosić najubożsi, którzy w najmniejszym stopniu odpowiadają za emisję gazów cieplarnianych. To z kolei może się przełożyć na pogłębienie nierówności, wzrost niezadowolenia obywateli, spadek zaufania do rządu i sprzeciw wobec prowadzonej przez niego polityki sprzyjającej zrównoważonemu rozwojowi.

Konieczne rozwiązania będą zapewne skomplikowane i czasochłonne, dlatego analiza metod prowadzących do ich zrealizowania powinna stanowić przedmiot intensywnych badań w ramach współczesnych nauk społecznych. Z pewnością jednak już dzisiaj można stwierdzić, że kluczowy krok w kierunku budowania zaufania obywateli do polityki sprzyjającej zrównoważonemu rozwojowi powinna stanowić szeroko zakrojona debata publiczna uwzględniająca próbę zrozumienia oraz zaadresowania obaw społecznych związanych z wyzwaniami transformacji energetycznej.

Bibliografia

- Bettiza, S. (2023, July 8). *Insects find their way onto Italian plates despite resistance*. BBC Home – Breaking News. <https://www.bbc.com/news/world-europe-66022857>
- Boix-Fayos, C. i de Vente, J. (2023). Challenges and potential pathways towards sustainable agriculture within the European Green Deal. *Agricultural Systems*, 207, 103634. <https://doi.org/10.1016/j.agsy.2023.103634>
- Bouyé, M. i Dagnet, Y. (2018). *The yellow vests movement isn't anti-climate action; It's pro-social justice*. World Resources Institute. <https://www.wri.org/insights/yellow-vests-movement-its-anti-climate-action-its-pro-social-justice>
- Buczowska, E., Tomalkiewicz, K., Szcześniak, M., Rdzanek, K., Jagiełło, A., Ciszewska-Brierre, B., Roszczyńska, I., Wiącek, R. i Anton, P. (2021). *Europejski Zielony Ład w pytaniach i odpowiedziach*. Infrastruktura i Środowisko – Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. https://www.pois.gov.pl/media/98573/zielony_lad_broszura_wersja_dostepna.pdf
- Bülbül, E. (2023). Two years on: Just transition fund and overview of its challenges during the planning Phase. W: M. Waechter, A. Plige I L. Baechler (red.), *Europe at a turning point* (s. 121–130). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. <https://doi.org/10.5771/9783748942580-121>
- Chancel, L. (2022). Global carbon inequality over 1990–2019. *Nature Sustainability*, 5(11), 931–938. <https://doi.org/10.1038/s41893-022-00955-z>
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E. i Zucman, G. (Eds.). (2022). *World inequality report 2022*. Harvard University Press.
- Crespy, A. i Munta, M. (2023). Lost in transition? Social justice and the politics of the EU green transition. *Transfer: European Review of Labour and Research*, 29(2), 235–251. <https://doi.org/10.1177/10242589231173072>
- Cuadros-Casanova, I., Cristiano, A., Biancolini, D., Cimatti, M., Sessa, A. A., Mendez Angarita, V. Y., Dragonetti, C., Pacifici, M., Rondinini, C. i Di Marco, M. (2023). Opportunities and challenges for Common Agricultural Policy reform to support the European Green Deal. *Conservation Biology*, 37(3), e14052. <https://doi.org/10.1111/cobi.14052>

- EPA (Environmental Protection Agency). (2021). *Climate change and social vulnerability in the United States: A focus on six impacts*. www.epa.gov/cira/social-vulnerability-report
- European Commission. (b.d.). *Social climate fund*. https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/social-climate-fund_en
- European Commission. (2023). *Special Eurobarometer SP538: Climate Change*. Publications Office of the European Union. https://data.europa.eu/88u/dataset/s2954_99_3_sp538_eng
- European Commission, Directorate-General for Migration and Home Affairs. (2023). *Citizens' attitudes towards corruption in the EU in 2023: Report*, Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2837/439726>
- Fetting, C. (2020, December 2020). *The European Green Deal*. ESDN Report. ESDN Office.
- Ghosh, E., Nazareth, A., Wang, G., Kartha, S. i Kemp-Benedict, E. (2021). *Emissions inequality dashboard*. Stockholm Environment Institute (SEI). <https://emissions-inequality.org>
- Gorga, R., Leites, M. i Vigorito, A. (2024). Visible consumption, income inequality and social comparisons. Evidence from four Latin American countries. *The Journal of Development Studies*, 60(4), 511–532. <https://doi.org/10.1080/00220388.2024.2314120>
- Gouardères, F. (2024, March). *Just transition fund*. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/214/just-transition-fund>
- Goubin, S. i Hooghe, M. (2020). The effect of inequality on the relation between socioeconomic stratification and political trust in Europe. *Social Justice Research*, 33(2), 219–247. <https://doi.org/10.1007/s11211-020-00350-z>
- Hallegatte, S. i Rozenberg, J. (2017). Climate change through a poverty lens. *Nature Climate Change*, 7(4), 250–256. <https://doi.org/10.1038/nclimate3253>
- Harlan, S. L., Pellow, D. N., Roberts, J. T., Bell, S. E., Holt, W. G., Nagel, J., Dunlap, R. E., i Brulle, R. J. (2015). Climate justice and inequality. W: R. Dunlap i R. Brulle (red.), *Climate change and society: sociological perspectives* (s. 127–163). Oxford University Press.
- Hartleb, F. (2015). Here to stay: anti-establishment parties in Europe. *European View*, 14(1), 39–49. <https://doi.org/10.1007/s12290-015-0348-4>
- Henley, J. (2024, February 2). Why are farmers protesting across the EU and what can the bloc do about it? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/environment/2024/feb/02/why-are-farmers-protesting-across-the-eu-and-what-can-the-bloc-do-about-it>
- Jetten, J., Mols, F. i Selvanathan, H. P. (2020). How economic inequality fuels the rise and persistence of the Yellow Vest movement. *International Review of Social Psychology*, 33(1), 2. <https://doi.org/10.5334/irsp.356>
- Kettl, D. F. (2018). Earning trust in government. *Journal of Public Affairs Education*, 24(3), 295–299. <https://doi.org/10.1080/15236803.2018.1426923>
- Kumagai, S. i Iorio, F. (2020). *Building trust in government through citizen engagement*. World Bank.
- Lichfield, J. (2019, February 9). Just who are the gilets jaunes? *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2019/feb/09/who-really-are-the-gilets-jaunes>
- Markkanen, S. i Anger-Kraavi, A. (2019). Social impacts of climate change mitigation policies and their implications for inequality. *Climate Policy*, 19(7), 827–844. <https://doi.org/10.1080/14693062.2019.1596873>
- Marx, P. (2020). Anti-elite politics and emotional reactions to socio-economic problems: Experimental evidence on “pocketbook anger” from France, Germany, and the United States. *The British Journal of Sociology*, 71(4), 608–624. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12750>
- Mickelson, K. (2009). Beyond a politics of the possible: South-north relations and climate justice. *Melbourne Journal of International Law*, 10, 411.

- Moesker, K. i Pesch, U. (2022). The just transition fund—did the European Union learn from Europe's past transition experiences? *Energy Research & Social Science*, 91, 102750. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2022.102750>
- Oswald, Y., Owen, A. i Steinberger, J. K. (2020). Large inequality in international and intranational energy footprints between income groups and across consumption categories. *Nature Energy*, 5(3), 231–239. <https://doi.org/10.1038/s41560-020-0579-8>
- Pérez de las Heras, B. (2022). The 'Fit for 55' package: Towards a more integrated climate framework in the EU. *Romanian Journal of European Affairs*, 22(2), 63–78.
- Porter, L., Rickards, L., Verlie, B., Bosomworth, K., Moloney, S., Lay, B., Latham, B., Anguelovski, I., i Pellow, D. (2020). Climate justice in a climate changed world. *Planning Theory & Practice*, 21(2), 293–321. <https://doi.org/10.1080/14649357.2020.1748959>
- Rafaty, R. (2018). Perceptions of corruption, political distrust, and the weakening of climate policy. *Global Environmental Politics*, 18(3), 106–129. https://doi.org/10.1162/glep_a_00471
- Roser, D. i Seidel, C. (2016). *Climate justice: An introduction*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315617961>
- Schlosberg, D. i Collins, L. B. (2014). From environmental to climate justice: Climate change and the discourse of environmental justice. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 5(3), 359–374. <https://doi.org/10.1002/wcc.275>
- Scown, M. W., Brady, M. V. i Nicholas, K. A. (2020). Billions in misspent EU agricultural subsidies could support the sustainable development goals. *One Earth*, 3(2), 237–250. <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2020.07.011>
- Sultana, F. (2022). Critical climate justice. *The Geographical Journal*, 188(1), 118–124. <https://doi.org/10.1111/geoj.12417>
- Szép, T., Pálvölgyi, T. i Kármán-Tamus, É. (2023). “Landscape” of energy burden: Role of solid fuels in Central and Eastern European residential heating. *International Journal of Sustainable Energy Planning and Management*, 37. <https://doi.org/10.54337/ijsepm.7503>
- Van de Werfhorst, H. i Salverda, W. (2012). Consequences of economic inequality: Introduction to a special issue. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(4), 377–387. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2012.08.001>
- Wiedenhofer, D., Guan, D., Liu, Z., Meng, J., Zhang, N. i Wei, Y. M. (2017). Unequal household carbon footprints in China. *Nature Climate Change*, 7(1), 75–80. <https://doi.org/10.1038/nclimate3165>
- Wilkens, J. i Datchoua-Tirvaudey, A. R. (2022). Researching climate justice: A decolonial approach to global climate governance. *International Affairs*, 98(1), 125–143. <https://doi.org/10.1093/ia/iiab209>

4. KREDYTY SLL W POLSCE – SYTUACJA OBECNA I PERSPEKTYWY

Sustainability Linked Loans in Poland – current situation and perspectives

Abstract: Sustainability Linked Loans (SLL) have gained increasing attention in Poland, reflecting a broader global trend in sustainable finance. The aim of this chapter is a comprehensive overview of SLLs, comparing the Polish and international markets and evaluating the future prospects of this financial instrument. The study reviews industry standards and examines Key Performance Indicators (KPIs) used in SLLs, assessing their alignment with standards. Findings show, that while SLLs became globally used due to their flexibility, the Polish market is still developing. Environmental KPIs are prevalent in SLLs, whereas social KPIs are less common due to measurement challenges. The paper also notes a recent decline in SLL issuance, likely influenced by stricter EU regulations and high auditing costs.

Keywords: Sustainability Linked Loans, green finance, sustainable finance.

Wstęp

Chociaż napływ nowych pojęć promujących odpowiedzialność biznesu przyspieszył znacznie w ostatnich latach, pojęcie zielonych finansów pojawiło się już w latach 90. ubiegłego wieku, inspirując takie idee jak odpowiedzialne inwestycje, inwestycje na rzecz klimatu czy inwestycje ESG (De Souza Cunha i in., 2021, s. 3826–3828). Przejawem tego trendu są kredyty powiązane ze zrównoważonym finansowaniem (Sustainability Linked Loans – SLL). W przeciwieństwie do starszych instrumentów finansowych dotyczących zrównoważonego rozwoju

Sugerowane cytowanie: Michowska, K. (2025). Kredyty SLL w Polsce – sytuacja obecna i perspektywy. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 57–68). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/4>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

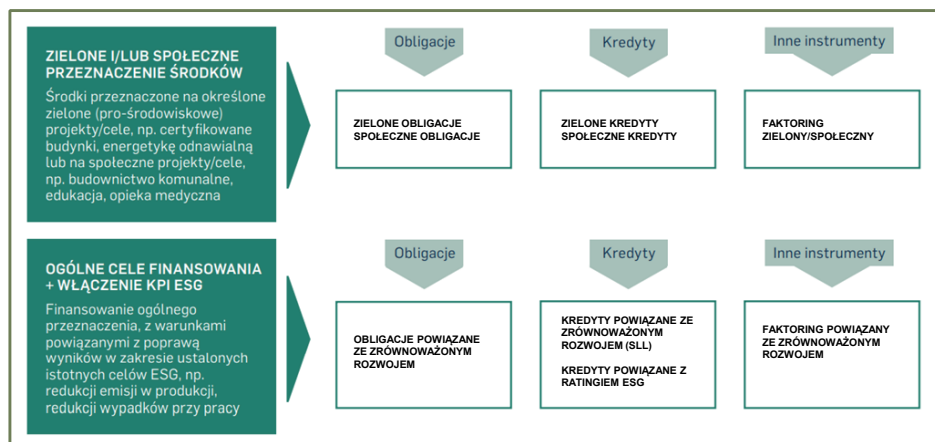
SLL pozwalają na włączanie aspektu zrównoważonego rozwoju także w finansowanie na cele ogólne, co znacznie poszerza zakres ich zastosowania. Istotność SLL podkreśla także rosnące zainteresowanie polskich banków i rozwijające się w tym zakresie metodologie i standardy.

Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest uporządkowanie wiedzy na temat tego nowego sposobu finansowania, porównanie polskich i zagranicznych rynków SLL i wyciągnięcie wniosków co do przyszłości tego instrumentu finansowego. W pierwszym podrozdziale została przedstawiona krótka historia zrównoważonych finansów oraz charakterystyka SLL wśród innych instrumentów finansowych. W drugim podrozdziale dokonano przeglądu aktualnych standardów branżowych. Trzeci podrozdział zawiera dane dotyczące wskaźników (KPI) powiązanych z finansowaniem i analizę ich zgodności ze standardami, a następnie wnioski co do przyszłości transakcji SLL. Analiza została przeprowadzona z uwzględnieniem przeglądu literatury naukowej, materiałów prasowych, a także badań własnych na podstawie informacji publikowanych przez instytucje finansowe.

4.1. Instrumenty finansowe związane ze zrównoważonym rozwojem

Celem niniejszego podrozdziału jest przedstawienie krótkiej charakterystyki instrumentów powiązanych ze zrównoważonym rozwojem, porównanie SLL z innymi instrumentami kredytowymi, zidentyfikowanie różnic i podobieństw, a także przedstawienie statystyk opisujących obecny stan tego typu transakcji.

Jednym z pierwszych instrumentów finansowych połączonych ze zrównoważonym rozwojem były zielone obligacje wyemitowane po raz pierwszy przez Europejski Bank Inwestycyjny w 2007 roku (European Central Bank, 2021). Z kolei jednym z najnowszych instrumentów finansowych związanych ze zrównoważonym rozwojem są SLL, czyli wszelkiego rodzaju instrumenty pożyczkowe i instrumenty takie jak linie poręczeniowe, linie gwarancyjne lub akredytywy, których warunki łączą się z wybranymi kluczowymi wskaźnikami efektywności zrównoważonego rozwoju (KPI) (Loan Market Association, 2024). SLL są instrumentami finansowymi, w których warunki pożyczki, takie jak oprocentowanie, są związane z osiągnięciem przez pożyczkobiorcę określonych celów zrównoważonego rozwoju. W odróżnieniu od zielonych obligacji czy zielonych pożyczek, które finansują konkretne projekty związane z ochroną środowiska, SLL mogą być wykorzystywane na dowolny cel, ale ich warunki motywują do poprawy wskaźników ESG (*Environmental, Social, Governance*) na poziomie całej firmy (rysunek 4.1) (Loan Market Association, 2024).

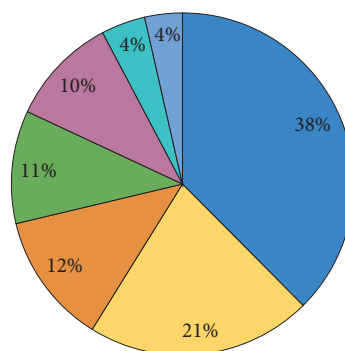

Rysunek 4.1. Klasyfikacja i charakterystyka instrumentów finansowych powiązanych ze zrównoważonym rozwojem

Źródło: (Krawczyńska-Kaczmarek, 2023, s. 51).

Pierwsza transakcja SLL na świecie została zawarta w 2017 roku przez Bank ING i firmę Philips, natomiast w Polsce pionierską transakcją była zawarta w 2021 roku umowa między Bankiem BNP Paribas Polska i Grupą Raben (ING, 2021; Raben Group 2021). Ze względu na prosty mechanizm i możliwość finansowania celów ogólnych formuła ta w szybkim czasie zyskała na popularności. Według Bloomberg NEF w latach 2018–2021 rynek SLL wzrósł o ponad 960%, osiągając 516 mld dolarów rocznych transakcji, a w 2023 roku format SLL był już drugim najczęściej stosowanym instrumentem finansowym powiązanym ze zrównoważonym rozwojem (rysunek 4.2) (Bloomberg Professional Services, 2024).

- zielone obligacje
- kredyty powiązane ze zrównoważonym rozwojem (SLL)
- zrównoważone obligacje
- społeczne obligacje
- zielone kredyty
- obligacje powiązane ze zrównoważonym rozwojem
- inne

Rysunek 4.2. Udział poszczególnych instrumentów finansowych powiązanych ze zrównoważonym rozwojem na rynku światowym

Źródło: na podstawie (Institute of International Finance, Q1 2023).

Na polskim rynku na finansowanie tego typu zdecydowały się między innymi takie korporacje jak Raben, Wirtualna Polska, Velvet Care, Tele-Fonika czy Jastrzębska Spółka Węglowa. Jednakże w przeciwieństwie do tego rynku na rynku światowym transakcje SLL zawierane są coraz rzadziej. Dwa lata z rzędu odnotowano spadek emisji zrównoważonych produktów finansowych, a emisja instrumentów związanych ze zrównoważonym rozwojem wyniosła w 2023 roku około 40% najwyższych wartości z 2021 roku (Bloomberg Professional Services, 2024). Liczba nowych SLL spadła od początku roku 2024 o 74% w porównaniu z rokiem 2023 (Bloomberg Professional Services, 2024).

Aktualny spadek zainteresowania SLL na rynku światowym praktycy tłumaczą przepisami Unii Europejskiej nakładającymi na spółki obowiązek dokumentowania publikowanych osiągnięć z zakresu ESG. Opublikowana w 2022 roku dyrektywa w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (The Corporate Sustainability Reporting Directive – CSRD) wymaga, by wszelkiego rodzaju komunikaty dotyczące ESG poparte były znaczną ilością danych (Bloomberg Professional Services, 2024). Ponadto wysokie koszty audytu sprawiają, że transakcje SLL stają się znacznie mniej opłacalne (Bloomberg Professional Services, 2024). Co więcej, ze względu na ogólne cele finansowania istnieje podwyższone ryzyko greenwashingu, co może wypuklić Taksonomia, bardzo sztywno klasyfikująca działalności kwalifikowalne jako zrównoważone (Auzepy i in., 2023, s. 649; Hsu i in., 2024, s. 10–12). Polski rynek kredytów zrównoważonych wciąż rośnie, ale ze względu na powyższe ograniczenia może wkrótce wyhamować.

4.2. Standardy branżowe

W tym kontekście istotne wydaje się omówienie procesu i zasad, na podstawie których tworzone są tego typu transakcje, oraz porównanie założeń standardów ze stanem faktycznym. Najważniejszym standardem branżowym regulującym SLL są Sustainability Linked Loan Principles (SLLP), które zostały opracowane przez grupę roboczą składającą się z przedstawicieli czołowych instytucji finansowych, w tym Loan Market Association (LMA), Asia Pacific Loan Market Association (APLMA), and Loan Syndications and Trading Association (LSTA) (Du i in., 2022). Celem SLLP jest scharakteryzowanie omawianego instrumentu finansowego i promowanie rozwoju produktu SLL poprzez rekomendację zalecanych ram postępowania. SLLP są dobrowolne i zostały po raz pierwszy opracowane w 2019 roku, a następnie zaktualizowane w latach 2022 i 2023 (Torsteinsen i Englund, 2022, s. 6–8). Główne elementy treści dokumentu SLLP obejmują odpowiednio: ogólne zasady dotyczące finansowania, Kryteria

Osiągnięcia Celów (Key Performance Indicators – KPIs), czyli wyznaczenie specyficznych wskaźników, które będą mierzone, monitorowane i raportowane, aby ocenić postęp w realizacji celów zrównoważonego rozwoju, Sustainable Performance Targets (SPT) nadające KPI wartości numeryczne czy sposoby weryfikacji celów.

Zaledwie czterostronicowy dokument definiuje SLL i opisuje kluczowe komponenty tego typu transakcji. W celu ustrukturyzowania transakcji w pierwszej kolejności konieczny jest wybór KPI, czyli wskaźników, które zostaną uznane za istotne w działaniu organizacji. W praktyce wybierane są one najczęściej w drodze negocjacji między bankiem i klientem. KPI muszą:

- być istotne, kluczowe i materialne dla całej działalności pożyczkobiorcy oraz o dużym znaczeniu strategicznym dla bieżących i/lub przyszłych operacji,
- być mierzalne lub wymierne na podstawie spójnej metodologii,
- umożliwiać przeprowadzenia analizy porównawczej (tj. w miarę możliwości przy użyciu odniesień zewnętrznych lub definicji ułatwiających ocenę poziomu ambicji SPT).

Innymi słowy, wybór KPI powinien być ściśle związany z największym wpływem środowiskowym lub społecznym organizacji. Przykładowo wybór KPI dotyczący zmniejszenia zużycia plastiku w przedsiębiorstwie byłby odpowiednim wskaźnikiem dla firmy produkującej opakowania, lecz nie dla firmy wydobywczej. W doboru odpowiednich materialnych wskaźników dla danej branży pomaga organizacja Sustainability Accounting Standards Board (SASB), która publicznie udostępnia największe zakresy wpływu dla 77 branż (SASB, 2023). Pomimo tych precyzyjnych wytycznych warunków ten jest jednak spełniany jedynie w połowie zawieranych na europejskim rynku transakcji (Aleszczyk i in., 2022, s. 16).

Według SLLP po wybraniu KPI konieczne jest odpowiednie zdefiniowanie Sustainable Performance Targets (SPT), czyli numerycznych celów, które organizacja ma osiągnąć, wyrażonych na przykład w tonach emisji CO₂, procentach czy innych mierzalnych jednostkach. SPT muszą:

- stanowić istotną poprawę odpowiednich wskaźników KPI i wykraczać zarówno poza *business as usual*, jak i wymogi regulacyjne,
- jeśli to możliwe, być porównywalne z zewnętrznym punktem odniesienia,
- być spójne z ogólną strategią zrównoważonego rozwoju kredytobiorcy,
- być zdefiniowane na określony z góry czas, ustalony przed lub jednocześnie z zaciągnięciem pożyczki.

Ponadto wszelkie SPT powinny opierać się na takich aspektach zapewniających ich porównywalność (*benchmarking*) jak:

- poprzednie wyniki kredytobiorcy, z rekomendowanym okresem trzech lat poprzedniego raportowania,
- inni kredytobiorcy, tj. względne wartości SPT w grupie rówieśniczej, jeśli takowe wartości są dostępne (średnie wartości, *best in class*, standardy branżowe),
- odniesienie do nauki, czyli systematyczne odwoływanie się do scenariuszy naukowych lub oficjalnych celów krajowych / regionalnych / międzynarodowych (na przykład porozumienie paryskie, cele Net Zero, Cele Zrównoważonego Rozwoju).

Od osiągnięcia wyznaczonych celów zależą warunki pożyczki. Zazwyczaj zmienna jest marża kredytu, która w zależności od liczby spełnionych SPT ulega zmniejszeniu lub w przypadku niezadowalających wyników – zwiększeniu. W większości przypadków jest to zmiana na poziomie od 4 do 15 punktów bazowych (bps). W 2022 roku wśród badanych przez Reorg (2024) europejskich pożyczek 39% SLL pozwalało na redukcję marży o maksymalnie 10 bps, 15% na redukcję do 7,5 bps, a 8% na redukcję o 15 bps.

Kolejnym krokiem wyszczególnionym w SLLP jest stałe raportowanie i monitorowanie wartości wyznaczonych w SPT do instytucji udzielającej kredytu. Ponadto SLLP zachęcają także do upubliczniania wartości i metodyki obliczeń. Według SLLP pożyczkobiorcy powinni zapewnić także zewnętrzną i niezależną opinię weryfikującą raportowane wartości i metodykę ich obliczania. W praktyce rekomendacja ta nie zawsze ma zastosowanie. W 2022 roku w Europie źródłem informacji o wynikach były w 50% raporty zrównoważonego rozwoju, a w 25% wewnętrzna certyfikacja pożyczkobiorców. W żadnej z badanych transakcji nie znalazł się wymóg pełnego raportu sporządzonego przez podmiot zewnętrzny, lecz w 58% konieczne było zatwierdzenie przez taki podmiot prawidłowości danych zamieszczonych w raportach i certyfikatach (Loan Market Association, 2024; Reorg, 2024).

4.3. KPI i ich charakterystyka na rynku polskim i zagranicznym

W literaturze zagranicznej termin Sustainability Linked Loan często funkcjonuje jako pojęcie zbiorcze dla kredytów, których warunki opierają się na wypełnieniu SPT, oraz kredytów, których warunki opierają się na osiągnięciu danego wyniku w ratingu ESG. Na rynku polskim te dwa typy transakcji rozdziela się odpowiednio na Sustainability Linked Loan oraz ESG Rating Linked Loan. Dlatego

w niniejszym podrozdziale skupiono się na SLL w znaczeniu instrumentów zależnych od wybranych SPT i przeanalizowano ich charakterystykę pod kątem przynależności do danych filarów ESG (Środowisko, Społeczeństwo, Ład Zarządczy). Poniżej omówiona zostanie więc przynależność KPI do poszczególnych filarów ESG, a także rozkład wskaźników między wspomniane filary.

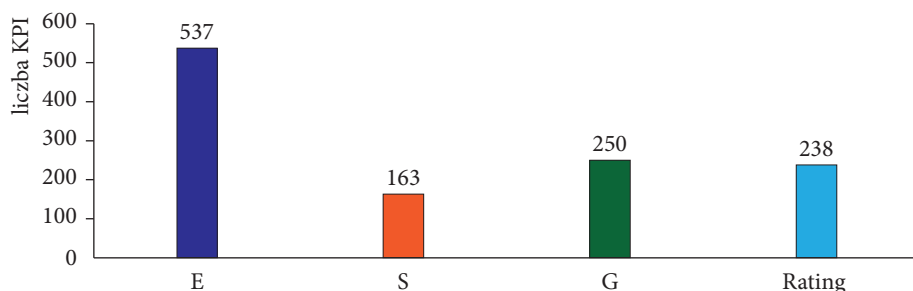
W swoim badaniu Aleszczyk i in. (2022, s. 42) przebadali 573 transakcje zawarte w latach 2017–2021 i zaproponowali klasyfikację KPI przedstawioną w tabeli 4.1. Dla porównania danych KPI przypisane przez autorów do kategorii „wynik ESG” zostały zakwalifikowane do kategorii „Ład korporacyjny” w opracowanych statystykach. Na podstawie tego podziału sporządzono wykresy przedstawiające liczbę KPI odpowiadających poszczególnym filarom (rysunek 4.3).

Tabela 4.1. Podział KPI według filarów ESG i wyników ratingów ESG

Środowiskowe	Społeczne	Ład zarządczy	Wynik ESG
<ul style="list-style-type: none"> • ekonomia cyrkularna i zarządzanie odpadami • wpływ środowiskowy • zarządzanie zużyciem energii • emisje gazów cieplarnianych • pozyskiwanie materiałów i zarządzanie łańcuchem dostaw • zarządzanie zużyciem wody 	<ul style="list-style-type: none"> • jakość produktu • różnorodność i włączenie • bezpieczeństwo i zdrowie pracowników • prawa człowieka i relacje ze społecznościami lokalnymi • pozyskiwanie materiałów i zarządzanie łańcuchem dostaw 	<ul style="list-style-type: none"> • ład zarządczy 	<ul style="list-style-type: none"> • wynik ratingu ESG • uzyskanie certyfikacji ESG • uzyskanie danego wyniku w indeksach ESG

Źródło: na podstawie (Aleszczyk i in., 2022, s. 42).

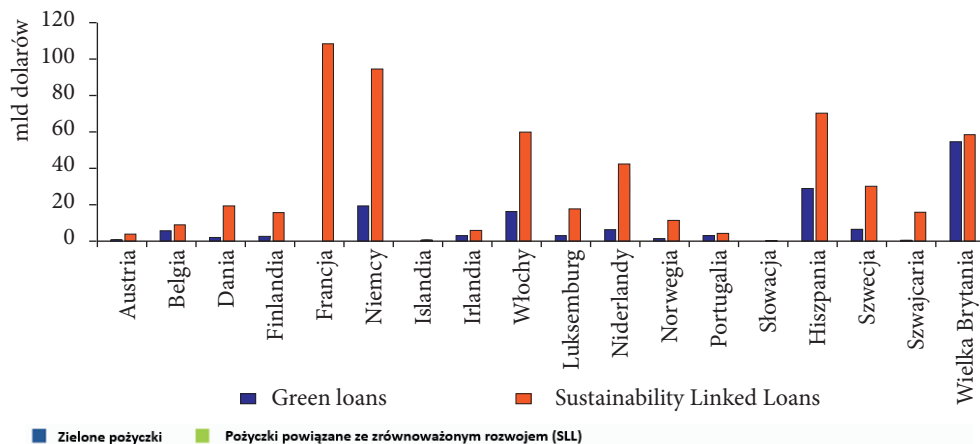
Na rysunku 4.3 przedstawiono KPI w podziale na filary ESG, gdzie wyraźnie widać przewagę wskaźników środowiskowych. Występują one ponad trzy razy częściej niż wskaźniki społeczne i ponad dwa razy częściej niż wskaźniki powiązane z ratingami ESG. Podobne wyniki opublikowała platforma Reorg (2023), podając, że wśród SLL podpisanych w 2021 roku w Europie wskaźniki środowiskowe znalazły się w 80% transakcji, wskaźniki społeczne w 40% transakcji, a wskaźniki dotyczące ładu zarządczego w 26% transakcji. W 2022 roku środowisko także stanowiło najczęściej podejmowany przez SLL temat. Wskaźnik odnoszący się do zmian klimatu znalazł się w połowie zawartych w tym roku transakcji.

Rysunek 4.3. Liczba KPI w transakcjach europejskich według przynależności do filaru ESG

Źródło: na podstawie (Aleszczyk i in., 2022, s. 42).

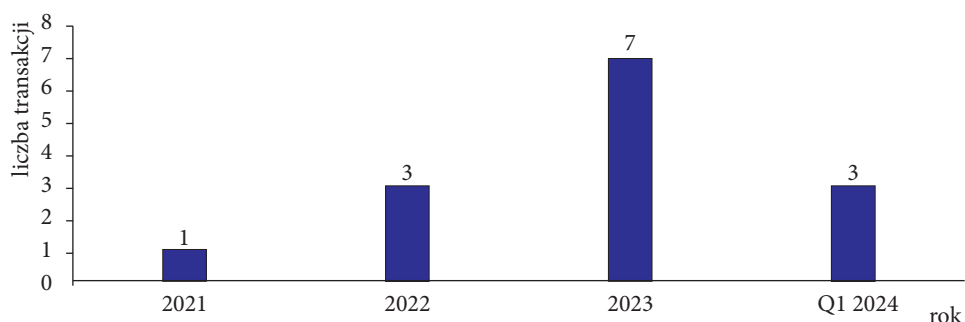
Ze względu na niewielką liczbę transakcji na rynku polskim dane na ten temat są bardzo ograniczone i bazują jedynie na doniesieniach medialnych. Na ich podstawie wartość wszystkich 14 komunikowanych publicznie transakcji SLL wynosi 6,238 mld euro¹. Na rynku europejskim stanowi to znikomą wartość (rysunek 4.4). Największymi rynkami dla SLL w Europie są Francja, Niemcy oraz Hiszpania, gdzie wartości kredytów osiągają ponad dziesięciokrotnie wyższe wartości. W przeciwieństwie jednak do rynków europejskich polski rynek SLL wciąż rośnie (rysunek 4.5).

Rysunek 4.4. Liczba zielonych pożyczek i SLL na rynku europejskim według kraju zawarcia transakcji

Źródło: (DWS, 2023).

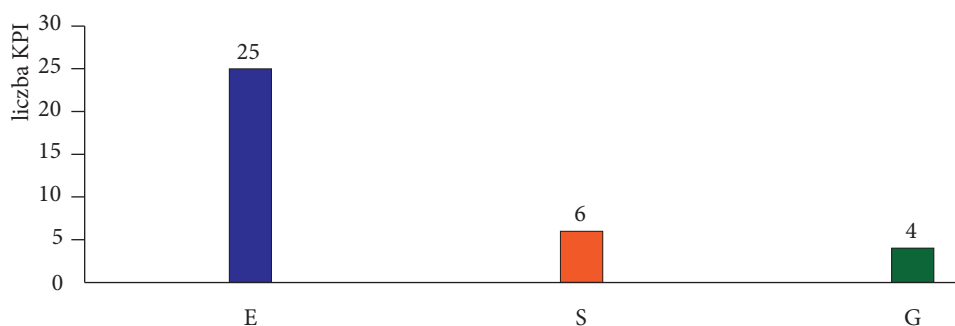
¹ Zebrane transakcje to SLL firm Raben Group, VelvetCare sp. z o.o., AHP S.A., WP Holding S.A., JSW S.A., Polsat Group, Cargounit sp. z o.o., Śnieżka S.A., Iglotex S.A., CCC S.A., Tele-Fonika S.A., Intercars S.A., Atman sp. z o.o. i Żabka sp. z o.o. Pod uwagę wzięto wyłącznie transakcje oparte na kilku SPT.

Rysunek 4.5. Liczba podanych do informacji publicznej transakcji SLL na rynku polskim

Źródło: na podstawie materiałów prasowych.

Spośród 14 transakcji na rynku krajowym 11 z nich posiadało publicznie komunikowane KPI, a zaledwie 4 publicznie komunikowane SPT. W każdej transakcji znalazł się KPI z zakresu środowiskowego, a wszystkie KPI z zakresu E pojawiały się ponad cztery razy częściej niż te z zakresu S (rysunek 4.6). Wynika to między innymi z trudności w skwantyfikowaniu wpływu społecznego i wpisuje się w ogólnoswiatowy trend faworyzowania środowiskowego aspektu ESG. Ponadto ryzyko klimatyczne, takie jak zmiany klimatu, powodzie czy ekstremalne zjawiska pogodowe, wydają się bardziej namacalne niż ryzyka społeczne, które w większości przypadków są kojarzone z problemem wizerunkowym (Semet, 2020). Pomimo to aspekty społeczne ESG, takie jak zdrowie, różnorodność czy równość płci, niewątpliwie wpływają na ekonomiczne aspekty działalności przedsiębiorstw w równej mierze co aspekty środowiskowe (Forum Odpowiedzialnego Biznesu, 2023, s. 41).

Rysunek 4.6. KPI w transakcjach krajowych według przynależności do filaru ESG

Źródło: na podstawie materiałów prasowych.

Według Loan Market Association (2022) uczestnicy rynku często doświadczają także większych trudności w wyborze społecznych KPI ze względu na trudności w mierzeniu ewentualnych wyników podejmowanych działań. Przykładowo KPI może się odnosić do liczby przeprowadzonych szkoleń o różnorodności, lecz trudno jest wymiernie ująć wpływ, jaki owe szkolenia mają na organizację. Nie powoduje to konieczności ich wyłączenia jako KPI, ale wymaga bardziej kompleksowego podejścia niż w przypadku aspektów ekologicznych, by upewnić się, że mają on rzeczywisty wpływ.

Podsumowanie

W rozdziale omówiono aktualną sytuację oraz perspektywy rozwoju rynku SLL zarówno w Polsce, jak i na świecie. Celem rozdziału było uporządkowanie wiedzy o tym nowoczesnym instrumencie finansowym, przeprowadzenie porównań między rynkami polskim a zagranicznymi oraz wyciągnięcie wniosków co do przyszłości SLL. W podrozdziale pierwszym omówiono sposób działania mechanizmu SLL i porównano go z innymi instrumentami powiązаныmi ze zrównoważonym rozwojem. SLL ze względu na ich prostotę oraz możliwość finansowania celów ogólnych przedsiębiorstw stanowią innowacyjne podejście do zrównoważonych finansów. Z tych względów instrument szybko zyskał popularność na rynkach światowych w latach 2019–2022. Od pewnego czasu zauważalny jest wzrost jego popularności także na rynku polskim, jednakże z prostotą mechanizmu wiąże się rosnące ryzyko związane z greenwashingiem, co stanowi poważne zagrożenie dla wiarygodności instrumentu. W podrozdziale drugim omówiono standardy mające zapobiegać nieetycznym praktykom. W praktyce okazuje się, że nie wszystkie transakcje SLL spełniają wymogi ustanowione przez standard SLLP. Wynika to z rosnących kosztów audytu i skomplikowanych wymogów regulacyjnych, które mogą zniechęcić firmy do pełnego przestrzegania wytycznych. Może to prowadzić do obniżenia jakości transakcji oraz zwiększenia ryzyka reputacyjnego dla instytucji finansowych. W podrozdziale trzecim omówiono dominację filaru środowiskowego wśród kluczowych wskaźników efektywności zrównoważonego rozwoju (KPI). Analiza struktury KPI stosowanych w umowach SLL ujawnia, że filar ekologiczny ESG jest znacznie bardziej reprezentowany niż aspekty społeczne czy zarządcze. Mimo że sama nazwa instrumentu sugeruje wsparcie dla szeroko rozumianego zrównoważonego rozwoju, w praktyce SLL koncentrują się głównie na poprawie efektywności środowiskowej.

Powyższe ograniczenia i trudności wskazują na złożoność rynku SLL, który mimo swojej innowacyjności i wstępnej popularności napotyka istotne wyzwania.

W Polsce rynek SLL wciąż rozwija się dynamicznie, co wynika z rosnącej świadomości przedsiębiorstw w zakresie potrzeby wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w swej działalności. Firmy postrzegają SLL jako możliwość poprawy wizerunku, zwiększenia atrakcyjności dla inwestora czy uzyskania korzystniejszych warunków finansowania. Jednakże, aby ograniczyć ryzyko greenwashingu, regulacje stają się coraz bardziej restrykcyjne, a to łączy się z coraz większymi kosztami dla przedsiębiorstw. Dodatkowo także instytucje finansowe i inwestorzy stają się bardziej ostrożni, by ograniczyć ryzyko wizerunkowe.

Obniżenie dynamiki wzrostu na światowym rynku SLL może w przyszłości dotknąć również rynek polski. By zwiększyć wiarygodność badań na rynku polskim, konieczne byłoby ich rozszerzenie o źródła pierwotne, takie jak badania kwestionariuszowe czy wywiady pogłębione wśród przedsiębiorstw. Potencjalne kierunki badań powinny objąć zainteresowanie przedsiębiorstw tym instrumentem finansowym, ocenę jego wiarygodności oraz opłacalności finansowej i wizerunkowej. Przeprowadzone badania pozwoliłyby na szersze rozpoznanie tematu zrównoważonego finansowania oraz zidentyfikowanie potencjalnych barier korzystania z tego rodzaju finansowania przez polskie firmy.

Bibliografia

- Aleszczyk, A., Loumioti, M. i Serafeim, G. (2022). The issuance and design of sustainability-linked loans. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4287295>
- Auzepy, A., Bannier, C. E. i Martin, F. (2023). Are sustainability-linked loans designed to effectively incentivize corporate sustainability? A framework for review. *Financial Management*, 52(4), 643–675. <https://doi.org/10.1111/fima.12437>
- Bloomberg Professional Services. (2024, 1 kwietnia). *A reality check for sustainable finance*. <https://www.bloomberg.com/professional/insights/sustainable-finance/a-reality-check-for-sustainable-finance/>
- De Souza Cunha, F. A. F., Meira, E., i Orsato, R. J. (2021). Sustainable finance and investment: Review and research agenda. *Business Strategy and the Environment*, 30(8), 3821–3838. <https://doi.org/10.1002/bse.2842>
- Du, K., Harford, J. i Shin, D. (2022). *Who benefits from Sustainability-linked Loans?* European Corporate Governance Institute – Finance Working Paper, 917. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4260717>
- DWS. (2023, 23 kwietnia). Financing solutions to drive Europe’s transformation. <https://www.dws.com/insights/cio-view/charts-of-the-week/cotw-2023/chart-of-the-week-20230421/>
- European Central Bank. (2021, 11 lipca). *FAQ on sustainability-linked bonds*. <https://www.ecb.europa.eu/mopo/coll/standards/marketable/html/ecb.slb-qa.en.html>
- Forum Odpowiedzialnego Biznesu. (2023). *Zarządzanie różnorodnością w Polsce. Gdzie jesteśmy, dokąd zmierzamy*. https://odpowiedzialnybiznes.pl/wp-content/uploads/2023/01/FOB_Zarządzanie_roznorodnoscia_raport_10lecieKR.pdf
- Hsu, V. N., Lai, G., Yang, L., i Liang, G. (2024). On the (in)efficiency of sustainability-linked loans. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4726761>

- ING. (2021, 29 kwietnia). *Sustainability-linked success*. <https://www.ing.com/Newsroom/News/Sustainability-linked-success.htm#:~:text=The%20very%20first%20sustainability%2Dlinked,now%20everyone's%20got%20the%20message>
- Institute of International Finance. (2019). *Sustainable debt monitor. Financing the Net Zero transition*. https://www.iif.com/portals/0/Files/content/SDM_May2023_vf.pdf
- Krawczyńska-Kaczmarek, M. (2022). Finansowanie w formule Sustainability Linked Loan katalizatorem zrównoważonej transformacji w realnej gospodarce. W: L. Kotecki (red.), *Zielone finanse w Polsce 2023* (s. 50–57). <https://ungc.org.pl/wp-content/uploads/2023/06/Zielone-Finanse-w-Polsce-2023.pdf>
- Loan Market Association. (2022). *KPI selection a matter of materiality*. https://www.lma.eu.com/application/files/7616/5709/9273/2022_ESG_Article_KPI_Selection__A_Matter_of_Materiality.pdf
- Loan Market Association. (2024). *A guide to the application of the Sustainability Linked Loan principles in Fund Finance*. <https://www.lsta.org/content/guidance-on-sustainability-linked-loan-principles-sllp-in-fund-finance/#>
- Raben Group. (2021, July 16). *Raben Group signed its first sustainability-linked loan*. <https://www.raben-group.com/news/news-details/grupa-raben-otrzymala-pierwszy-kredyt-powiazany-ze-zrownowazonym-rozwojem>
- Reorg. (2024). *European sustainability linked bonds & loans wrap*. https://go.reorg-research.com/l/279152/2024-02-14/28tvlx/279152/1707903764j8FVGbbt/European_Sustainability_Linked_Bonds_and_Loans_Wrap_2023.pdf
- SASB (Sustainability Accounting Standards Board). (2023, June 20). *About us – SASB*. <https://sasb.ifrs.org/about/#:~:text=SASB%20was%20founded%20as%20a,disclosure%20landscape%20became%20very%20complex>
- Semet, R. (2020). The social issue of ESG analysis. *Social Science Research Network*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3838372>
- Torsteinsen, E. i Englund, S. (2022). *Do borrowers benefit from Sustainability-Linked Loans?* <https://openaccess.nhh.no/nhh-xmlui/bitstream/handle/11250/3055213/masterthesis.pdf?sequence=1>

Maciej Kusz

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
85959@student.ue.poznan.pl

5. FORMUŁA 1 W OBLICZU POTRZEBY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Formula 1 in the need of sustainable development

Abstract: This chapter analyses Formula 1's sustainability efforts, with a focus on reducing CO₂ emissions in racing, organisation, business travel, and event operations. The research uses a review of historical data and analysis of Formula 1's initiatives, such as Net Zero Carbon 2030, to assess the effectiveness of emission reduction strategies. Results show minor decreases in emissions from planning and travel, although the growing number of races limits overall progress. Significant reductions were seen in manufacturing emissions. The chapter concludes that while Formula 1 is adopting green technologies, more substantial efforts in different dimensions of Formula 1's functioning are needed to achieve carbon neutrality by 2030.

Keywords: sustainable development, Formula 1, sustainable motorsport, carbon dioxide emission, carbon footprint, Net Zero Carbon 2030.

Wstęp

Formuła 1 to najpopularniejsza dyscyplina sportów motorowych na świecie, jednak ze względu na swoją specyfikę, obejmującą napędzanie bolidów silnikami spalinowymi oraz częste podróże na różne kontynenty, działalność ta wiąże się z pokazną emisją dwutlenku węgla. W obliczu pilnej potrzeby przeciwdziałania zmianom klimatycznym Formuła 1, podobnie jak inne organizacje, zmuszona jest do adaptacji swoich działań do wymogów i zasad zrównoważonego rozwoju oraz implementacji innowacyjnych technologii przyjaznych środowisku. Obejmuje to redukcję emisji dwutlenku węgla, a także przedsięwzięcia mające

Sugerowane cytowanie: Kusz, M. (2025). Formuła 1 w obliczu potrzeby zrównoważonego rozwoju. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 69–81). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/5>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

na celu popularyzacji świadomości ekologicznej wśród swoich fanów. Formuła 1 przez zdecydowaną większość czasu swojej działalności nie kierowała się zrównoważonym rozwojem czy dbałością o kwestie ekologiczne, z tego powodu w ostatnich latach, kiedy niejako została do tego zobowiązana, podjęła liczne inicjatywy, których celem jest uczynienie jej mniej destrukcyjną dla środowiska.

Dlatego celem niniejszego rozdziału jest rozpoznanie, jakiego rodzaju inicjatywy Formuła 1 podejmuje, aby osiągnąć cel neutralności węglowej w 2030 roku oraz odpowiedź na pytanie, czy aktualne tempo zmian na to pozwoli. Podjęcie tego tematu jest niezwykle istotne, gdyż w dobie przemian środowiskowych i ograniczania śladu węglowego również dyscypliny sportowe, a w szczególności te motorowe, powinny dostosować swoje działania do nowych reguł. Na podstawie skromnej literatury przedmiotu, a także raportów samej Formuły 1 i artykułów publikowanych na jej stronie internetowej w niniejszym rozdziale przeprowadzono rozpoznanie inicjatyw i przemian, które w ostatnich latach zachodziły w tej dyscyplinie, oraz analizę związanych z nimi wielkości emisji.

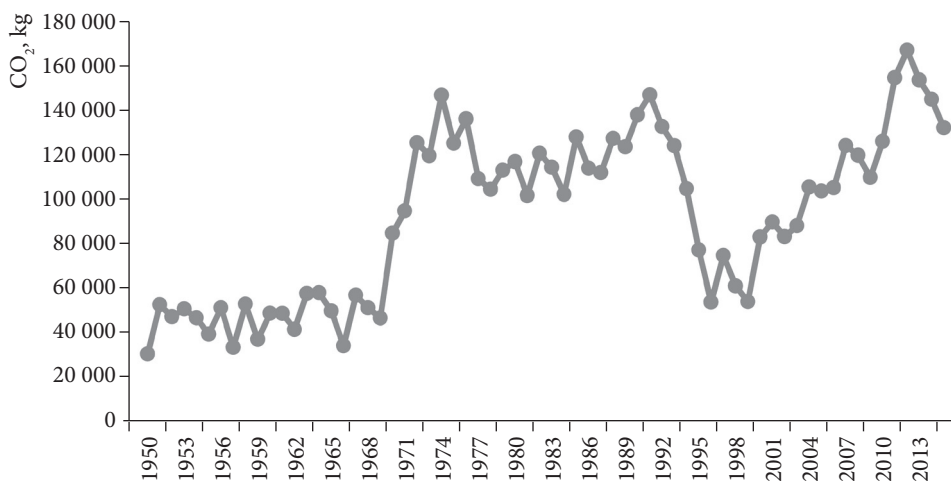
Z powyższych względów celem pierwszego podrozdziału jest przybliżenie historycznej emisji dwutlenku węgla generowanej przez bolidy, a także rozpoznanie działań, które są współcześnie uskuteczniane w celu zmniejszenia tej emisji. Drugi podrozdział ma na celu ukazanie istoty podróży w ramach Formuły 1 oraz zbadanie inicjatyw, które są podejmowane w celu uczynienia ich bardziej zrównoważonymi, w szczególności mniej szkodliwymi dla środowiska. Celem trzeciego podrozdziału jest analiza inicjatywy Net Zero Carbon 2030, zarówno jej genezy i celów, jak i podejmowanych w jej ramach działań. Na podstawie zakończonych oraz wciąż trwających procesów podjęta jest w nim również próba oceny skuteczności tej inicjatywy. Z kolei celem ostatniego podrozdziału jest analiza wartości emisji generowanej przez różne rodzaje działalności Formuły 1, takie jak logistyka, podróże biznesowe, fabryki czy same bolidy, oraz odpowiedź na pytanie, czy Net Zero Carbon 2030 jest w stanie doprowadzić Formułę 1 do neutralności węglowej.

5.1. Emisja pochodząca z bolidów Formuły 1 i działania, których celem jest zminimalizowanie tej emisji

Celem podrozdziału jest przedstawienie, jak kształtowała się emisja dwutlenku węgla pochodząca z bolidów w ciągu kilkudziesięcioletniej historii Formuły 1, a także identyfikacja działań, które są podejmowane w celu obniżenia tej emisji. Formuła 1, podobnie jak każdy sport motorowy, generuje bowiem swoją działalnością znaczne ilości dwutlenku węgla. Jako że Formuła 1 była w przeszłości

i jest obecnie liderem pod względem innowacyjności, szczególnie w obszarze bezpieczeństwa i rozwoju silników oraz aerodynamiki, to powinna również poczynić pokaźne postępy w zakresie obniżania emisji.

Począwszy od 1950 roku, kiedy przeprowadzono pierwszy sezon wyścigów w ramach Formuły 1, aż do czasów współczesnych nie prowadzono wielu statystyk, które gromadziłyby dane dotyczące emisji dwutlenku węgla generowanej przez bolidy Formuły 1. Brak jest również jednoznacznych danych udostępnianych przez Formułę 1, które prezentowałyby wielkość tej emisji. Istnieją jednak możliwości oszacowania wartości emisji pochodzącej z bolidów. Zadania tego podjął się Paulo Mourao, autor artykułu „Smoking gentleman—how Formula One has controlled CO₂ emissions”. Dokonując analizy wielu czynników, poczynił on w tym obszarze ważne obserwacje przedstawione na rysunku 5.1.

Rysunek 5.1. Emisja dwutlenku węgla pochodząca z wyścigów Formuły 1 w latach 1950–2015

Źródło: (Mourao, 2018, s. 17).

Prezentuje on emisję dwutlenku węgla pochodzącą z wyścigów w ciągu prawie całej historii Formuły 1 do roku 2015. Z przeprowadzonych obliczeń wynika, że emisja CO₂ osiągała paradoksalnie najniższe wartości w okresie, kiedy nie traktowano emisji dwutlenku węgla jako zagrożenie i kiedy kwestie środowiskowe były raczej ignorowane. Wpływ miała na to jednak liczba bolidów, które kończyły wyścig, a była ona w tamtych czasach znacznie mniejsza niż współcześnie. Najwyższe wartości emisji przypadają na okres eksperymentów z silnikami, kiedy do użytku w bolidach zostały dopuszczone turbodoładowane jednostki (Shriber, 2015).

Dopiero w ubiegłej dekadzie Formuła 1 podjęła działania, których celem było ograniczenie emisji dwutlenku węgla. Stopniowo zaczęła dostosowywać swoją działalność do powszechnie uznawanej potrzeby zrównoważonego rozwoju, czego wynikiem są istotne zmiany w bolidach, ich silnikach oraz stosowanym paliwie. W konsekwencji w 2014 roku zrezygnowano ze spalinowych, ośmiocylindrowych jednostek o pojemności 2,4 l na rzecz hybrydowych, sześciocylindrowych o pojemności 1,6 l. Rezultatem tych zmian jest osiągnięcie w 2018 roku wartości emisji na poziomie 0,7% całkowitej emisji wynoszącej około 256 551 t, czyli mniej więcej 1800 t CO₂ wygenerowanego przez bolidy (Jordan, 2020). Kolejne zmiany w silnikach mają nastąpić w 2026 roku i wpasowują się w ramy projektu Formuły 1 o nazwie Net Zero Carbon 2030. Również od 2026 roku bolidy mają być zasilane paliwem w 100% zrównoważonym, o czym szerzej będzie mowa w kolejnych podrozdziałach.

Choć Formuła 1 od zawsze stawiała na rozwój swoich technologii, a także przyczyniała się do ogólnego udoskonalania motoryzacji, jednak przez większość istnienia nie traktowała kwestii emisji dwutlenku węgla z należytą uwagą. Przez ponad 60 lat bolidy generowały ogromne ilości dwutlenku węgla. I mimo że Formuła 1 w znacznym stopniu ograniczyła emisję pochodzącą z bolidów, uruchamiając wiele niestosowanych do tej pory w sportach motorowych rozwiązań, dane i wartości udostępniane publicznie nie pokazują tego dokładnie. Zdecydowanie brakuje niezależnych badań i danych na ten temat.

Jak będzie jednak mowa w kolejnych podrozdziałach, wartości emisji generowane przez bolidy są nieporównywalnie niższe od innych obszarów funkcjonowania Formuły 1.

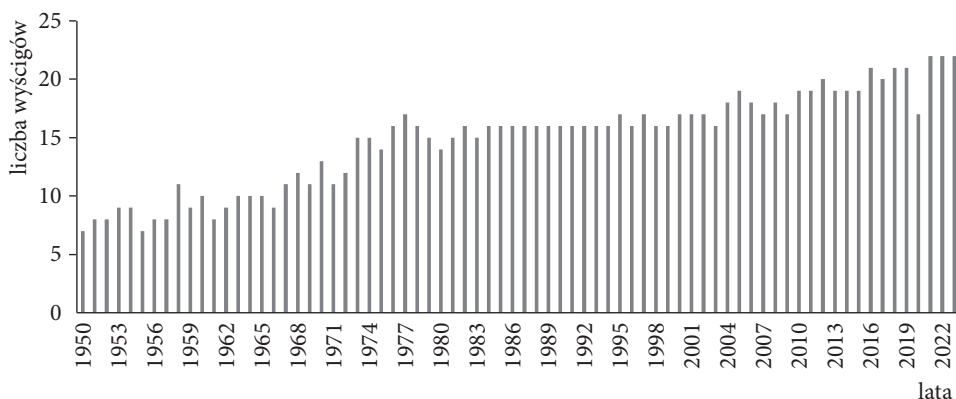
5.2. Podróże w ramach Formuły 1

Jednym z najważniejszych źródeł emisji CO₂ przez Formułę 1 są podróże. Podróże w ramach Formuły 1 to złożony proces logistyczny, który obejmuje transport bolidów, sprzętu, członków zespołu oraz zaplecza toru, takiego jak garaże i stanowiska inżynieryjne, między wyścigami, co przyczynia się do znacznej emisji CO₂. Dlatego to właśnie charakterystyka podróży w ramach Formuły 1 oraz wyjaśnienie, jaki wpływ wywiera na nie rosnąca popularność tej dyscypliny, jest celem niniejszego podrozdziału.

Podróże w ramach Formuły 1 na przestrzeni lat zmieniły się diametralnie. W pierwszych sezonach kalendarz ograniczał się niemal tylko do Europy, dopiero w późniejszym czasie Formuła 1 przeprowadziła ekspansję na inne kontynenty, co skutkowało potrzebą rozwinięcia logistyki. Również stale rosnąca ilość potrzebnego sprzętu oraz materiałów powoduje, że zapotrzebowanie Formuły 1 na

transport wciąż rośnie. Ekspansja ta istotnie przyczyniła się do wzrostu emisji pochodzącej z podróży. W sezonie 2023 Formuła 1 odwiedziła 20 państw położonych na 5 kontynentach (Dielhenn, 2023). Podczas rozgrywania wyścigów w Europie głównym środkiem do transportowania całego sprzętu są samochody ciężarowe. Istnieje taka możliwość, ponieważ tory zlokalizowane są od siebie relatywnie blisko. Z wyścigu na wyścig sprzęt przewozi łącznie nawet 300 samochodów ciężarowych (Haldenby, 2019).

Jednak kiedy podróż wymaga pokonania znacznego dystansu lądowego lub drogą wodną, to podstawowym środkiem transportu jest transport powietrzny. Ten z kolei generuje znaczne ilości dwutlenku węgla i on wydaje się głównym generatorem emisji pochodzącej z podróży. W trakcie sezonu zespoły transportują 660 t ładunku drogą lotniczą oraz 500 t drogą morską (Haldenby, 2019). Natomiast z toru na tor przewozi się 1400 t ładunku. Na złożoność podróży w ramach Formuły 1 składa się również to, że siedziby zespołów nie są zlokalizowane w jednym miejscu, a znajdują się na terenach kilku państw Europy Zachodniej.

Rysunek 5.2. Liczba rozegranych wyścigów Formuły 1 na sezon w latach 1950–2022

Źródło: na podstawie (Formuła 1, b.d.).

Rysunek 5.2 przedstawia liczbę wyścigów rozegranych w trakcie każdego sezonu w latach 1950–2022. Wzrost ten, wyłączając lata 80. i początek lat 90., kiedy trwała stagnacja, był systematyczny. Początkowo liczba wyścigów oscylowała wokół 10, potem nastąpił znaczny wzrost zainteresowania wokół Formuły 1 i liczba wzrosła nawet do 17, a następnie trzymała się liczby 16. Od połowy lat 90. do czasów obecnych wzrosła z 16 na sezon do 22, co jest skutkiem ogromnej popularności tej dyscypliny na całym świecie. Spowodowało to oczywiście wzrost dystansów pokonywanych w trakcie sezonu przez zespoły i pojazdy transportujące cały ekwipunek.

Charakterystyka podróży w ramach Formuły 1 jest bardzo złożona i wymaga dużego wysiłku intelektualnego oraz odpowiedniego planowania każdego kroku. Ich natura sprawia również, że emitują one znaczne ilości dwutlenku węgla do atmosfery. Do powiększania emisji przyczynia się również w znaczącym stopniu stale rosnąca popularność Formuły 1, a co za tym idzie – organizowanie coraz większej liczby wyścigów. W porównaniu z emisją pochodzącą z bolidów ta generowana przez podróże jest zdecydowanie większa, a działania ukierunkowane na obniżenie emisji z tego sektora muszą być intensywne.

5.3. Rozwiązania i inicjatywy mające na celu skrócenie podróży w ramach Formuły 1 oraz obniżenie ich emisyjności

W obliczu powyższych wniosków istotne jest rozpoznanie, jakie działania Formuła 1 wraz z FIA¹ podejmowały w przeszłości, a także jakie kontynuują celem ograniczenia emisji pochodzącej właśnie z tego obszaru działalności dyscypliny. Inicjatywy te obejmują przede wszystkim regionalizację kalendarza oraz zastosowanie biopaliw, których zadaniem jest obniżenie emisji generowanej przez silniki pojazdów.

Na skutek rosnącej liczby wyścigów w kalendarzu podjęto w ostatnich latach działania, których celem jest uczynienie podróży w ramach Formuły 1 bardziej zrównoważonymi. Podstawowym krokiem podjętym w tym kierunku jest regionalizacja kalendarza. Polega ona na planowaniu wyścigów w taki sposób, aby były one rozmieszczone w harmonogramie zgodnie z regionami geograficznymi. Oznacza to organizowanie ich w bliskich odstępach czasowych na danym obszarze. Regionalizacja ma sprawić, że dystans pokonywany przez zespoły w trakcie sezonu ulegnie zmniejszeniu, a co za tym idzie, nastąpi zoptymalizowanie logistyki i uczynienie jej mniej skomplikowaną. Celem jest również obniżenie kosztów transportu, ale przede wszystkim, dzięki skróceniu podróży, zmniejszenie wielkości generowanej emisji. Jest to jedno z priorytetowych obecnych działań środowiskowych Formuły 1, które jest szeroko promowane wśród fanów. Regionalizacja pozwala również na zmniejszenie łącznych gabarytów transportu dzięki skróceniu podróży, co ma znaczenie w obliczu stale rosnącej ilości sprzętu niezbędnego na każdy wyścig. Wydaje się to jednak tylko pozytywnym skutkiem ubocznym, gdyż Formuła 1 nie prowadzi żadnych działań ani

¹ Fédération Internationale de l'Automobile (FIA, Międzynarodowa Federacja Samochodowa) – międzynarodowa organizacja pozarządowa, zrzeszająca 239 narodowych federacji sportów samochodowych, w tym Formułę 1.

inicjatyw mających na celu zmniejszenie gabarytów transportu. Zazwyczaj jest to wewnętrzna praktyka zespołów, która ma na celu obniżenie kosztów podróży, a należy nadmienić, że każdy zespół jest zobowiązany do przestrzegania limitu budżetowego na każdy sezon.

Praktyką, która staje się w ostatnim czasie coraz bardziej popularna, a także przeprowadzane są jej liczne testy, jest stosowanie samochodów ciężarowych napędzanych biopaliwem. Przykładem biopaliwa może być bioetanol, który uzyskuje się z kukurydzy lub trzciny cukrowej, lub biodiesel produkowany z soi lub rzepaku (Linzenich i in., 2023, s. 3). W trakcie sezonu 2022 Mercedes przeprowadził testy biopaliwa HVO 100 w swoich samochodach ciężarowych w trakcie europejskiej części sezonu. HVO² to biopaliwo produkowane z tłuszczów i olejów roślinnych (Chojnowski, Nogas, 2021, s. 2). Jego nadrzędnym celem jest zastąpienie oleju napędowego także w samochodach ciężarowych. Według analizy zespołu na trasie liczącej około 1400 km udało się zaoszczędzić 44,091 kg dwutlenku węgla i zmniejszyć emisję o 89% w stosunku do diesla (Gitlin, 2022). Również sama Formuła 1 wraz ze swoim partnerem logistycznym – firmą DHL – przeprowadziła testy tego samego biopaliwa na 18 zupełnie nowych samochodach ciężarowych. Dzięki paliwu HVO udało się zredukować emisję dwutlenku węgla o 83% (Formuła 1, 2023b).

Jako że charakterystyka podróży w ramach Formuły 1 jest bardzo skomplikowana, potrzeba szerokiego zakresu działań, które mają za zadanie zmniejszenie niewątpliwie bardzo wysokiej wynikającej z nich emisji. Regionalizacja kalendarza czy zastosowanie biopaliw w samochodach ciężarowych mogą przynieść pozytywne efekty w postaci redukcji emisji w bardzo szybkim tempie. Wciąż pozostaje jednak spora luka do wypełnienia w zakresie zmniejszenia gabarytów transportu, które wydają się zbyt wysokie.

5.4. Inicjatywa Net Zero Carbon 2030

W kontekście wyżej przytoczonych problemów istotne jest przybliżenie inicjatywy Formuły 1 o nazwie Net Zero Carbon 2030 wraz z jej genezą, celami, założeniami oraz podjętymi w ramach niej działaniami. Pomoże to w zrozumieniu, skąd bierze się większość zmian zachodzących obecnie w Formule 1 oraz jak owa inicjatywa ma prowadzić tę dyscyplinę do neutralności węglowej.

Choć historia Formuły 1 liczy już sobie ponad 70 lat, to do poprzedniej dekady nie istniał żaden program ani inicjatywa środowiskowa, której celem byłoby uczynienie tej dyscypliny bardziej zrównoważoną ekologicznie. Net Zero

2 *Hydrotreated vegetable oil.*

Carbon 2030 ma być przełomem w tej dziedzinie. Inicjatywa Net Zero Carbon 2030 została publicznie zaprezentowana w listopadzie 2019 roku po długim okresie prac z FIA, ekspertami do spraw zrównoważonego rozwoju, zespołami Formuły 1 oraz jej partnerami (Formuła 1, 2019). Jej priorytetowym założeniem jest nacisk na obniżenie emisji dwutlenku węgla związanej ze wszystkimi sektorami działalności Formuły 1, a finalnie w 2030 roku osiągnięcie całkowitej neutralności węglowej. Jest to odpowiedź na rosnące potrzeby środowiskowe dotyczące negatywnego wpływu na środowisko w sportach motorowych.

Genezy Net Zero Carbon 2030 można się doszukiwać w rosnącej w ostatnich latach społecznej świadomości ekologicznej, której nacisk na działalność wielu przedsiębiorstw oraz dyscyplin sportowych jest wyraźnie dostrzegalny. Również wizerunek marki jako dbającej o swój wpływ na środowisko jest ważny, gdyż może wypracować przewagę nad innymi dyscyplinami, które nie przywiązują do tej kwestii tak dużej wagi jak Formuła 1.

Istotne jest, aby wyszczególnić kilka najważniejszych rodzajów aktywności związanych z Net Zero Carbon 2030, na których skupia się w największym stopniu. Zaliczyć do tego można aktywność na torze, organizację wyścigów, podróże zespołów i całej organizacji oraz pozostałe aktywności związane z działalnością Formuły 1. Do aktywności na torze należy zaliczyć wszystkie bolidy pokonujące okrążenia po torze w trakcie wszystkich sesji Grand Prix. Organizacja wyścigów to wszystkie procesy związane z dostarczeniem energii elektrycznej, zapewnieniem bezpieczeństwa na torze i wokół niego oraz zarządzaniem odpadami.

Podstawowym rozwiązaniem, które ma ograniczyć emisję bolidów i które wpasowuje się w ramy ograniczania emisji w zakresie aktywności na torze, są i będą również w przyszłości silniki hybrydowe, czyli takie, które łączą w sobie jednostkę spalinową oraz elektryczną (Jorgensen, 2008, s. 2). W 2026 roku do użytku w bolidach mają wejść najbardziej innowacyjne jednostki w historii, których 50% całej mocy ma pochodzić z silnika elektrycznego (Formuła 1, 2022). Do priorytetowych inicjatyw związanych z Net Zero Carbon 2030 można zaliczyć również zmiany w zakresie recyklingu podczas Grand Prix, które mają się rozpocząć w 2025 roku. Dotyczą one rezygnacji z jednorazowego plastiku czy kompostowania odpadów. Te z kolei obejmują zakres zmniejszania emisji generowanej przez organizację wyścigów. Wzmoczona ma być również promocja ekologicznego sposobu dotarcia na tor dla fanów (Formuła 1, 2019). Kolejne elementy zmian obejmują zastosowanie zielonych źródeł energii, czyli paneli słonecznych lub biopaliwa HVO, w celu dostarczenia energii elektrycznej na tor (Formuła 1, 2023c). Biopaliwo znajduje również zastosowanie w samochodach ciężarowych transportujących sprzęt, co przekłada się na zmniejszoną emisję dwutlenku węgla.

Dzięki eksperymentom i testom związanym ze zrównoważonym paliwem nie tylko bolidy Formuły 1 będą mogły z niego korzystać. Planuje się zastosowanie go w bolidach serii juniorskich, czyli w Formule 2 i Formule 3. Dodatkowo ten rodzaj paliwa może być stosowany bez modyfikacji również w samochodach osobowych, co może uczynić go zielonym zamiennikiem dla standardowych paliw. Formuła 1 informuje również o dużym sukcesie związanym z zastosowaniem generatorów zasilanych biopaliwem. Pozwoliły one na zredukowanie emisji dwutlenku węgla o więcej niż 90% (Formuła 1, 2023, s. 20). W cytowanym raporcie zaprezentowana jest także idea zrównoważonych ścian, które są wytwarzane przy użyciu materiałów wielokrotnego użytku.

Formuła 1 niewątpliwie podejmuje wiele przedsięwzięć, które mają uczynić ją mniej szkodliwą dla środowiska i sprawić, że będzie się kojarzyła z ekologicznym postępowaniem. Powstaje jednak pytanie, czy podejmowane działania są wystarczająco skuteczne z punktu widzenia założonego celu zerowej emisyjności w 2030 roku. Optymalnym rozwiązaniem dla oceny skuteczności działań podjętych w ramach inicjatywy Net Zero Carbon 2030 jest zbadanie i porównanie wyników dotyczących wielkości emisji z sezonu, w którym nie była ona realizowana, z sezonem w trakcie jej działania.

5.5. Skuteczność działań podejmowanych w celu obniżenia emisji CO₂ przez Formułę 1

W szukaniu odpowiedzi na pytanie o skuteczność podejmowanych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju przez Formułę 1 pomocą może porównanie procentowych wartości emisyjności poszczególnych sektorów.

Tabela 5.1. Wartości emisji dwutlenku węgla sektorów Formuły 1 przedstawione w procentach i liczbach wyrażone tonami

Sektor	2018	2018	2022	2022
	procent	liczba ton	procent	liczba ton
Logistyka	45,0	115 447	49	109 285
Podróże biznesowe	27,7	71 064	29	64 678
Obiekty i fabryki	19,3	49 514	10	22 303
Operacje eventowe	7,3	18 728	12	26 763
Emisja jednostek silnikowych	0,7	1872	<1	–
Łączna liczba wyemitowanych ton (w przybliżeniu)	256 625		223 029	

Źródło: na podstawie (F1 Sustainability Strategy, 2021, s. 9; Formuła 1, 2023a).

Tabela 5.1 przedstawia procentowy i liczbowy wkład poszczególnych sektorów działalności Formuły 1 w emisję dwutlenku węgla. Całkowita wartość emisji spadła z 256 625 t do 223 029 t, co stanowi spadek o 33 596 t. W sektorze logistyki nastąpił spadek o nieco ponad 6000 t, podobnie w przypadku podróży biznesowych. W największym stopniu do spadku łącznej emisji przyczyniło się jednak zmniejszenie emisji w zakresie obiektów i fabryk, bo aż o 27 211 t. Co ciekawe, w przypadku operacji eventowych nastąpił wzrost o 8000 t. Może być to jednak spowodowane rosnącą liczbą wyścigów w sezonie. W przypadku emisji pochodzącej z silników trudno o konkretne wnioski, gdyż w wynikach z 2022 roku Formuła 1 nie podaje ani procentowego udziału w całkowitej emisji, ani liczby wyrażonej w tonach.

Sytuacja wygląda jednak nieco inaczej, jeśli spojrzeć na udział procentowy poszczególnych sektorów. Udział logistyki w emisji w 2022 wzrósł o 4% pomimo spadku liczbowego. Podobnie jest również w przypadku podróży biznesowych, gdzie nastąpił wzrost o nieco ponad 1%, oraz operacji eventowych, gdzie udział podniósł się o 4,7%. Znaczny spadek udziału w emisji można zaobserwować w przypadku obiektów i fabryk. Dalsze dane z lat 2023 i 2024 pokażą, czy wdrożenie zrównoważonych źródeł energii przynosi oczekiwane rezultaty. Trudno jednoznacznie ocenić postęp w zakresie silników, ponieważ Formuła 1 nie ujawnia dokładnych danych za 2022 rok, co jest zaskakujące, jeśli weźmie się pod uwagę kampanie promujące ich transformację. Nieznaczny spadek o wartości 6000 t w logistyce to również zdecydowanie zbyt mało. Powodem, dla którego spadek łącznej emisji nie był imponujący, może być jednak pandemia COVID-19, która zamroziła wiele procesów w Formule 1 na co najmniej rok, jednakowoż te w zakresie zmian w bolidach, jak też inicjatywy mające na celu obniżenie emisji. Niemniej należy nadmienić, że emisja pochodząca z bolidów ma marginalny udział w całej emisji Formuły 1. Również stale rosnąca liczba wyścigów znacznie obniża tempo spadku emisji. Być może szansa na zwiększenie tempa spadku należy upatrywać w zmniejszeniu liczby wyścigów na sezon.

Wartości dotyczące emisji wskazują, że w ciągu trzech lat spadła ona o ponad 33 000 t. Jednak trend ten nie będzie wystarczający, aby osiągnąć całkowitą neutralność węglową w 2030 roku. Dowodzi to, że tempo zmian jest zbyt niskie. Przedstawione dane wyraźnie pokazują, że działania Formuły 1 na rzecz obniżania emisji dwutlenku węgla są niewystarczające i że dyscyplina ta nadal pozostaje bardzo szkodliwa dla środowiska.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było rozpoznanie, jakiego rodzaju inicjatywy Formuła 1 podejmuje, aby osiągnąć cel neutralności węglowej w 2030 roku, oraz odpowiedź na pytanie, czy aktualne tempo zmian na to pozwoli.

Formuła 1 podejmuje liczne działania z wielu obszarach swojej działalności, aby w 2030 roku, zgodnie z Net Zero Carbon 2030, osiągnąć neutralność węglową. Przede wszystkim reformuje regulacje silnikowe i wprowadza innowacyjne rozwiązania w postaci nowych rodzajów silników. Na podstawie deklaracji samej Formuły 1 można wnioskować, że przyniosły one oczekiwane rezultaty w postaci obniżenia emisji. Nie można tego jednak dokładnie określić na podstawie wielkości emisji przedstawionej w ostatnim podrozdziale, gdyż dostępne dane tego nie potwierdzają. Podróże w ramach Formuły 1 przyczyniają się do emisji w największym stopniu, dlatego Formuła powinna kłaść największy nacisk na zmiany w tym sektorze. Regionalizacja kalendarza czy stosowanie biopaliw przyczynia się do zmniejszania emisji, co potwierdzają dane Formuły 1, jest to jednak zdecydowanie za mało, aby osiągnąć zamierzony cel. Inicjatywa Net Zero Carbon 2030 również niesie ze sobą wiele inicjatyw mogących w znaczącym stopniu przyczynić się do zmniejszenia negatywnego wpływu na środowisko. Wydaje się jednak, że niektóre działaniami są bardzo prowizoryczne. Ogół zmian przyniósł oczywiście pozytywne efekty w postaci redukcji emisji w ciągu trzech lat, jednak jest to spadek zbyt niski, aby w tym tempie osiągnąć neutralność węglową w 2030 roku. Potrzeba zatem intensyfikacji działań lub zwiększenia ich ilości i zakresu, aby cel został zrealizowany.

Przemiany środowiskowe zachodzące w Formule 1 mogą stanowić inspirację i motywację dla innych dyscyplin sportów motorowych. Zmiany dotyczące jednostek napędowych mogą być interesującym rozwiązaniem dla serii wyścigowych, które dotychczas nie wprowadziły działań na rzecz zmniejszenia swojego śladu węglowego. Warto zaznaczyć, że niektóre serie wyścigowe już sięgnęły po pewne rozwiązania z Formuły 1. Przykładowo od 2022 roku samochody uczestniczące w World Rally Championship (WRC) są wyposażone w silniki hybrydowe napędzane biopaliwem. Inne serie wyścigowe, takie jak Moto GP czy IndyCar, mogłyby również czerpać z działań Formuły 1 ukierunkowanych na zmniejszenie ilości odpadów oraz popularyzację zielonych środków transportu do przemieszczania się na miejsca wyścigów. Może to sprawić, że coraz więcej serii wyścigowych stanie się mniej szkodliwych dla środowiska. Należy dodać, że w serii IndyCar prowadzone są działania ukierunkowane na zmniejszenie środowiskowej szkodliwości, takie jak wprowadzenie odnawialnych paliw. Rów-

niez MotoGP w 2024 roku wprowadziło do użytku w motocyklach paliwo, które w 40% jest pochodzenia niekopalnego, a od 2027 ma być ono w pełni zrównoważone. Jednak w porównaniu z Formułą 1 inicjatywy te wydają się znajdować na zdecydowanie niższym poziomie zaawansowania.

W obliczu wyzwań związanych ze zrównoważonym rozwojem Formuła 1 powinna kontynuować swoje działania w zakresie ograniczenia negatywnego wpływu na środowisko. Wprowadzenie takiej inicjatywy jak Net Zero Carbon 2030 stanowi istotny krok w tym kierunku, niemniej wciąż pozostaje wiele wyzwań, szczególnie w zakresie redukcji emisji pochodzącej z podróży oraz logistyki. Perspektywy na przyszłość opierają się na innowacyjnych technologiach, które mogą zrewolucjonizować Formułę 1, ale także inne dyscypliny. Konieczne jest jednak ciągle rozwijanie tych rozwiązań, gdyż stagnacja może skutkować brakiem wymaganych postępów.

W obliczu trudności w redukowaniu negatywnego wpływu na środowisko przez Formułę 1 i inne sporty motorowe należy również podjąć dyskusję na temat możliwego zakazu lub znacznego ograniczenia tego typu działalności. Może się to wydawać pomysłem kontrowersyjnym lub wręcz radykalnym, trzeba jednak pamiętać, że działalność tego rodzaju organizacji i dyscyplin sportu jest nastawiona na zysk, który osiąga się kosztem niszczenia środowiska naturalnego, w którym żyją wszyscy ludzie. Celem zrównoważonego rozwoju jest postęp, który nie jest okupiony katastrofą klimatyczną i którego głównym celem nie są korzyści finansowe niewielkich grup społecznych. W obliczu niewątpliwej konieczności realizacji celów zrównoważonego rozwoju i negatywnego wpływu na środowisko niektórych dotychczasowych form rozrywki warto zatem rozpocząć szerszy dyskurs nie tylko na temat dostosowywania ich funkcjonowania do zasad zrównoważonego rozwoju, ale wręcz ich ograniczania, zwłaszcza w sytuacji, gdy postęp w kierunku zmniejszania emisji nie jest wystarczający.

Bibliografia

- Chojnowski, J. i Nogas, P. (2021). The potential of HVO as a highly reactive biofuel in dual fuel systems. *Biuletyn Wojskowej Akademii Technicznej*, 70(2), 65–76. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.7011>
- Dielhenn, J. (2023, November 21). The mind-blowing logistics of how F1 flies 20 hours from Las Vegas to Abu Dhabi. *Crash*. <https://www.crash.net/f1/news/1028168/1/mindblowing-logistics-how-f1-flies-20-hours-las-vegas-abu-dhabi>
- F1 Sustainability Strategy. (2021). https://corp.formula1.com/wp-content/uploads/2021/09/Environmental-sustainability-Corp-website-vFINAL_UPDATED-040821-1.pdf
- Formula 1. (b.d.). *Race results*. <https://www.formula1.com/en/results.html/1950/races/94/great-britain/race-result.html>

- Formula 1. (2019). *Formula 1 announces plan to be Net Zero Carbon by 2030*. <https://www.formula1.com/en/latest/article/formula-1-announces-plan-to-be-net-zero-carbon-by-2030.5laX2AZHyy7jqxl6wra6CZ>
- Formula 1. (2022). *FIA World Motor Sport Council approves power unit regulations for 2026*. <https://www.formula1.com/en/latest/article/breaking-fia-world-motor-sport-council-approves-power-unit-regulations-for.495Jt6I1pAAstVvYjz2Z5>
- Formula 1. (2023a). *2023 Formula 1® impact report*. <https://corp.formula1.com/wp-content/uploads/2024/04/Formula-1-2023-Impact-Report.pdf>
- Formula 1. (2023b). *F1's use of DHL biofuel-powered trucks reduces carbon emissions by an average of 83%*. <https://www.formula1.com/en/latest/article/f1s-use-of-dhl-biofuel-powered-trucks-reduces-carbon-emissions-by-an-average.5qvmLnvq3ocyEYtgqbpWij>
- Formula 1. (2023c). *F1 to pilot low-carbon energy solution at Austrian Grand Prix*. <https://www.formula1.com/en/latest/article/formula-1-to-pilot-next-generation-low-carbon-energy-solution-at-austrian.2ez4nor7j8Y1chEOI10wXn>
- Gitlin, J. M. (2022). Mercedes' F1 team cut its freight emissions by 89% with biofuel switch. *Ars Technica*. <https://arstechnica.com/cars/2022/09/mercedes-f1-team-cut-its-freight-emissions-by-89-with-biofuel-switch/>
- Haldenby, N. (2019, January 10). The logistics of Formula 1. *Destinations. Grand Prix Travel Guide*. <https://f1destinations.com/the-logistics-of-formula-1/>
- Jordan, L. (2020). Formula One: The race to sustainability. *Globus*. <https://globuswarwick.com/2020/12/01/formula-1-the-race-to-sustainability/>
- Jorgensen, K. (2008). Technologies for electric, hybrid and hydrogen vehicles: Electricity from renewable energy sources in transport. *Utilities Policy*, 16(2), 72–79. <https://doi.org/10.1016/j.jup.2007.11.005>
- Linzenich, A., Bongartz, D., Arning, K. i Ziefle, M. (2023). What's in my fuel tank? Insights into beliefs and preferences for e-fuels and biofuels. *Energy, Sustainability and Society*, 13(1), 1–21.
- Mourao, P. R. (2018). Smoking gentlemen—how Formula One has controlled CO₂ emissions. *Sustainability*, 10(6) 1841, 1–23. <https://doi.org/10.3390/su10061841>
- Shriber, S. (2015, May 21). Blast from the past: The most powerful Formula 1 engine ever. *Engine Builder Magazine*. <https://www.enginebuildermag.com/2015/05/blast-from-the-past-the-most-powerful-formula-1-engine-ever/>

6. CERTYFIKATY ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU W RAPORTOWANIU NIEFINANSOWYM. SZANSA NA ZRÓWNOWAŻONĄ TRANSFORMACJĘ RYNKU?

Sustainability certificates in non-financial reporting. An opportunity for a sustainable transformation of the market?

Abstract: The aim of this chapter was to explain what role information about sustainability certificates can play in the non-financial reports of companies according to Corporate Sustainability Reporting Directive. The non-financial reports of selected companies of the Warsaw Stock Exchange were analysed. On this basis, it was found that enterprises willingly report on the certificates they have obtained. It was identified that the above information primarily serves to authenticate sustainable practices and may have a direct impact on the assessment of companies' non-financial reports. They also serve as an essential element of stock exchange announcements and thus building relationships with stakeholders and investors.

Keywords: sustainable development, non-financial reporting, listed companies, sustainability certificates.

Wstęp

Sposób myślenia o przedsiębiorstwie jako organizacji, która nie tylko jest nastawiona na zysk, ale także ma moralne zobowiązania wobec środowiska i lokalnej społeczności, był już formułowany przez ekonomistów i przedsiębiorców w wiekach ubiegłych. Amerykański przemysłowiec Andrew Carnegie w opublikowanym w 1889 roku eseju *Wealth* twierdził, że każde przedsiębiorstwo ma moralny obowiązek aktywnej działalności społecznej, a działalność ta po-

Sugerowane cytowanie: Warych, K. (2025). Certyfikaty zrównoważonego rozwoju w raportowaniu niefinansowym. Szansa na zrównoważoną transformację rynku? W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 83–93). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/6>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

winna odbywać się na zasadzie dobroczynności i powierniczości (Kałek, 2023). Ze względu na wyzwania globalne o charakterze społecznym, ekonomicznym i środowiskowym oraz potrzeby przyspieszenia działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, kwestia społecznej i środowiskowej odpowiedzialności biznesu stała się w pierwszych dekadach XXI wieku jednym z kluczowych wątków debaty gospodarczej i politycznej, co ma coraz większe odzwierciedlenie w odgórnych regulacjach.

W 2022 roku w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej została opublikowana dyrektywa Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) dotycząca sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju. Przepisy dyrektywy obligują największe podmioty gospodarcze, w których liczba zatrudnionych pracowników przekracza 500 osób, do raportowania niefinansowanego zgodnego z europejskimi standardami ERS za rok obrotowy 2024. Owe raporty to sprawozdania, w których przedsiębiorstwa są zobowiązane zawrzeć informacje, jaki wpływ ma ich działalność na środowisko i społeczeństwo, a tym samym, czy postępują zgodnie z wartościami zrównoważonego rozwoju. Wprowadzane zmiany regulacyjne mają istotny wpływ na sposób funkcjonowania podmiotów gospodarczych w Unii Europejskiej oraz sposób oceny spółki przez audytorów, którzy oprócz zgodności sprawozdań finansowych weryfikują także raporty niefinansowe. Jednocześnie należy zauważyć, że na rynku bardzo popularne stają się certyfikaty zrównoważonego rozwoju mające uwiarygadniać zrównoważony sposób funkcjonowania przedsiębiorstwa.

Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest wyjaśnienie, jaką rolę mogą odgrywać informacje o certyfikatach zrównoważonego rozwoju w raportach niefinansowych spółek giełdowych. W tym celu autor przeanalizował raporty niefinansowe wybranych największych giełdowych spółek notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych należących do indeksu WIG20 pod kątem występowania w nich odniesień do certyfikatów zrównoważonego rozwoju.

Do analizy wybrano sześć spółek z indeksu WIG20 z uwzględnieniem kryterium podmiotowego – uwzględniono trzy spółki o dominującym udziale akcjonariatu Skarbu Państwa oraz trzy spółki prywatne. Dobór próby badawczej opierał się również na zapewnieniu różnicowania branżowego omawianych spółek. Analiza miała charakter jakościowy i polegała na identyfikacji i interpretacji treści dotyczących certyfikatów, bez uprzedniego określenia listy certyfikatów, które miałyby być brane pod uwagę.

W pierwszym podrozdziale przybliżono, czym są raporty niefinansowe, w celu zrozumienia ich znaczenia dla spółek giełdowych. W kolejnym podrozdziale dokonano analizy wybranych raportów niefinansowych spółek WIG20 pod kątem występowania w nich informacji o certyfikatach zrównoważonego rozwoju, dzięki czemu możliwe było zrozumienie, jaką funkcję pełnią takie

informacje w raportowaniu. W ostatnim podrozdziale w świetle dokonanej analizy skupiono się na wyzwaniach i korzyściach związanych z implementacją certyfikatów.

6.1. Raporty niefinansowe

Raporty niefinansowe są sprawozdaniami przygotowywanymi przez spółki, które przedstawiają informacje bezpośrednio niezwiązane z wynikami finansowymi przedsiębiorstwa. Jest w nich ujęta działalność na rzecz środowiska oraz społeczeństwa. W Polsce, tak jak w innych państwach Unii Europejskiej, sprawozdawczość niefinansowa stała się obowiązkowa dla największych podmiotów gospodarczych.

Wskazane w przepisach podmioty zobligowane są do poruszania w raportach niefinansowych zagadnień: pracowniczych, społecznych, poszanowania praw człowieka, przeciwdziałania korupcji, ochrony środowiska naturalnego oraz łańcuchów dostaw. Raporty powinny także zawierać zwięzły opis modelu biznesowego, kluczowych wskaźników efektywności związanych z działalnością jednostki, opis polityk stosowanych przez firmę oraz objaśnienie procedur należytej staranności w związku z implementacją polityki firmy. Dokument ten winien zawierać ponadto informacje na temat istotnych ryzyk związanych z działalnością mogącą wywierać niekorzystny wpływ na wdrażanie opisanych uprzednio procedur w ramach założonej polityki (Ministerstwo Rozwoju, 2017). We współczesnym, nowoczesnym biznesie raporty niefinansowe stają się obok sprawozdań finansowych ważnym dokumentem, do którego zagląдают interesariusze oraz potencjalni inwestorzy dokonujący analizy fundamentalnej spółki.

6.2. Analiza raportów niefinansowych wybranych spółek WIG20

Podmioty gospodarcze chcące pozyskać nowy kapitał na rozwój swojej działalności mogą zarówno korzystać z kredytów oferowanych przez system bankowy, jak i pozyskiwać go przez wejście na Giełdę Papierów Wartościowych. Obecność na giełdzie daje chociażby możliwość emisji akcji bądź obligacji korporacyjnych. Raporty niefinansowe stają się dziś obok sprawozdań finansowych ważnym elementem analizy fundamentalnej przedsiębiorstwa przez potencjalnego inwestora, w szczególności przez inwestora instytucjonalnego, a tym samym mogą mieć znaczenie w kontekście odniesienia sukcesu w pozyskaniu nowych środków.

Ponieważ w ostatnich latach prężnie rozwinął się rynek certyfikatów zrównoważonego rozwoju dedykowanych dla przedsiębiorstw, warto zadać pytanie, czy informacje o pozyskanych certyfikatach są ujawniane w raportach niefinansowych przez spółki giełdowe. W tym celu dokonano analizy raportów niefinansowych wybranych spółek giełdowych z najważniejszego indeksu na warszawskiej giełdzie, jakim jest WIG20, pod kątem występowania w nich odniesień do posiadanych certyfikacji.

Należy podkreślić, że ze względu na płynność rynku i zmiany wyceny akcji, a tym samym wartości kapitalizacji skład indeksu WIG20 ulega zmianie. W celu dokonania analizy raportów niefinansowych opierano się na składzie indeksu WIG20, który był aktualny na lipiec 2024 roku.

Analizie poddano raporty niefinansowe sześciu spółek: Kruk S.A., Jastrzębska Spółka Węglowa, Budimex, LPP, PKN Orlen oraz KGHM. Wybór tych podmiotów z WIG20 miał zapewnić możliwie największą reprezentatywność i różnorodność podmiotów. Przede wszystkim każda z tych spółek działa w odmiennym sektorze gospodarki, co pozwala na uzyskanie przekrojowego obrazu praktyk raportowania niefinansowego w różnych branżach. Spółka KGHM wyróżnia się globalnym zaangażowaniem w zrównoważone wydobywanie surowców, reprezentując sektor górnictwa i metalurgii. Kruk S.A. reprezentuje sektor usług finansowych, co umożliwiło rozpoznanie podejścia do zrównoważonego rozwoju w branży zarządzania wierzytelnościami. Jastrzębska Spółka Węglowa, jako przedstawiciel przemysłu wydobywczego, stanowi przykład, jak firmy o znaczącym wpływie na środowisko podchodzą do raportowania ekologicznego. Raport spółki Budimex działającej w sektorze budowlanym może dostarczyć informacji o praktykach zrównoważonego rozwoju w kontekście projektów infrastrukturalnych. Analiza raportu LPP, będącego jednym z liderów w branży odzieżowej, daje wgląd, jak jest przedstawiane przez firmy podejście do kwestii etycznych i środowiskowych w przemyśle modowym, który jest często krytykowany za niską przejrzystość i brak zrównoważenia. Lektura raportu PKN Orlen pozwala natomiast zrozumieć, w jaki sposób giganty przemysłowe raportują swoje działania w zakresie zrównoważonego rozwoju i społecznej odpowiedzialności biznesu. Taki dobór spółek z WIG20 nie tylko pozwala na różnorodne spojrzenie na raportowanie niefinansowe, lecz także umożliwia identyfikację wspólnych wyzwań i strategii wśród dużych polskich przedsiębiorstw działających w różnych sektorach gospodarki.

Należy podkreślić, że bez wątpliwości wybrane spółki są jednymi z kluczowych spółek na polskiej giełdzie, o czym świadczy ich obecność w WIG20. Oprócz tej obecności trzeba zwrócić uwagę na ich znaczącą rolę w gospodarce krajowej. Są wśród nich spółki o znaczeniu strategicznym, takie jak KGHM czy PKN Orlen.

Wybór tych sześciu spółek umożliwia przeprowadzenie analizy raportów niefinansowych zarówno podmiotów, w których głównym udziałowcem jest Skarb Państwa, jak i spółek prywatnych. Dzięki temu wnioski dotyczące zawartości informacji o certyfikatach w raportach są bardziej kompleksowe, gdyż uwzględniają różnice w podejściu do raportowania wynikające ze struktury właścicielskiej.

Budimex, który działa w branży infrastrukturalnej, jest wykonawcą robót budowlanych przy budowie dróg, kolei, inwestycji energetycznych i przemysłowych. Skutkiem wykonywanych prac jest wytwarzanie licznych odpadów. W swoim raporcie firma zapewnia, że zmierza do wprowadzenia modelu cyrkularnego na każdym etapie łańcucha wartości. Podkreśla, że aby to osiągnąć, zwraca uwagę na dokonywanie wyborów wykorzystywanych przez firmę surowców, które pochodzą z certyfikowanych źródeł (Budimex, 2023). Dodatkowo w raporcie spółki podany jest przykład spółki Mostostal Kraków SA, która wchodzi w skład grupy Budimex i ma wdrożony system zarządzania środowiskowego opierający się na wymaganiach normy PN-EN-ISO 14001:2015. Podkreśla, że proces certyfikacji został przeprowadzony przez zewnętrzną, niezależną i akredytowaną jednostkę. W raporcie spółka wskazuje także, że posiada nie tylko certyfikacje ukierunkowane na aspekty środowiskowe, ale także na warunki pracownicze, w szczególności w zakresie ich bezpieczeństwa i rozwoju kompetencji. Grupa Budimex podkreśla w raporcie, że od 2019 roku posiada certyfikat ISO 45001, który potwierdza wdrażanie systemów zarządzania bezpieczeństwem i higieną pracy (Budimex, 2023, s. 143).

Wśród spółek notowanych na GPW, na którą warto zwrócić szczególną uwagę ze względu na skalę działalności, jest największa krajowa spółka PKN ORLEN, czyli spółka kojarzona przede wszystkim z działalnością dystrybucji paliw. Spółka ta działa jednak także na rynku energii elektrycznej, petrochemii, produkcji nawozów sztucznych, a nawet prasowym. W raporcie tej spółki również można odnaleźć odniesienia do certyfikacji zrównoważonego rozwoju. Liczne spółki Grupy ORLEN mają certyfikacje zarządzania środowiskowego ISO 14001. W raporcie znajdują się też informacje o posiadaniu przez dwie spółki (PKN ORLEN, Grupa ORLEN Południe), wchodzące w skład grupy, certyfikatów ISCC i KZRINiG, a więc certyfikacji z zakresu produkcji biopaliw i biomasy. PKN ORLEN posiada także certyfikację ISO 45001, która ma gwarantować właściwą higienę i system zarządzania bezpieczeństwem wszystkich pracowników. Ponadto przedsiębiorstwo podkreśla, że na stacjach Orlen w punktach Café sprzedawana jest kawa z certyfikatem FAIRTRADE, dzięki czemu wspierany jest rozwój i warunki pracy producentów kawy z państw globalnego Południa. Dodatkowo na stacjach paliw dostępne są torby jednorazowe do pakowania zakupów z certyfikatem FSC lub PEFC. Certyfikaty mają zapewniać, że drewno wykorzystane przy produkcji toreb pochodzi z pełni legalnych źródeł (PKN Orlen, 2023, s. 116).

Kolejną analizowaną spółką jest LPP, czyli największe polskie przedsiębiorstwo z branży odzieżowej, które jest szeroko rozpoznawalne wśród konsumentów, również zagranicznych. W raporcie tej spółki znajdują się liczne odniesienia do uzyskanych certyfikatów, które mają potwierdzać zrównoważone podejście przedsiębiorstwa do produkcji (LPP, 2024). Należy podkreślić, że jednym z kluczowych wyzwań dla branży odzieżowej jest zapewnienie bezpiecznych i godnych warunków pracy w fabrykach odzieżowych. Sektor ten opiera się często na taniej sile roboczej. Przykład katastrofy w Rana Plaza w Bangladeszu z 2013 roku jest jednym z najbardziej tragicznych przykładów obrazujących złe warunki pracy. Spółka informuje, że przystąpiła do porozumienia Accord Pakistan, które działa na rzecz poprawy bezpieczeństwa i warunków pracy w zakładach produkujących odzież (LPP, 2024, s. 22).

Surowcem kluczowym do produkcji odzieży jest bawełna, dlatego w raporcie spółki LPP można dowiedzieć się o współpracy spółki z Cotton Made in Africa, czyli rozpoznawalnego standardu zrównoważonych upraw bawełny w Afryce. Firma wskazuje w raporcie o zwiększeniu wykorzystania bawełny oznaczonej powyższym certyfikatem do 8869 t w 2023 roku względem 2661 t w roku poprzednim (LPP, 2024, s. 12).

W związku ze swoim profilem działalności firma wykorzystuje również wiele kartonów. Aby zagwarantować, że są one ekologiczne, a drewno wykorzystane przy ich produkcji pochodzi od producentów dbających o ekologię, oraz by wykazać, że dba się o prawa osób pracujących przy wycinie, spółka zapewnia, że używa kartonów z certyfikatem FSC, co również zostało odnotowane w raporcie. Certyfikat ten obejmuje nie tylko kartony, lecz także koperty i torby zakupowe. LPP zwraca również uwagę, że budynki już istniejące, które należą do spółki, zostały poddane procesowi certyfikacji BREEAM. Jest to brytyjska certyfikacja dla budynków zrównoważonych, która jednocześnie w tym segmencie stanowi najbardziej rozpoznawalną certyfikację w Unii Europejskiej, poświadczającą takie parametry budynku jak energooszczędność czy system retencji wody. Spółka dodaje, że od 2020 roku wszystkie nowo budowane budynki należące do LPP są obejmowane certyfikacją BREEAM (LPP, 2024, s. 18).

Branżą, która stoi przed licznymi wyzwaniami związanymi z wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju, jest sektor wydobywczy. Zadania, których powinny się podjąć spółki wydobywcze, to przede wszystkim minimalizacja degradacji środowiska naturalnego oraz odpowiedzialne gospodarowanie zasobami wodnymi i odpadami. Największą polską spółką w zakresie produkcji wysokiej jakości węgla koksowego typu „hard” jest Jastrzębska Spółka Węglowa (JSW), która jest jednocześnie liderem w swojej branży (Zagórowski i Czornik, 2010). Do spółki należą takie kopalnie jak Borynia-Zofiówka, Budryk czy Pniówek. W raporcie niefinansowym JSW zaznacza, że spółka JSW KOKS, która jest kluczowa dla

całej grupy JSW, oraz spółka PGWiR (Przedsiębiorstwo Gospodarki Wodnej i Rekultywacji), która także należy do grupy JSW, mogą poszczycić się posiadaniem certyfikatów, które są zgodne z wymaganiami norm ISO. Są to certyfikacje z zakresu Systemu Zarządzania Jakością, Systemu Zarządzania Środowiskowego oraz Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem i Higieną Pracy. Ponadto JSW KOKS posiada jeszcze certyfikacje ISO z zakresu Systemu Zarządzania Bezpieczeństwem Informacji i Systemem Zarządzania Energią. Podobnie certyfikacje zgodne z normami ISO mają inne spółki zależne wchodzące w skład grupy, jak na przykład JZR (Jastrzębska Zakłady Remontowe), JSW innowacje, JSW Logistics czy JSW IT System (JSW, 2021, s. 30–33). Niewątpliwie normy ISO odgrywają kluczową rolę w zrównoważonym rozwoju poprzez dostarczanie firmom wytycznych dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu oraz kwestii środowiskowych.

Dodatkowo JSW zapewnia, że podejmuje przedsięwzięcia i różnego rodzaju działania w celu pozyskiwania certyfikatów efektywności energetycznej. Wśród działań wymienia planowaną budowę farmy fotowoltaicznej na terenie Zakładu Odsalania w Dębieńsku o docelowej mocy 3,1 MWp. Głównym celem powstania farmy jest konieczność zaspokojenia energetycznego w związku z realizacją inwestycji przez spółkę PGWiR polegającą na zagospodarowaniu wód słonych z kopalń JSW (JSW, 2021, s. 79).

Mówiąc o kluczowych spółkach Skarbu Państwa, nie można pominąć KGHM Polska Miedź. KGHM jest grupą spółek, w skład której wchodzi spółka dominująca KGHM Polska Miedź S.A. oraz kilkadziesiąt spółek zależnych, zatrudniających łącznie blisko 35 tys. pracowników. Do podstawowych produktów KGHM należą takie produkty, jak katody miedziane, srebro, koncentrat miedzi, tlenki molibdenu, rudy miedzi, niklu i TPM czy ołów rafinowany. KGHM w raporcie niefinansowym zapewnia o wysokiej jakości produkowanego srebra, o czym świadczyć ma posiadanie certyfikatu Dobrej Dostawy, który został wystawiony przez London Bullion Market Association (LBMA) (KGHM, 2019, s. 39). LBMA to londyńskie stowarzyszenie rynku kruszców, którego celem jest zagwarantowanie odbiorcy, że złoto lub srebro spełnia najwyższe standardy. Wszystkie firmy, które uzyskały certyfikację LBMA, musiały przejść długą i skomplikowaną procedurę audytową obejmującą analizę źródeł pozyskiwania kruszców w celu zapewnienia, że kruszec został pozyskany w sposób etyczny i w pełni legalny. KGHM Polska Miedź wprowadziła System Zarządzania Energią zgodny z normą PN-EN ISO 50001:2012, co w 2018 potwierdziła zewnętrzna jednostka certyfikująca UDT Cert. Można, więc zauważyć, że KGHM jest kolejną analizowaną spółką z WIG20, w której raporcie znajdują się odniesienia do certyfikatów i norm mających gwarantować zrównoważony charakter przedsiębiorstwa.

Istotnym elementem funkcjonowania gospodarki jest zapewnienie utrzymania płynności finansowej przedsiębiorstw i osób fizycznych. W związku z powyż-

szym branża zarządzania wierzytelnościami wspiera stabilność całej gospodarki oraz minimalizuje ryzyko potencjalnych strat dla instytucji finansowych. Warto nadmienić, że w 2022 roku łączna wartość zaległego zadłużenia konsumentów w Polsce wyniosła 77,4 mld zł, a problem z regulowaniem bieżących zobowiązań ma prawie 2,7 mln osób (Big InfoMonitor, 2022). Kwestia etyki w tej branży jest niezwykle istotna, gdyż opiera się na kontakcie z osobami, które mają zaległości finansowe bądź posiadają liczne długi. Z powyższych względów zdecydowano się na analizę raportu niefinansowego największej polskiej spółki z branży obsługi zadłużenia.

W przygotowanym raporcie zrównoważonego rozwoju Grupa Kruk podkreśla rolę etyki w prowadzeniu swojej działalności. Deklaruje również swoje zobowiązanie do przestrzegania Międzynarodowej Karty Praw Człowieka, Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz wytycznych ONZ. Kruk zaznacza, że poddaje się niezależnemu audytowi zewnętrznemu, który jest przeprowadzany przez Związek Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce (ZPF). Audyt odbywa się co roku, a audytowany jest rok miniony pod względem stosowania norm i zasad etycznych. Firma Kruk wspomina o posiadaniu certyfikacji uzyskanej od ZPF, co ma potwierdzać, że przedsiębiorstwo zaspokaja potrzeby klientów, przy jednoczesnym uwzględnieniu oczekiwań pozostałych interesariuszy (pracownicy, dostawcy), oraz wywiera pozytywny wpływ na środowisko naturalne i lokalną społeczność (ZPF, 2022, s. 10). Należy przy tym zaznaczyć, że audyt weryfikuje zgodność procedur stosowanych w firmie z zasadami dobrych praktyk. Badane są między innymi takie kwestie, jak postępowanie wobec społeczności i środowiska, zasady dobrych praktyk kredytowania ratalnego w ramach sprzedaży bezpośredniej i szeroko rozumiana komunikacja z klientami i interesariuszami.

Przeanalizowanie raportów niefinansowych spółek giełdowych jednoznacznie wskazuje na fakt, że firmy chętnie ujmują w swoich raportach informacje na temat uzyskanych certyfikacji świadczących o postępowaniu zgodnym z zasadami zrównoważonego rozwoju. Certyfikaty traktowane są przez nie jako zewnętrzne potwierdzenie podejmowanych wysiłków na rzecz zrównoważonego rozwoju. Należy jednak przy tym zwrócić uwagę, że certyfikaty dotyczą różnych obszarów działalności przedsiębiorstw, zarówno tych kluczowych, jak i mniej istotnych z punktu widzenia głównej działalności. Ponadto w związku z ich dużą różnorodnością pod względem zakresu i wymogów ich stosowanie wiąże się nie tylko z korzyściami, lecz także z pewnymi wyzwaniami.

6.3. Wyzwania i korzyści związane z implementacją certyfikatów

Wyzwanie, przed jakim stoi niejedno przedsiębiorstwo, to odpowiedni wybór certyfikacji i przygotowanie się do procesu certyfikacyjnego, który nierzadko charakteryzuje się wieloetapowością i jest rozłożony w czasie. Obecnie na rynku międzynarodowym istnieją setki systemów certyfikacji zrównoważonego rozwoju, w związku z czym wybór, które z nich przyniosą największe korzyści przedsiębiorstwu i jego szeroko rozumianemu otoczeniu, jest trudnym zadaniem. Należy też pamiętać, że uzyskanie wielu certyfikacji wiąże się z kosztami, które musi ponosić przedsiębiorstwo. Są to przede wszystkim koszty wykonywania audytów przez niezależne jednostki akredytujące. O ile duże spółki często stać na przejście takich procedur i posiadanie dużej liczby certyfikacji, o tyle dla spółek z sektora MŚP, na które już za kilka lat zgodnie z dyrektywą CSRD zostanie nałożony obowiązek raportowania, może być to znaczne wyzwanie finansowe. Wyzwaniem bywają także zmiany organizacyjne przedsiębiorstwa, które są konsekwencją uzyskania certyfikacji. Zmiany w zakresie kultury organizacyjnej to często proces, który jest ukierunkowany na inne postrzeganie funkcjonowania całej organizacji niż dotychczas zarówno przez pracowników, jak i partnerów oraz kontrahentów. Z kultury organizacyjnej wynikają natomiast kolejno zmiany dotyczące restrukturyzacji procesów operacyjnych oraz zarządzania łańcuchem dostaw.

Przedsiębiorstwa, które umiejętnie wykorzystują informacje o uzyskanych certyfikatach w raportach niefinansowych, mogą być pozytywnie postrzegane przez otoczenie zewnętrzne. Zyskanie przychylności konsumenta może ułatwić budowę długotrwałych relacji z nim i z partnerami biznesowymi, powodując zwiększenie sprzedaży i wyniki finansowe. Dobry wizerunek spółki przekłada się też bezpośrednio na wycenę przedsiębiorstwa. Posiadanie zatem renomowanych certyfikacji zrównoważonego rozwoju i odwoływanie się do nich w raportach może wpływać pozytywnie na odbiór przez potencjalnych inwestorów, co przełoży się na wzrost wartości akcji spółki. Domy maklerskie wydające rekomendacje dotyczące zakupu spółki zawierają przykładowo w swoich rekomendacjach informacje o wartości ratingu ESG. Należy dodatkowo zaznaczyć, że w przypadku potencjalnego przejęcia bądź fuzji wycena spółki nie jest dokonywana przez audytorów tylko na podstawie sprawozdań finansowych, lecz także na podstawie raportów niefinansowych.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było wyjaśnienie, jaką funkcję mogą pełnić informacje o certyfikatach zrównoważonego rozwoju w raportach niefinansowych spółek giełdowych. Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdzono, że przedsiębiorstwa niezależnie od branży, w której prowadzą działalność gospodarczą, chętnie zamieszczają w raportach informacje na temat uzyskanych certyfikacji. Z przeprowadzonej analizy wynika, że powyższe informacje przede wszystkim odgrywają rolę uwierzytelniającą zrównoważone praktyki i mogą mieć bezpośredni wpływ na ocenę raportów niefinansowych spółek. Pełnią one także funkcję niezbędnego elementu komunikatów giełdowych i budowania tym samym relacji z interesariuszami i inwestorami.

Głównymi wyzwaniem związanymi z poddawaniem się przez przedsiębiorstwa procesowi certyfikacji są zmiany o charakterze organizacyjnym oraz dodatkowe koszty łączące się z pozyskiwaniem certyfikatów i przejścia przez procedury akredytujące. Natomiast wśród szans zauważa się możliwość tworzenia pozytywnego wizerunku przedsiębiorstwa, które może oznaczać wzrost atrakcyjności podmiotu dla inwestorów i partnerów biznesowych. Wysoka atrakcyjność może przełożyć się na tworzenie się nowych relacji biznesowych.

Bez wątpienia zmiany regulacyjne i obowiązek raportowania niefinansowego wpłynę na sposób funkcjonowania licznych przedsiębiorstw. Jednoczesna otwartość wielu spółek na zmiany oraz pozyskiwanie przez nie certyfikatów zrównoważonego rozwoju, o których będą mogły poinformować w raportach niefinansowych, może się okazać ważnym elementem ich rozwoju w kierunku zgodnym z zasadami zrównoważonego rozwoju. Należy jednak pamiętać, że transformacja gospodarki jest procesem długotrwałym, a dyrektywa CSRD nakładająca obowiązek raportowania jest tylko jednym z narzędzi wspierających ten proces.

Trzeba zwrócić uwagę, że informacja na temat posiadanego certyfikatu w raporcie ma za zadanie uwierzytelnić przedsiębiorstwo, jednak nie stanowi gwarancji całkowicie zrównoważonego jego postępowania. Z punktu widzenia inwestora bądź interesariusza, któremu zależy na współpracy z podmiotem zrównoważonym, rekomendowane może się okazać zlecenie dodatkowego audytu w celu potwierdzenia informacji zawartych w przedstawionym raporcie spółki.

Bez wątpienia ujawnianie informacji o certyfikatach zrównoważonego rozwoju w raportach niefinansowych są dużą szansą na budowę reputacji odpowiedzialnego społecznie i środowiskowo przedsiębiorstwa. Stanowią one jednak równocześnie realną szansę konkretnego wpływu na środowisko i społeczeństwo. Przyszłość tego instrumentu zależy od tego, czy będą autentycznym wyrazem

działań na rzecz zrównoważonego rozwoju, czy jedynie narzędziem marketingowym służącym budowaniu wizerunku przedsiębiorstwa. Istnieje ryzyko, że firmy skupią się na zdobywaniu certyfikatów dla prestiżu, ignorując rzeczywistą transformację swoich działań. Z drugiej strony te certyfikaty mogą stać się motorem innowacji, pierwszym krokiem w kierunku zrównoważonej transformacji przedsiębiorstwa, przyciągając świadomych inwestorów i konsumentów, którzy wspierają podmioty dbające o planetę. Mogą zatem przyczyniać się do trwałych i pożądanых zmian w gospodarce.

Ze względu na nowe regulacje CSRD oraz wciąż rozwijającą się praktykę implementacji ich zapisu w literaturze przedmiotu nie powstało jeszcze zbyt wiele publikacji w zakresie analiz raportów niefinansowych. Powyższy rozdział wypełnia część tej luki oraz otwiera szeroką dyskusję w zakresie sposobu przygotowywania raportów niefinansowych. W następnych latach, wraz z rozszerzeniem obowiązku raportowania ESG o kolejne spółki, dyskusja ta może zyskać na znaczeniu.

Bibliografia

- Big InfoMonitor. (2022, 18 grudnia). *Elektryzujące długi Polaków*. <https://media.big.pl/informacje-prasowe/783753/big-infomonitor-elektryzujace-dlugi-polakow>
- Budimex. (2023). *Raport zintegrowany 2022*. <https://raportroczny.budimex.pl/2022/>
- JSW (Jastrzębska Spółka Węglowa). (2021). *Raport zrównoważonego rozwoju grupy JSW 2020*. <https://www.jsw.pl/odpowiedzialny-biznes/raporty-zrownowazonego-rozwoju-grupy-jsw>
- Kałek, D. (2023). Korzyści ekonomiczne wdrażania CSR z uwzględnieniem kosztów. *Challenger: Magazyn Młodych Ekonomistów*, 16, 18–26. <https://challenger.ue.poznan.pl/wp-content/uploads/2023/10/challenger16.pdf>
- KGHM. (2019). *Zrównoważony raport KGHM Polska Miedź S.A. za rok 2018*. <https://kghm.com/sites/default/files/document-attachments/kg hm-raport-zrownowazony-2018-pl.pdf>
- LPP. (2024). *Sprawozdanie zrównoważonego rozwoju GK LPP za rok 2023*. <https://www.lpp.com/raporty/sprawozdanie-zrownowazonego-rozwoju-gk-lpp-za-2023/>
- Ministerstwo Rozwoju. (2017). *Raportowanie niefinansowe. Poradnik dla raportujących* (wyd. 2). https://mf-arch2.mf.gov.pl/c/document_library/get_file?uuid=041fa0d5-333b-4074-b-583-6465cda2f687&groupId=764034
- PKN ORLEN. (2023). *Sprawozdanie na temat informacji niefinansowych Grupy ORLEN i PKN ORLEN S.A. za rok 2022*. <https://www.orlen.pl/content/dam/internet/orlen/pl/pl/relacje-inwestorskie/raporty-i-publicacje/sprawozdania/2022/fy2022/Sprawozdanie%20nt.%20Informacji%20Niefinansowych%202022.pdf.coredownload.pdf>
- Zagórowski, J. i Czornik G. (2010). *Rozwój Jastrzębskiej Spółki Węglowej SA*. Instytut Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk.
- ZPF (Związek Przedsiębiorstw Finansowych). (2022). *Zasady Dobrych Praktyk przedsiębiorstw zrzeszonych w Związku Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce*. <https://zpf.pl/etyka/zasady-dobrych-praktyk/>

 Eryk Cudnik-Cegielski
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
erykcudnik@outlook.com

 Karolina Kaczorek
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
karolina-kaczorek@outlook.com

7. PROBLEM KONSUMPCJI I PRODUKCJI MIĘSA W KONTEKŚCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Meat consumption and production in the context of sustainable development

Abstract: This chapter attempts to provide a comprehensive overview of the impact of industrial meat production on key aspects related to sustainability. Issues such as the ability to feed the expanding population with continued growth in meat consumption, considering the industry's impact on the environment, with massive greenhouse gas emissions, extensive water use, and widespread deforestation or public health, including health risks related to diets high in meat consumption and the rise of antibiotic resistance caused by excessive antibiotic use in livestock farming, were reviewed. Based on the literature analysis it was concluded that changes in dietary customs leading to the adoption of more sustainable food sources are necessary to secure the future for next generations.

Keywords: meat, environment, public health, veganism, vegetarianism, agriculture, meat industry.

Wstęp

Wylimitowanie głodu na świecie jest drugim z celów, jakie zostały wyznaczone w ramach Agendy na rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030. Obecnie, pomimo że ilość zasobów naturalnych jest wystarczająca, by wyżywić całą liczącą obecnie 8,1 mld ludzi populację świata (Ritchie, Rodés-Guirao i in., 2023), z powodu głodu cierpi 815 mln osób (UN SDG GOAL 2, 2015). To, jakie produkty spożywamy i w jaki sposób produkujemy pożywienie, ma kluczowy wpływ nie tylko na światowe bezpieczeństwo żywnościowe, lecz także na szereg innych aspektów związanych ze środowiskiem naturalnym i funkcjonowaniem społeczeństwa.

Sugerowane cytowanie: Cudnik-Cegielski, E. i Kaczorek, K. (2025). Problem konsumpcji i produkcji mięsa w kontekście zrównoważonego rozwoju. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 95–108). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/7>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Fakt, że około 10% ludności naszej planety nadal głoduje, oznacza, że współczesny system żywniowy nie spełnia swojej podstawowej funkcji, jaką jest wyżywienie populacji. Sposób, w jaki produkujemy żywność, stwarza jednak szereg wyzwań wykraczających poza kwestie bezpieczeństwa żywniowego, za które w znacznej części odpowiedzialny jest jeden kluczowy element współczesnego systemu żywniowego, wokół którego skupiona jest tematyka niniejszego rozdziału – przemysłowa produkcja mięsa.

Z powyższych względów celem rozdziału jest identyfikacja relacji pomiędzy przemysłową produkcją mięsa a zrównoważonym rozwojem i rozpoznanie wpływu procesów związanych z produkcją mięsa na różne aspekty zrównoważonego rozwoju. Tekst składa się z trzech podrozdziałów. Pierwszy z nich odpowiada na pytanie, czy obecna struktura produkcji rolniczej, oparta w znacznej części na produkcji mięsa, stwarza możliwość wykarmienia rosnącej populacji naszej planety. Drugi skupia się na kwestiach ekologicznych. Omawiane są w nim kolejno kwestie udziału przemysłu mięsnego w emisji gazów cieplarnianych, zużycia wody związanego z produkcją mięsa oraz ekstensywnej wycinki lasów prowadzonej w celu uzyskania powierzchni potrzebnej do hodowli zwierząt. W ostatnim podrozdziale omówione są związki pomiędzy konsumpcją i produkcją mięsa a różnymi aspektami zdrowia publicznego.

7.1. System żywnościowy

W 1950 roku naszą planetę zamieszkiwało około 2,5 mld ludzi (UN population data, 2022). Obecnie mieszkańców Ziemi jest już ponad 8,1 mld, a według prognoz ONZ populacja ma stale rosnać do 2100 roku, kiedy to osiągnie poziom 10 mld osób (UN population data, 2022). W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat populacja świata wzrosła więc ponadtrzykrotnie. W tym czasie w większości regionów świata wzrósł również poziom zamożności, a wraz z nim konsumpcja żywności na osobę (Roser i in., 2013). Wynika z tego, że od wielu lat ilość nakładów przeznaczana na produkcję żywności wzrasta i będzie musiała w dalszym ciągu rosnać, aby móc zaspokoić zapotrzebowanie na żywność. Ilość zasobów rolnych, głównie ziemi, które jest w stanie zapewnić nam planeta, jest jednak ograniczona, dlatego celem tego podrozdziału jest odpowiedź na pytanie, czy przy obecnej strukturze produkcji rolnej, w której produkty odzwierzęce odgrywają kluczową rolę, będziemy w stanie w kolejnych latach zapewnić pożywienie ciągle rosnącej populacji. Aby móc to ustalić, istotne jest podjęcie próby przewidzenia, ile mięsa będzie produkowane w skali globalnej w przyszłości, oraz sprawdzenie, w jakim stopniu efektywne jest pozyskiwanie żywności z mięsa względem jego alternatyw.

Światowa produkcja mięsa jest dzisiaj pięciokrotnie wyższa niż na początku lat 60. XX wieku (Ritchie, Rosado i in., 2019). Zapotrzebowanie na mięso będzie w dalszym ciągu rosnąć w następnych latach, choć wolniej niż w ciągu ostatnich kilku dekad. Według prognozy FAO (Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa) w 2032 roku wyprodukujemy łącznie 382 mln t mięsa (OECD-FAO, 2023, s. 193). Oznacza to około 12% wzrostu względem roku 2022, w którym produkcja wyniosła 341 mln t. Obserwowany jest więc duży wzrost zapotrzebowania, wynikający nie tylko z przyrostu populacji. Wielkość spożycia mięsa jest wyraźnie skorelowana z poziomem zamożności i najszybciej wzrasta w krajach rozwijających się (OECD-FAO, 2023, s. 185). W związku z tym w kolejnych latach coraz większa część zasobów rolnych będzie przeznaczana na zwiększenie możliwości wytwórczych mięsa kosztem produkcji roślinnej. Może się to bardzo negatywnie odbić na zdolności do wykarmienia populacji.

Okazuje się bowiem, że produkcja mięsa wymaga nieproporcjonalnie dużych nakładów surowców w stosunku do roślinnych źródeł pożywienia. Obecnie około 80% ziemi wykorzystywanej na cele rolnicze jest przeznaczana na cele związane z hodowlą zwierząt, zaś żywność uzyskana z produktów odzwierzęcych pozwala zaspokoić jedynie 17% globalnego zapotrzebowania kalorycznego i 38% zapotrzebowania na białko (Ritchie, 2017). Reszta potrzeb jest zaspokajana z roślin uprawianych na zaledwie 16% całości areałów rolnych. Bezpośrednie zestawienie nie oddaje jednak pełnego obrazu problemu – część ziem wykorzystywanych na cele wypasu nie może być używana do uprawy roślin. Zostało to uwzględnione w badaniu z 2016 roku, w którym badacze oszacowali potencjalną produktywność ziem uprawnych w Stanach Zjednoczonych w zależności od diet konsumentów. Aby wyprodukować żywność dla jednej osoby żywiącej się „przeciętną” dla kraju dietą, potrzeba było 1,08 ha ziemi, z czego zdecydowaną większość (0,74 ha) stanowiły tereny pastewne. Dla porównania, aby zaspokoić potrzeby osoby żywiącej się wyłącznie produktami pochodzenia roślinnego, potrzeba 0,13 ha ziemi (Peters i in., 2016, s. 9). Całkowita rezygnacja z produktów mięsnych pozwoliłaby zatem na zmniejszenie potrzebnej w Stanach Zjednoczonych powierzchni rolnej z 4 mld ha do około 1 mld ha.

Omawiane wyżej badania obejmowały obszar USA, kraju, który charakteryzuje stosunkowo niska gęstość zaludnienia połączona z dużą ilością żyznych, równinnych terenów. Pozwala to na wyżywienie ludności wyłącznie z produktów wyprodukowanych na terenie kraju niezależnie od badanego wariantu diety. Okazuje się jednak, że gdyby obywatele każdego kraju na świecie „przyjęli” przyzwyczajenia dietetyczne Amerykanów, ilość ziemi potrzebnej do wyżywienia całej światowej ludności przekroczyłaby fizyczne możliwości produkcji pożywienia, jakie daje nasza planeta, o ponad 20% (Ritchie, 2017).

Diety oparte w części na mięsie mogą różnić się między sobą pod względem zużycia surowców potrzebnych do ich utrzymania. Dużą rolę odgrywa w tym przypadku rodzaj spożywanych produktów. Najbardziej zasobochłonne są te pochodzące od bydła, tj. mięso wołowe i nabiał oraz jagnięcina. Jest to głównie spowodowane powierzchnią pastwisk, jakie są potrzebne do hodowli tych zwierząt. Do uzyskania 100 g białka z mięsa wołowego potrzeba w zależności od rodzaju hodowli od 22 do nawet 160 m² powierzchni uprawnej. Dużo lepiej pod tym względem wypada mięso drobiowe, dla tej samej ilości mikroskładnika potrzebne będzie użycie 7 m² powierzchni. Roślinne źródła białka wciąż w większości będą bardziej efektywne, dla przykładu 100 g białka z tofu zrobionego z soi jest możliwe do uzyskania z 2,2 m² powierzchni (Ritchie, 2017).

Podsumowując, należy podkreślić, że uzależnienie systemu żywienia od produkcji odzwierzęcej może być groźne dla bezpieczeństwa żywienia. Już obecnie produkcja ta nadwęża dostępne na ziemi zasoby, a problem będzie się nasilał wraz z przyrostem populacji i wzrostem zamożności społeczeństw. Sposobem przeciwdziałania negatywnym skutkom może być zmiana przyzwyczajień dietetycznych i oparcie systemu żywienia w większym stopniu na bardziej zrównoważonych produktach.

7.2. Wpływ przemysłowej hodowli zwierząt na środowisko

Kryzys klimatyczny to jedno z największych wyzwań, z którymi ludzkość musi się mierzyć w XXI wieku. Mieszkańcy różnych części Ziemi będą coraz częściej zmuszeni do migracji ze względu na nasilające się przez globalne ocieplenie okresy suszy, podnoszący się poziom mórz czy anomalie pogodowe. Przemysłowa hodowla zwierząt, która jest najpowszechniejszą formą produkcji mięsa, w wysokim stopniu przyczynia się do pogarszania sytuacji środowiskowej i klimatycznej. Aby dokładnie zrozumieć, w jaki sposób dochodzi do dalszego pogorszenia stanu środowiska, należy przeanalizować poszczególne źródła emisji gazów cieplarnianych, skalę wykorzystywania zasobów naturalnych, takich jak woda, przez hodowlę przemysłową zwierząt oraz przyjrzeć się procesowi wylesiania w celach pastewnych.

7.2.1. Emisja gazów cieplarnianych

W wyniku antropopresji prognozy wzrostu średniej temperatury na Ziemi do 2100 roku według scenariuszy RCP 4.5, 6 i 8.5 wynoszą 1,5–5°C (Zickfeld i in., 2013, s. 13). Scenariusze te zakładają rozpoczynającą się tendencję spadkową

emisji dwutlenku węgla kolejno do 2040 roku, 2080 roku oraz brak tendencji spadkowej dwutlenku węgla do 2100 roku (5°C). Żaden z tych scenariuszy nie chroni przed katastrofalnymi implikacjami dla ludzkości szacowanymi przez IPCC, jakie mogą nastąpić, kiedy temperatura na Ziemi wzrośnie o 1,5°C względem poziomu przedindustrialnego.

Codziennie wybory żywieniowe populacji całego świata naturalnie są naznaczone ogromną emisyjnością, a mięso w kontekście środowiskowym ma istotne znaczenie. Emisje można podzielić na kilka kategorii. Należą do nich między innymi bezpośrednia i pośrednia emisja dwutlenku węgla, metan pochodzący z rozpadu nawozów azotowych oraz bezpośrednio emitowany przez zwierzęta czy tlenek diazotu emitowany poprzez intensywne używanie nawozów opartych na azocie (Steinfeld i in., 2006). Hodowla zwierząt odpowiada za 14,5% globalnej, antropogenicznej emisji gazów cieplarnianych (Sakadevan i Nguyen, 2017). Jako system, który zajmuje najwięcej dostępnej powierzchni lądowej, sektor hodowli przemysłowej zwierząt obejmuje aż 30% użytkowej powierzchni lądowej (tej nieobjętej lodem) (Herrero i in., 2013). Według wyliczeń FAO (Steinfeld i in., 2006) inwentarz żywy jest odpowiedzialny za blisko 80% emisji pochodzących z rolnictwa.

Emisje dwutlenku węgla w 2023 roku były najwyższe w historii i wyniosły 37,4 gigatony (Gt) (Agency, 2024), jednak potencjał, jaki ma dieta roślinna w zmniejszaniu światowych rocznych emisji, jest wysoki. Im mniej mięsa zawiera w sobie dieta, tym jest bardziej neutralna klimatycznie. Dieta wegańska, czyli dieta wykluczająca wszelkie produkty odzwierzęce, ma więc największy potencjał w łagodzeniu emisji dwutlenku węgla. Jej potencjał do zmniejszania emisji wynosi aż 8 Gt dwutlenku węgla oraz innych gazów cieplarnianych wyrażonych w CO₂ (Mbow i in., 2019, s. 488).

Pośród trzech wymienionych gazów cieplarnianych dwutlenek węgla jest najczęściej wymieniany w kontekście ocieplenia klimatu. Emisyjność w produkcji mięsa pojawia się na wielu jej etapach. Począwszy od ingerencji w ziemię uprawną, jest to między innymi deforestacja, która nie tylko eliminuje potencjał absorpcyjny CO₂ drzew, lecz także wiąże się z uwolnieniem całego zgromadzonego przez lata CO₂ do atmosfery podczas wycinki. Jest to również ingerencja w samą ziemię, która tak jak drzewa przechowuje w sobie CO₂. Orka terenów pod uprawę pożywienia przeznaczonego następnie na paszę uwalnia CO₂ do atmosfery. Wołowina i jagnięcina powodują najwyższe emisje gazów cieplarnianych spośród wszystkich rodzajów mięsa (Ritchie, 2020). Jest to kolejno 60 i 24 kg CO₂ (CO₂ i ekwiwalent innych gazów cieplarnianych łącznie) na 1 kg wyprodukowanego mięsa.

Metan jest kolejnym istotnym w kontekście produkcji przemysłowej mięsa i najbardziej charakterystycznym dla tej kategorii gazem cieplarnianym. Emisja gazów niebędących CO₂ w 2000 roku wyniosła równowartość 2,45 Gt CO₂.

Metan spośród nich miał najwyższą emisję: 1,6 Gt CO₂ (Herrero i in., 2013, s. 3), stanowił 65% wszystkich emisji gazów cieplarnianych z wyłączeniem CO₂. Jest to więc drugi najbardziej znaczący gaz po dwutlenku węgla. Warto jednak zaznaczyć, że chociaż emisje CO₂ są większe niż metanu, to potencjał globalnego ocieplenia (*Global Warming Potential* – GWP) wynosi 25 (Broucek, 2014, s. 2). Znaczy to, że dwudziestopięciokrotnie bardziej niż CO₂ zatrzymuje ciepło w atmosferze. Ponadto metan przyczynia się do degradacji warstwy ozonowej. Prognozuje się, że przy aktualnej globalnej polityce klimatycznej emisje metanu wzrosną o kolejne 30% do 2050 roku (Reisinger i in., 2021, s. 1). Źródłem metanu w atmosferze w kontekście produkcji mięsa są przeżuwacze. Jest to grupa ssaków roślinożernych, których układ trawienny posiada odcinek zwany żwaczem. W tym miejscu fermentacja mikrobiotyczna zamienia pokarm roślinny w produkt, który może być strawiony i zamieniony w energię przez zwierzę. Proces ten wytwarza metan jako produkt uboczny, który później jest wydychany przez przeżuwacza (Steinfeld i in., 2006, s. 95). Kolejny sposób, w jaki metan uwalnia się do atmosfery, to rozkład obornika. Proces ten jednak generuje znacznie mniejsze emisje niż fermentacja pokarmowa.

Trzecim gazem cieplarnianym istotnym w kontekście produkcji mięsa jest tlenek diazotu (N₂O). Azot jest bardzo potrzebnym pierwiastkiem w rolnictwie – wszystkie organizmy w przyrodzie potrzebują go do przetrwania i rozwoju, stąd też większość nawozów opiera się głównie na nim. Jednak N₂O powstający na różne sposoby w hodowli przemysłowej ma negatywne skutki w kontekście efektu cieplarnianego. Emisja N₂O wynikająca z hodowli zwierząt na mięso stanowi 65% globalnej antropogenicznej emisji N₂O. Na tle emisji z całego sektora rolniczego emisje N₂O stanowią 75–80% (Steinfeld i in., 2006, s. 114).

7.2.2. Zużycie wody

Zapewnienie dostępu do wody jest szóstym z celów zrównoważonego rozwoju ONZ. Rolnictwo odpowiada za zdecydowaną większość światowego zużycia wody. Sama produkcja zwierzęca pochłania 28% całego globalnego zużycia. Dla porównania zużycie gospodarstw domowych stanowi około 4%. Według danych na rok 2019 sektor hodowli zwierząt był odpowiedzialny za zużywanie 20% zasobów wody słodkiej (rzeki, jeziora i warstwy wodonośne pod powierzchnią ziemi, *blue water*) w celach uprawy roślin na paszę (FAO, 2019, s. 1).

Czynników, które wpływają na bezpośrednie zużycie wody przez zwierzęta, jest wiele. Jest to gatunek, stan zdrowotny zwierzęcia, pasza, którą zwierzę jest karmione, jakość dostępnej wody czy klimat. Aby zobrazować skalę zużycia wody, można podać jako przykład krowę. Ważąca około 680 kg krowa w trakcie lakta-

cji, produkując 35 l mleka dziennie, w klimacie o temperaturze powietrza 35°C potrzebuje 126,8 l wody dziennie (Steinfeld i in., 2006, s. 129). Inne mniejsze zwierzęta naturalnie konsumują mniej wody, jednak nadal ilość ta jest bardzo wysoka. Również w temperaturach niższych niż 35°C, na przykład przy 25°C zapotrzebowanie wynosiło 114,8 l, a w 15°C było to 102,8 l. Oprócz temperatury liczy się także wilgotność powietrza. Im mniejsza, tym zapotrzebowanie na wodę jest większe. Ponadto spożycie wody w systemach ekstensywnych jest znacznie większe niż w intensywnych, gdzie zwierzęta poruszają się w bardzo małym stopniu, jednakże hodowle intensywne mają dodatkowe zużycie wody w postaci schładzania i czyszczenia obiektów, w których zwierzęta są hodowane.

7.2.3. Wylesianie

Okolo 70% światowych terenów rolniczych to pastwiska pod wypas zwierząt hodowlanych (Wahlquist, 2013). Jeśli porównamy mięso i produkty roślinne w kontekście zajmowanej powierzchni, okaże się, że do wyprodukowania takiej samej wartości kalorycznej pożywienia mięso jest o wiele mniej wydajne. Wzrost popytu na produkty mięsne sprawił, że konieczne jest wylesianie coraz to większych terenów pod pastwiska. Najbardziej reprezentatywnym przykładem jest Puszcza Amazońska. Gwałtowny wzrost zjawiska deforestacji w pierwszych dekadach XXI wieku wynikał głównie z rocznego wzrostu pogłowia bydła w Brazylii w wysokości 11% (Thornton, 2010, s. 41). Ponad 780 tys. m² lasów Amazonii zostało wycięte przez ostatnie 30 lat, co spowodowało emisję CO₂ stanowiącą prawie połowę całościowych emisji Brazylii w tym okresie (Skidmore i in., 2021, s. 1). Wycinka lasu tropikalnego pod hodowlę bydła stanowi główną przyczynę deforestacji i odpowiada za jej 72% (Pendrell i in., 2019, s. 7). Pomiędzy latami 1985 a 2018 na obszarze Amazonii produkcja wołowiny wzrosła o 184%, a powierzchnia pastwisk o 235% (França i in., 2021, s. 2). Zjawiska te są ze sobą ściśle powiązane.

Soja została symbolem diety roślinnej i podstawowym źródłem białka dla wegan i wegetarian. Jednocześnie stała się kontrowersyjnym produktem przez obecność izoflawonów – formy fitoestrogenów. Mitem jest jednak, aby soja była szkodliwa dla zdrowia, szczególnie zdrowia mężczyzn (Hamilton-Reeves i in., 2010). Środowiska przeciwnie diecie roślinnej twierdzą, że soja ma podobnie negatywny wpływ środowiskowy co mięso. W rzeczywistości jednak soja przeznaczana na pożywienie dla ludzi stanowi jedynie 20% światowej produkcji soi, na paszę dla zwierząt – 76%, a do celów przemysłowych 4% (Ritchie, 2021b).

Dane te dowodzą, że aby osiągnąć efektywny system żywienia, który będzie w stanie nakarmić ciągle rosnącą populację świata i jednocześnie ogra-

niczyć jego negatywny wpływ na środowisko i zmiany klimatyczne, powinno się dążyć do skrócenia łańcucha pokarmowego, a więc pomijać w nim zwierzęta i zastępować je bezpośrednim spożywaniem produktów roślinnych. Potencjał diety roślinnej w zmniejszaniu zjawiska deforestacji wynika z opisanej w podrozdziale pierwszym mniejszej zasobochołności pod względem użycia ziemi.

Podsumowując, dieta w dużym stopniu oparta na mięsie i innych produktach odzwierzęcych jest najbardziej szkodliwa dla środowiska na wielu poziomach. Emisje opisanych gazów cieplarnianych (CO_2 , N_2O i metan) są charakterystyczne dla przemysłowej hodowli zwierząt i prowadzą do ocieplenia klimatu. Każdy z tych związków chemicznych uwalniany jest na różne sposoby, jednak zawsze będą miały one negatywny wpływ na środowisko. Powyższe rozważania ukazują, jak ważna jest świadomość emisyjności diety opartej na mięsie, a także potencjału, jaki ma dieta roślinna w walce ze zmianami klimatu. Zużycie wody w przemysłowej hodowli zwierząt jest znaczne i wynika głównie z użycia wody do produkcji pasz dla zwierząt oraz z samej konsumpcji wody przez zwierzęta, natomiast analiza kwestii wylesiania pod tereny pastewne dowodzi, że produkcja mięsa w znacznym stopniu przyczynia się do globalnego zjawiska deforestacji. Łącząc wszystkie kwestie omawiane w niniejszym podrozdziale, zyskujemy świadomość, dlaczego system żywnościowy oparty na przemysłowej produkcji mięsa jest szkodliwy dla środowiska.

7.3. Zdrowie publiczne

Kwestie zdrowotne są elementem koniecznym do rozważenia w kontekście dążenia do poprawy jakości życia na Ziemi. Wzrost dobrobytu zazwyczaj przekłada się na poprawę zdrowia i w konsekwencji wydłużenie życia. Okazuje się jednak, że wraz z bogaceniem się społeczeństw pojawia się szereg nowych wyzwań w zakresie zdrowia publicznego. Celem tego podrozdziału jest analiza, w jaki sposób wysoki i ciągle rosnący poziom konsumpcji mięsa może wpływać na zdrowie społeczeństwa. Początkowo uwaga zostanie skupiona na identyfikacji skutków zdrowotnych diety bogatej w mięso, a dalej na rozpoznaniu problemu ekstensywnego użycia antybiotyków w hodowli zwierząt przeznaczonych na mięso.

7.3.1. Choroby powiązane z konsumpcją mięsa

W kwestii najbardziej bezpośredniego oddziaływania na ludzkie zdrowie należy zaznaczyć wyraźną różnicę w szkodliwości różnych rodzajów mięsa. Mięso białe, kojarzone w znacznej większości z drobiem, nie jest w istotnym stopniu

powiązane z żadną jednostką chorobową. Z kolei spożycie mięsa czerwonego, do którego zalicza się między innymi wołowina, wieprzowina i jagnięcina, w badaniu *Global Burden of Disease 2019* (GBD 2019 Risk Factors Collaborators, 2020) opublikowanym w czasopiśmie *Lancet*, zostało zakwalifikowane jako najbardziej śmiertelny ze wszystkich 87 opisanych czynników ryzyka. Na podstawie analizy najbardziej aktualnych publikacji na temat szkodliwości produktów mięsnych autorzy uznali, że konsumpcja jakichkolwiek ilości czerwonego mięsa wiąże się z ryzykiem zachorowania na nowotwory piersi i układu trawienia, choroby układu krążenia, cukrzycę typu drugiego oraz ze zwiększonym prawdopodobieństwem udaru. Konsumpcja mięsa przetworzonego również znalazła się na tej liście i została powiązana z chorobami układu krążenia, cukrzycą typu drugiego i zwiększonym ryzykiem udaru. Wnioski te są potwierdzone przez szereg metaanaliz (Grosso i in., 2017, s. 2; Shi i in., 2023, s. 8; Zhang i in., 2021, s. 8). Należy przy tym zaznaczyć, że nie są one całkowicie zbieżne pod względem rakotwórczości mięsa. W przynajmniej jednej publikacji nie udało się potwierdzić powiązania pomiędzy konsumpcją czerwonego mięsa a nowotworami (Wang i in., 2016, s. 1). Według pierwszej przytoczonej publikacji dieta bogata w czerwone mięso miała globalnie odpowiadać za od 500 tys. do nawet 1,2 mln nadmiarowych zgonów w 2019 roku, czyli około 1,5% wszystkich zgonów w tamtym roku (GBD 2019 Risk Factors Collaborators, 2020). Należy przy tym zaznaczyć, że przesunięcie granicy bezpiecznego spożycia produktów mięsnych do zera gramów dziennego spożycia wzbudziło kontrowersje wśród części naukowców. Zastrzeżenia te mogą zostać wzięte pod uwagę w kolejnej edycji badania, stąd podane wyżej szacunki dotyczące nadmiarowych zgonów mogą ulec zmianie (Murray, 2022).

Należy pamiętać, że skutki zachorowania wynikające z konsumpcji mięsa dotyczą nie tylko osób chorych i ich najbliższych. Zdrowie społeczeństwa przekłada się bowiem bezpośrednio na gospodarkę nie tylko ze względu na koszty leczenia chorób, lecz także między innymi przez spadek produktywności osób chorych (Broeks i in., 2020).

7.3.2. Kryzys antybiotykooporności

Kryzys związany z pojawianiem się kolejnych szczepów bakterii opornych na działanie antybiotyków w publikacjach stawiany jest obok kryzysu klimatycznego jako jedno z największych wyzwań, z jakimi ludzkość będzie musiała się mierzyć w ciągu najbliższych kilkudziesięciu lat. Oporność na substancje mające właściwości przeciwdrobnoustrojowe występowała w przyrodzie na długo przed wynalezieniem tych substancji przez ludzi (Monger i in., 2021, s. 1), jednak nabywanie odporności jest silnie powiązane z konsumpcją antybiotyków (Ma

i in., 2021). Problem już dzisiaj powoduje negatywne skutki, w niektórych przypadkach prowadząc do konieczności zastosowania mniej skutecznego leczenia, z potencjalnie większą liczbą skutków ubocznych, a w skrajnych przypadkach nawet do całkowitego wyczerpania możliwych sposobów leczenia. Według danych WHO w 2019 roku kryzys oporności odpowiadał bezpośrednio za około 1,2 mln zgonów na całym świecie, a pośrednio przyczynił się nawet do 5 mln (WHO, 2017). Ponadto konsekwencje zjawiska oporności w Stanach Zjednoczonych przynoszą rocznie straty w wysokości około 55 mld dolarów (Dadgostar, 2019, s. 1).

Szacuje się, że za około 70% globalnej konsumpcji antybiotyków odpowiadają hodowle zwierząt. Substancje te są używane nie tylko do zwalczania infekcji – często wykorzystuje się je jako inhibitory wzrostu. Na wielu farmach notowano przypadki prewencyjnego zastosowania antybiotyków w celu eliminacji ewentualności wystąpienia „pacjenta zero” przed rozprzestrzenieniem się choroby, co zostało odnotowane przez WHO. W 2017 roku organizacja opublikowała oświadczenie nawołujące do wprowadzania regulacji mających ukrócić tego rodzaju działania (WHO, 2017). Nadmierne korzystanie z antybiotyków w hodowlach tworzy warunki do rozwoju odpornych na nie szczepów bakterii, które następnie mogą przedostawać się do ludzi, między innymi przez kontakt z zarażonym pokarmem.

Z powodów opisanych powyżej w ostatnich latach wiele krajów zaczęło wprowadzać regulacje mające na celu ograniczenie użycia tych środków. Takie przepisy obowiązują, między innymi w USA, Korei, Chinach czy Unii Europejskiej (Wallinga i in., 2022, s. 341–349) i powoli odnoszą zamierzone skutki. W tabeli 7.1 zaprezentowano zużycie środków przeciwdrobnoustrojowych na kilogram żywca zwierzęcego w USA. Zauważalny spadek zużycia w każdej kategorii pomiędzy rokiem 2016 i 2017 wynika w znacznej mierze z regulacji ograniczających stosowanie antybiotyków wspomagających wzrost, które to regulacje weszły w życie w 2017 roku (Wallinga i in., 2022, s. 343). To zestawienie danych ukazuje dodatkowo wyraźną zależność pomiędzy rodzajem mięsa a ilością środków przeciwdrobnoustrojowych wymaganych do jego powstania. Utrzymanie kurczaków wymaga wielokrotnie mniejszych nakładów antybiotyków.

Tabela 7.1. Zużycie środków przeciwdrobnoustrojowych o znaczeniu medycznym w sektorze hodowlanym w latach 2016–2020, w miligramach aktywnego składnika przeciwdrobnoustrojowego na kilogram żywego inwentarza w USA

	2016	2017	2018	2019	2020	Zmiana w %, 2016–2020	Zmiana w %, 2017–2020
Kurczaki	55,5	29,6	24,2	20,7	15,2	-72,7	-48,8
Bydło	232,6	153,1	162,8	163,1	161,3	-30,7	5,3
Świnie	380,2	239,0	272,9	285,1	267,9	-29,5	12,1

Źródło: na podstawie (Wallinga i in., 2022, s. 343).

Podjęcie działań w celu ograniczenia konsumpcji antybiotyków przekłada się wyraźnie na ograniczenie zużycia antybiotyków – coraz większej liczbie państw udaje się osiągnąć zużycie substancji nieprzekraczające 50 pcu. Gdyby taki limit został zastosowany powszechnie, dałoby to efekt porównywalny z globalnym ograniczeniem konsumpcji mięsa do 35 g na osobę.

Wpływ przemysłowej produkcji zwierząt na zdrowie w skali globalnej jest niezaprzeczalny. Nadmierna konsumpcja niektórych rodzajów mięsa zwiększa ryzyko wystąpienia szeregu chorób, przyczyniając się do pogorszenia jakości życia osób nimi dotkniętych oraz ich rodzin, powodując przy tym potencjalnie setki tysięcy zgonów rocznie. Jednocześnie hodowcy, starając się zaspokoić nieustannie rosnący popyt, przez lata stosowali antybiotyki w sposób niezrównoważony, przez co wydatnie przyczynili się do rozwoju szczepów bakterii odpornych na te środki. Skalę problemu udaje się ograniczać za pomocą kolejnych regulacji, mimo to podjęcie działań w celu redukcji konsumpcji, szczególnie czerwonego, mięsa, mogłoby potencjalnie przysłużyć się zdrowiu publicznemu bezpośrednio, poprzez redukcję liczby zachorowań, jak i pośrednio – poprzez odsunięcie w czasie narastającego kryzysu wynikającego z nadużywania antybiotyków.

Podsumowanie

Celem pracy była identyfikacja relacji pomiędzy przemysłową produkcją mięsa a zrównoważonym rozwojem i rozpoznanie wpływu procesów związanych z produkcją mięsa na różne aspekty zrównoważonego rozwoju. Z przeprowadzonej analizy wynika jednoznacznie, że przemysłowa hodowla zwierząt w obecnej postaci utrudnia drogę do zrównoważonego rozwoju i nie zapewnia bezpieczeństwa żywnościowego rosnącej populacji naszej planety. Relatywnie niska efektywność produkcji mięsa przyczynia się do nadmiernej eksploatacji zasobów rolnych. Dodatkowo przemysł mięsny globalnie odpowiada za znaczną część emisji gazów cieplarnianych, zużycia wody i wylesiania cennych pod względem ekologicznym terenów, natomiast nadmierne spożycie niektórych rodzajów mięsa przyczynia się do setek tysięcy zachorowań, w znacznej mierze powodując spadek jakości życia i skrócenie jego średniej długości.

Dalsze funkcjonowanie systemu żywienia w obecnej formie będzie skutkowało pogłębianiem się wyżej wymienionych problemów, dlatego konieczne jest podjęcie kroków w celu uczynienia go bardziej zrównoważonym. Istnieją przykłady działań, które przyniosły wymierne skutki, na przykład regulacje obejmujące użycie antybiotyków. Wiele problemów pozostaje jednak nierozwiązanych, a bez podjęcia dalszych kroków będą się one pogłębiały, głównie przez wzgląd na globalny wzrost konsumpcji.

Zmiany w systemie żywieniowym, niezależnie od tego, czy podejmowane oddolnie, czy wymuszone regulacjami, jeśli mają nastąpić, będą wymagały od większości ludzi pewnej zmiany przyzwyczajzeń żywieniowych. Rozpowszechnianie wiedzy zawartej między innymi w niniejszym rozdziale wydaje się ważnym elementem podnoszenia świadomości społecznej, koniecznej dla podejmowania skutecznych działań na rzecz bezpieczeństwa żywieniowego i zrównoważonego rozwoju.

Bibliografia

- Agency, I. E. (2024). *CO₂ emissions in 2023*. International Energy Agency.
- Broeks, M. J., Biesbroek, S., Over, E. A. B., van Gils, P. F., Toxopeus, I., Beukers, M. H. i Temme, E. H. M. (2020). A social cost-benefit analysis of meat taxation and a fruit and vegetables subsidy for a healthy and sustainable food consumption in the Netherlands. *BMC Public Health*, 20(1), 643. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08590-z>
- Broucek, J. (2014). Production of methane emissions from ruminant husbandry: A review. *Journal of Environmental Protection*, 5(15), 51796. https://www.scirp.org/html/4-6702462_51796.htm
- Dadgostar P. (2019). Antimicrobial resistance: Implications and costs. *Infection and drug resistance*, 12, 3903–3910. <https://doi.org/10.2147/IDR.S234610>
- FAO. (2019). *Water use in livestock production systems and supply chains*. <https://www.fao.org/3/ca6649en/ca6649en.pdf>
- França, F., Solar, R., Lees, A. C., Martins, L. P., Berenguer, E. i Barlow, J. (2021). Reassessing the role of cattle and pasture in Brazil's deforestation: A response to "Fire, deforestation, and livestock: When the smoke clears". *Land Use Policy*, 108, 105195. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2020.105195>
- GBD 2019 Risk Factors Collaborators (2020). Global burden of 87 risk factors in 204 countries and territories, 1990–2019: A systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *Lancet*, 396(10258), 1223–1249. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30752-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30752-2)
- Grosso, G., Micek, A., Godos, J., Pajak, A., Sciacca, S., Galvano, F., i Boffetta, P. (2017). *Health risk factors associated with meat, fruit and vegetable consumption in cohort studies: A comprehensive meta-analysis*. *PLoS ONE*, 12(8), 0183787. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0183787>
- Hamilton-Reeves, J. M., Vazquez, G., Duval, S. J., Phipps, W. R., Kurzer, M. S. i Messina, M. J. (2010). Clinical studies show no effects of soy protein or isoflavones on reproductive hormones in men: Results of a meta-analysis. *Fertility and Sterility*, 94(3), 997–1007. <https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2009.04.038>
- Herrero, M., Havlík, P., Valin, H., Notenbaert, A., Rufino, M. C., Thornton, P. K., Blümmel, M., Weiss, F., Grace, D. i Obersteiner, M. (2013). Biomass use, production, feed efficiencies, and greenhouse gas emissions from global livestock systems. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(52), 20888–20893. <https://doi.org/10.1073/pnas.1308149110>
- Ma, F., Xu, S., Tang, Z., Li, Z. i Zhang, L. (2021). Use of antimicrobials in food animals and impact of transmission of antimicrobial resistance on humans. *Biosafety and Health*, 3(1), 32–38. <https://doi.org/10.1016/j.bsheal.2020.09.004>
- Mbow, C., Rosenzweig, C., Barioni, L. G., Benton, T. G., Herrero, M., Krishnapillai, M., Liwenga, E., Pradhan, P., Rivera-Ferre, M. G., Sapkota, T., Tubiello, F. N., Xu, Y., Mencos Contreras,

- E., Portugal Pereira, J., Blanchard, J., Fanzo, J., Frank, S., Kriewald, S., Lanigan, G., ... López, D. (2019). *Climate change and land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems*. <https://www.ipcc.ch/srccl/chapter/chapter-5/>
- Monger, X. C., Gilbert, A. A., Saucier, L. i Vincent, A. T. (2021). Antibiotic resistance: From pig to meat. *Antibiotics*, 10(10), 1209. <https://doi.org/10.3390/antibiotics10101209>
- Murray, C. J. L. i GBD Risk Factors Collaborators. (2022). 36-fold higher estimate of deaths attributable to red meat intake in GBD 2019: Is this reliable? – Author’s reply. *Lancet*, 399(10332), 27–28.
- OECD-FAO. (2023). *Agricultural outlook 2023–2032. Meat*. <https://www.fao.org/3/CC6361EN/Meat.pdf>
- Pendrill, F., Persson, M., Godar, J. i Kastner, T. (2019). Deforestation displaced: Trade in forest-risk commodities and the prospects for a global forest transition. *Environmental Research Letters*, 14(5). <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ab0d41>
- Peters, C. J., Picardy, J., Darrouzet-Nardi, A. F., Wilkins, J. L., Griffin, T. S. i Fick, G. W. (2016). Carrying capacity of U.S. agricultural land: Ten diet scenarios. *Elementa*, 4, 000116. <https://doi.org/10.12952/journal.elementa.000116>
- Reisinger, A., Harry Clark, A. L. C., Jeremy Emmet-Booth, C. G. F., Herrero, M., Howden, M., i Leahy, S. (2021). How necessary and feasible are reductions of methane emissions from livestock to support stringent temperature goals? *Philosophical Transactions of the Royal Society A*, 379(2210). <https://royalsocietypublishing.org/doi/10.1098/rsta.2020.0452>
- Ritchie, H. (2017). How much of the world’s land would we need in order to feed the global population with the average diet of a given country? *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/agricultural-land-by-global-diets>
- Ritchie, H. (2020). You want to reduce the carbon footprint of your food? Focus on what you eat, not whether your food is local. *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/food-choice-vs-eating-local>
- Ritchie, H. (2021b). Is our appetite for soy driving deforestation in the Amazon? *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/soy>
- Ritchie, H., Rodés-Guirao, L., Mathieu, E., Gerber, M., Ortiz-Ospina, E., Hasell, J. i Roser, M. (2023). Population growth *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/population-growth>
- Ritchie, H., Rosado, P., i Roser, M. (2019). Meat and dairy production *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/meat-production>
- Roser, M., Ritchie, H., i Rosado, P. (2013). Food supply. *Our World in Data*. <https://ourworldindata.org/food-supply>
- Sakadevan, K. i Nguyen, M. L. (2017). Chapter four – livestock production and its impact on nutrient pollution and greenhouse gas emissions. *Advances in Agronomy*, 14, 147–184. <https://doi.org/10.1016/bs.agron.2016.10.002>
- Shi, W., Huang, X., Schooling, C. M. i Zhao, J. V. (2023). Red meat consumption, cardiovascular diseases, and diabetes: A systematic review and meta-analysis. *European Heart Journal*, 44(28), 2626–2635. <https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehad336>
- Skidmore, M. E., Moffette, F., Rausch, L., Christie, M., Munger, J. i Gibbs, H. K. (2021). Cattle ranchers and deforestation in the Brazilian Amazon: Production, location, and policies. *Global Environmental Change*, 68, 102280. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2021.102280>
- Steinfeld, H., Gerber, P. J., Wassenaar, T., Castel, V., Rosales, M. i De Haan, C. (2006). *Livestock’s long shadow: Environmental issues and options*. FAO.

- Thornton, P. (2010). *The inter-linkages between rapid growth in livestock production, climate change, and the impacts on water resources, land use, and deforestation*. World Bank Policy Research Working Paper, 5178. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1536991
- UN population data. (2022). <https://population.un.org/>
- UN SDG GOAL 2. (2015). *Cel 2: Wyeliminować głód, osiągnąć bezpieczeństwo żywnościowe i lepsze odżywianie oraz promować zrównoważone rolnictwo*. <https://www.un.org/pl/cel2>
- Wahlquist, A. K. (2013). Eating beef: Cattle, methane and food production. *Asia Pacific Journal of Clinical Nutrition*, 22(1), 16–24. <https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.104682588543443>
- Wallinga, D., Smit, L. A. M., Davis, M. F., Casey, J. A. i Nachman, K. E. (2022). A review of the effectiveness of current US policies on antimicrobial use in meat and poultry production. *Current Environmental Health Reports*, 9(2), 339–354. <https://doi.org/10.1007/s40572-022-00351-x>
- Wang, X., Lin, X., Ouyang, Y. Y., Liu, J., Zhao, G., Pan, A. i Hu, F. B. (2016). Red and processed meat consumption and mortality: dose–response meta-analysis of prospective cohort studies. *Public Health Nutrition*, 19(5), 893–905. <https://doi.org/10.1017/S1368980015002062>
- WHO. (2017). *Stop using antibiotics in healthy animals to prevent the spread of antibiotic resistance*. WHO. <https://www.who.int/news/item/07-11-2017-stop-using-antibiotics-in-healthy-animals-to-prevent-the-spread-of-antibiotic-resistance>
- Zhang, R., Fu, J., Moore, J. B., Stoner, L. i Li, R. (2021). Processed and unprocessed red meat consumption and risk for type 2 diabetes mellitus: An updated meta-analysis of cohort studies. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(20), 10788. <https://doi.org/10.3390/ijerph182010788>
- Zickfeld, K., Eby, M., Weaver, A. J., Alexander, K., Crespin, E., Edwards, N. R., Eliseev, A. V., Feulner, G., Fichet, T., Forest, C. E., Friedlingstein, P., Goosse, H., Holden, P. B., Joos, F., Kawamiya, M., Kicklighter, D., Kienert, H., Matsumoto, K., Mokhov, I. I., ... Zhao, F. (2013). Long-term climate change commitment and reversibility: An EMIC intercomparison. *Journal of Climate*, 26(16), 5782–5809. <https://doi.org/10.1175/JCLI-D-12-00584.1>

8. FAIR TRADE JAKO ODPOWIEDŹ NA WYZWANIA GLOBALIZACJI

Fair trade as a response to the challenges of globalisation

Abstract: The aim of this chapter is to identify how Fair Trade practices address some of the contemporary global challenges arising from the processes of globalisation. Methods include analysis of the literature, reports, data, and information from organisations such as Fairtrade International, Fairtrade Poland, the Polish Fair Trade Association, the World Fair Trade Organization, the World Bank, and the United Nations. Fair Trade focuses on achieving social, environmental, and economic goals, especially in addressing poverty. Fair Trade is a social movement enhancing social awareness about global challenges and also a market of products that meet Fair Trade criteria. It aims to improve the living conditions of marginalised communities by tackling the negative impacts of globalisation and supporting sustainable development.

Keywords: Fair Trade movement, Fair Trade market, globalisation, global challenges, sustainable development.

Wstęp

Sprawiedliwy Handel¹ to międzynarodowy ruch społeczny i rynek, obejmujący organizacje oraz przedsiębiorstwa, które działają na rzecz sprawiedliwości w handlu i przyczyniają się do poprawy sytuacji marginalizowanych producentów oraz społeczności globalnego Południa. Priorytetem dla Fair Trade jest utworzenie bezpośrednich i sprawiedliwych relacji handlowych między globalnym Południem a globalną Północą, tak aby zapewnić możliwości rozwoju

¹ Ze względu na popularność obu wersji językowych, terminy „Fair Trade” oraz „Sprawiedliwy Handel” będą stosowane wymiennie.

Sugerowane cytowanie: Jankowska, O. (2025). Fair Trade jako odpowiedź na wyzwania globalizacji. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 109–119). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/8>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

krajom Ameryki Łacińskiej, Afryki oraz Azji Południowej (Dalvali, 2012, s. 7). Działalność szeroko rozumianego Sprawiedliwego Handlu wychodzi naprzeciw współczesnym wyzwaniom globalnym o charakterze społecznym, ekonomicznym i środowiskowym, takim jak nierówności społeczno-gospodarcze, skrajne ubóstwo, głód i zmiany klimatyczne. Dlatego celem niniejszego rozdziału jest rozpoznanie, w jaki sposób działalność Sprawiedliwego Handlu przeciwdziała wymienionym wyżej współczesnym wyzwaniom wynikającym z procesów globalizacji.

Podjęcie tego tematu wynika z przekonania o konieczności reformy współczesnego systemu handlu międzynarodowego w kierunku funkcjonowania w sposób bardziej zrównoważony oraz potrzeby podniesienia świadomości społecznej na temat globalnych wyzwań i ich negatywnych konsekwencji, które w przypadku braku podjęcia konkretnych działań będą się pogłębiały. Rozważania zostaną przeprowadzone na podstawie analizy literatury przedmiotu, raportów, danych i informacji pochodzących z organizacji takich jak Fairtrade International, Fairtrade Polska, Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu, Światowa Organizacja Sprawiedliwego Handlu (WFTO), Bank Światowy oraz Organizacja Narodów Zjednoczonych,

Pierwszy podrozdział ma na celu ukazanie szerszego kontekstu powstawania współczesnych wyzwań globalnych. Szczególna uwaga zostanie poświęcona w nim wyjaśnieniu pojęcia globalizacji gospodarki oraz przedstawieniu korzyści i wyzwań związanych z tym procesem. Podrozdział drugi porządkuje wiedzę na temat ruchu społecznego, rynku oraz zasad Sprawiedliwego Handlu, które wpisują się w ogólną koncepcję zrównoważonego rozwoju. Celem podrozdziału trzeciego jest rozpoznanie, w jaki sposób Sprawiedliwy Handel pomaga w rozwiązywaniu globalnych problemów o charakterze ekonomicznym, społecznym i środowiskowym. Podrozdział ten skupi się na działaniach i narzędziach, jakie wykorzystuje Sprawiedliwy Handel, między innymi poprzez organizacje działające na rzecz sprawiedliwości w handlu.

8.1. Szanse i wyzwania związane z procesem globalizacji

Według Grzywacza (2010, s. 102) „globalizacja z punktu widzenia ekonomicznego jest historycznym procesem narastającej liberalizacji oraz integracji gospodarczej podmiotów gospodarki światowej. Państwa i społeczeństwa stają się coraz bardziej współzależne od siebie w światowym, społecznym podziale pracy”. Celem niniejszego podrozdziału jest ukazanie szans i zagrożeń związanych z tym procesem. Pozwalają one bowiem zrozumieć szersze tło idei i genezę Sprawiedliwego Handlu.

Globalizacja gospodarki to proces, który postępuje od ery wielkich odkryć geograficznych, czyli przełomu XV i XVI wieku. Jednak globalizacja, która odzwierciedla dzisiejsze rozumienie tego pojęcia, rozpoczęła się na przełomie lat 80. i 90. XX wieku, kiedy to do procesów rozwojowych globalnej gospodarki włączyły się kraje bloku wschodniego – kraje socjalistyczne oraz kraje globalnego Południa (Dach, 2009, s. 13). To właśnie w tym okresie procesy globalizacji gospodarki znacznie przyspieszyły. Napędzane są one poprzez postęp technologiczny, umiędzynarodowienie produkcji, liberalizację handlu, rynków pieniężnych oraz kapitałowych (Dach, 2009, s. 14). Dotyczą wielu różnych sektorów, w których dynamika zmian może różnie przebiegać w zależności od rynku, na przykład usług, towarów, przemysłu (Maśloch, 2005, s. 18). Dzięki procesom globalizacji następuje szybszy wzrost gospodarczy, zwiększa się swoboda w przemieszczaniu się osób oraz podnosi się dobrobyt społeczny i – co z tym związane – następuje poprawa warunków życia (Bąk, 2001, s. 78).

Szybki proces rozwoju społeczno-gospodarczego XX wieku, wynikający z procesów internacjonalizacji rynków wewnętrznych oraz różnych wielowymiarowych zjawisk społecznych i ekonomicznych, wiązał się jednak również z zagrożeniami, które stały się wyzwaniami w skali globalnej (Dach, 2009, s. 13). Jednym z poważniejszych wyzwań jest to, że wymienione korzyści nie są odnoszone przez wszystkich, a ich nierównomierny podział przyczynia się do pogłębiania nierówności między państwami globalnego Południa i globalnej Północy (Zalega, 2015, s. 82). Największe korzyści z procesów globalizacji odnoszą bowiem kraje wysoko rozwinięte, natomiast kraje najslabiej rozwinięte i rozwijające się często nie doświadczają pozytywnych skutków lub tylko w znikomym zakresie, zmagają się zaś z wyzwaniami spowodowanymi postępującą globalizacją. Globalizacja gospodarki przyczynia się do powstawania negatywnego zjawiska polegającego na tym, że bogaci stają się coraz bardziej zamożni, a biedni ubożeją. Te nierówności społeczno-ekonomiczne wynikają między innymi z uprzednio nagromadzonych zasobów oraz braku skutecznych narzędzi do niwelowania nierówności i łączącego się z nimi pogłębiającego się ubóstwa. Obecnie kluczowym narzędziem, które ma pomóc w zwalczaniu tych problemów, są cele zrównoważonego rozwoju ONZ (Jasiak, 2022, s. 78, 230–231).

Ubóstwo jako jedno z najistotniejszych wyzwań społeczno-gospodarczych pogłębia się wraz z postępującymi procesami globalizacji. Zgodnie z danymi Banku Światowego (World Bank, 2017, s. 29) międzynarodowa granica ubóstwa wynosi 1,90 \$ dziennego dochodu na osobę. Obecnie około 1,1 mld ludzi na świecie żyje poniżej tego progu. Największe skupiska osób żyjących w ubóstwie znajdują się w Afryce Subsaharyjskiej, gdzie liczba ta wynosi 534 mln, oraz w Azji Południowej, z liczbą 389 mln (UNDP, s. 1–3). Ubóstwo i niskie dochody są z kolei ściśle powiązane z problemem głodu. Niedożywienie i głód

najdotkliwiej dotyczą kraje rozwijające się, zwłaszcza te, które charakteryzują się największą liczbą ludności (Michalczyk i Michalczyk, 2019, s. 51).

Ponadto dodatkowy problem stanowią nasilające się konflikty w państwach globalnego Południa, które nie tylko zagrażają bezpieczeństwu, ale także uniemożliwiają rozwój. Do najbardziej niestabilnych regionów należą Afryka Północna i Bliski Wschód, jednak nie są to jedyne obszary, w których sytuacja zagraża bezpieczeństwu i rozwojowi społeczności. Do kolejnych takich regionów zalicza się również Afryka Subsaharyjska oraz Azja Południowa (Global Peace Index, 2024, s. 2–16).

Kolejnym znaczącym wyzwaniem są kwestie środowiskowe i klimatyczne, które stają się coraz poważniejszym problemem. Ich rozwiązanie jest kluczowe dla zapewnienia zrównoważonej przyszłości. Zmiany klimatyczne skutkują nie tylko coraz częstszymi ekstremalnymi zjawiskami pogodowymi, lecz także prowadzą do utraty bioróżnorodności i wyzwań związanych z bezpieczeństwem żywnościowym. Wzrost temperatury może prowadzić do znacznych strat w uprawach, co zagraża stabilności dostaw żywności. Wyzwania te szczególnie dotyczą regionów globalnego Południa oraz w największym stopniu wpływają na życie ich społeczności (United Nations, b.d.).

Procesy globalizacji przyczyniły się do powstania wyzwań, z którymi zmagają się współczesny świat, ale także ukształtowały to, w jaki sposób działa globalna gospodarka. Piszą o tym Simons i Nijhof (2021), którzy podkreślają, że trudność, jaką jest transformacja rynku w kierunku zrównoważonym, polega na przyzwyczajeniu wszystkich uczestników rynku do nowego sposobu działania. Dotychczasowe bodźce i powtarzane schematy działania sprawiają, że rynki pozostają niezrównoważone (Simons i Nijhof, 2021, s. 19). Cechą współczesnej globalnej gospodarki jest dążenie do maksymalizacji zysku, krótkoterminowe relacje handlowe, dominacja korporacji i dominująca pozycja międzynarodowych koncernów, co zdaniem wielu naukowców świadczy o tym, że to właśnie korporacje i organizacje międzynarodowe wyznaczają kierunki, zgodnie z którymi następuje rozwój globalnej gospodarki (Jasiak, 2022, s. 71). Rozwiązanie problemów wynikających z globalizacji jest tymczasem niezbędne dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, poprawy sytuacji społeczności globalnego Południa oraz zapewnienia godnych warunków życia dla przyszłych pokoleń. Kluczowym zadaniem dla wszystkich państw jest zatem wykorzystanie pozytywnych aspektów globalizacji przy jednoczesnym minimalizowaniu jej negatywnych skutków, którymi obecnie najbardziej są dotykane państwa i mieszkańcy globalnego Południa (Dach, 2009, s. 18). To, w jaki sposób funkcjonuje rynek, często pogłębia negatywne skutki omawianych wyżej procesów, dlatego też niezbędne jest podjęcie takich kroków, które pozwolą czerpać korzyści wszystkim uczestnikom rynku i na skuteczne przeciwdziałanie obecnym problemom społecznym, ekonomicznym i środowiskowym.

8.2. Idea i zasady Fair Trade

W obliczu problemów i wyzwań, z jakimi boryka się gospodarka globalna, godnym uwagi zjawiskiem wydaje się ruch społeczny Sprawiedliwego Handlu. Dlatego celem niniejszego podrozdziału jest przedstawienie idei i zasad Fair Trade.

Według definicji utworzonej w 2001 roku przez FINE² Sprawiedliwy Handel to:

partnerstwo handlowe, oparte na dialogu, przejrzystości i szacunku, które dąży do większej równości w handlu międzynarodowym. Przyczynia się do zrównoważonego rozwoju przez oferowanie lepszych warunków handlowych oraz ochronę praw marginalizowanych producentów i pracowników najemnych, szczególnie w krajach Południa. Organizacje Sprawiedliwego Handlu (wspomagane przez konsumentów) są aktywnie zaangażowane we wspieranie producentów, podnoszenie świadomości i kampanie na rzecz zasad i praktyk konwencjonalnego handlu międzynarodowego. (Międzynarodowa Karta Sprawiedliwego Handlu, 2018, s. 11)

Priorytetem dla Fair Trade jest zapewnienie możliwości rozwoju dla marginalizowanych producentów oraz ich społeczności, a także eliminacja ubóstwa w tych regionach świata.

Fair Trade jako ruch społeczny swoje początki ma w drugiej połowie XX wieku. Głównym celem dla Sprawiedliwego Handlu było utworzenie bezpośrednich relacji handlowych między małymi producentami z krajów globalnego Południa a organizacjami Sprawiedliwego Handlu znajdującymi się w krajach rozwiniętych gospodarczo. Działanie ruchu, jak też organizacji Fair Trade od początku opiera się na strategii *Trade not Aid*, czyli oferowana pomoc ma być wsparciem rozwojowym, a nie wyłącznie finansowym (Dalvali, 2012, s. 7). Fair Trade ma za zadanie włączyć najuboższych i marginalizowanych uczestników rynku do systemu handlu międzynarodowego, w szczególności z regionów globalnego Południa, na takich zasadach, które umożliwią im godne życie i rozwój (Śliwińska, 2023, s. 52). Dlatego działalność Sprawiedliwego Handlu oraz jego zasady wpisują się w ogólną koncepcję zrównoważonego rozwoju, który według definicji Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju jest „rozwojem odpowiadającym obecnym potrzebom bez uszczerbku dla możliwości spełnienia swoich potrzeb przez przyszłe pokolenia” (Report of the World Commission on Environment and Development, 1987). Sprawiedliwy Handel działa na rzecz zrównoważonego rozwoju poprzez tworzenie uczciwych warunków handlowych, zapewnienie godziwego wynagrodzenia dla producentów i pracowników w krajach rozwijających się. Przyczynia się do zwalczania ubóstwa i głodu oraz wspiera równość

² Nieoficjalna inicjatywa współpracy organizacji Sprawiedliwego Handlu, takich jak FLO (obecnie Fairtrade International), NEWS!, IFAT (obecnie World Fair Trade Organization) oraz EFTA (European Fair Trade Association) (Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu [1]).

plici. Działa na rzecz godnych warunków pracy i wzrostu gospodarczego, co pomaga zmniejszać nierówności społeczne i ekonomiczne, a także promuje odpowiedzialną konsumpcję i produkcję.

Sprawiedliwy Handel opiera się niejako na dwóch filarach. Pierwszy z nich obejmuje przedsiębiorstwa i organizacje, które w pełni zaangażowane są w ideę Sprawiedliwego Handlu, produkując i sprzedając wyłącznie produkty zgodne z 10 zasadami Sprawiedliwego Handlu ustanowionymi przez WFTO³ (tabela 8.1). Takie podmioty przestrzegają ustanowione standardy we wszystkich wymiarach swojej działalności, a ich misją jest poprawa warunków życia i pracy w krajach globalnego Południa.

Tabela 8.1. Zasady Sprawiedliwego Handlu

Zasada	Opis
1. „Szansa dla wykluczonych producentów”	działanie na rzecz poprawy sytuacji finansowej producentów i ich społeczności oraz eliminacja ubóstwa
2. „Przejrzystość i odpowiedzialność”	promowanie relacji handlowych, które są korzystne i sprawiedliwe dla marginalizowanych producentów
3. „Sprawiedliwość w handlu. Praktyki Sprawiedliwego Handlu”	działania zgodne ze standardami Fair Trade, uwzględniające aspekty środowiskowe, ekonomiczne oraz społeczne
4. „Godziwa zapłata”	zapewnienie godnych warunków życia dla rolników, równych wynagrodzeń bez względu na płeć, ciągłości produkcji, a także przyczynienie się do zrównoważonej i odpowiedzialnej społecznie produkcji
5. „Nie dla pracy dzieci i niewolników”	praca nieletnich nie może negatywnie wpływać na ich rozwój; musi być zgodna z lokalnymi przepisami oraz respektować postanowienia konwencji ONZ o prawach dziecka
6. „Nie dla dyskryminacji, równość płci, wolność związkowa”	dbałość o równe prawa każdego pracownika, wspieranie równości płci, praw pracowniczych oraz działalności związków zawodowych
7. „Godne warunki pracy”	zapewnienie godnych i bezpiecznych warunków pracy, przy jednoczesnym przestrzeganiu praw dziecka oraz lokalnych norm i przepisów
8. „Budowanie potencjału”	rozwój działalności producenckiej, zarówno pod kątem poszerzenia kompetencji producentów, jak i otwierania nowych możliwości oraz rynków
9. „Promowanie Sprawiedliwego Handlu”	zwiększanie świadomości na temat Fair Trade oraz promowanie sprawiedliwych praktyk
10. „Działania na rzecz klimatu i ochrony środowiska”	działanie na rzecz budowania odporności na zmiany klimatu oraz stosowanie niskoemisyjnych i przyjaznych dla środowiska praktyk rolniczych

Źródło: na podstawie (Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu [2]; WFTO, b.d.).

³ Światowa Organizacja Sprawiedliwego Handlu (World Fair Trade Organization).

Zasady te obejmują szeroki zakres aspektów, w tym społeczne, ekonomiczne oraz środowiskowe. Wdrażając te zasady, Sprawiedliwy Handel stara się stworzyć bardziej uczciwy i odpowiedzialny system handlu, który uwzględni interesy zarówno producentów, jak i konsumentów, promując równocześnie większą sprawiedliwość i zrównoważony rozwój (tabela 8.1).

Istnienie drugiego filaru wynika z rosnącej popularności certyfikatów Fair Trade. Tutaj wpływ idei Sprawiedliwego Handlu zaczyna być widoczny także na rynku konwencjonalnym, gdzie przedsiębiorstwa mają możliwość wejścia na ten rynek poprzez certyfikację jedynie części swoich produktów, nie zmieniając całkowicie swojego dotychczasowego modelu biznesowego. Dualizm rynku oraz przenikanie się obu filarów przyczyniają się do wzrostu liczby podmiotów zaangażowanych w system Fair Trade (Śliwińska, 2023, s. 26–30).

Na rynku jest dostępnych wiele certyfikatów Sprawiedliwego Handlu, które odpowiadają standardom społecznie odpowiedzialnej produkcji i konsumpcji, zgodnym z zasadami ustalonymi przez organizacje Fair Trade. Dostępność tych certyfikatów zależy od regionu, a zasady ich przyznawania i sektory objęte certyfikatem oraz wymagania wobec certyfikowanych podmiotów mogą się różnić w zależności od jednostki certyfikującej. Najbardziej znanym i najszerzej rozpoznawalnym systemem certyfikacyjnym na świecie jest FAIRTRADE, rozpowszechniany przez międzynarodową organizację Fairtrade International. W Polsce przede wszystkim dostępne są przede wszystkim produkty właśnie z tym oznaczeniem. Istnieją jednak inne oznaczenia, na przykład Fair For Life czy Naturland Fair.

Sprawiedliwy Handel jest oddolną inicjatywą, która opiera się na konkretnych zasadach oraz systemach certyfikacji, które mają promować bardziej sprawiedliwy podział korzyści z handlu międzynarodowego.

8.3. Fair Trade jako antidotum na globalne wyzwania? Metody działania

W obliczu powyższych rozważań kluczowe staje się pytanie, w jaki sposób Sprawiedliwy Handel przeciwdziała omówionym wyżej wyzwaniom związanym z globalizacją gospodarki.

Szeroki zakres inicjatyw Sprawiedliwego Handlu przeciwdziała każdemu z trzech rodzajów wyzwań – społecznym, środowiskowym i ekonomicznym. Odzwierciedla to dobrze sposób funkcjonowania wspomnianego największego systemu certyfikacji Fair Trade rozwiniętego przez organizację Fairtrade International.

Do kryteriów ekonomicznych należy przede wszystkim cena minimalna Fairtrade, która jest minimalną kwotą ustaloną z góry, jaką rolnicy otrzymają za swoje produkty. Zapewnia ona bezpieczeństwo finansowe w razie spadków cen

rynkowych oraz gwarantuje ciągłość produkcji. Niezwykle istotna jest również premia Fairtrade, która jest dodatkową kwotą pozwalającą na realizację projektów wspierających rozwój społeczności i która pozostawia decyzje dotyczące realizacji danego projektu grupom konkretnych producentów. Premia Fairtrade przede wszystkim jest wykorzystywana na tworzenie niezbędnej infrastruktury, budowę szkół, zrównoważone metody produkcji, szkolenia edukacyjne, budowę przychodni medycznych czy systemy, które odpowiadają za jakość wód (Dragusanu i in., 2014, s. 220). Dzięki temu te dodatkowe, obok ceny Fairtrade, środki są przeznaczane na najbardziej wymagające poprawy obszary w danej społeczności, i to właśnie producenci samodzielnie podejmują decyzje, jaki obszar najbardziej wymaga tego typu inwestycji (Fairtrade Polska [1]).

Kreowanie długoterminowych i bezpośrednich relacji handlowych między producentami globalnego Południa a odbiorcami to kolejny ważny element działający na rzecz eliminacji wyzwań z jakimi zmagają się społeczności krajów globalnego Południa. Pozwalają one zapewnić stały dostęp do rynku zbytu, co ostatecznie wpływa na redukcję ubóstwa. Przedpłaty, które kupujący są zobowiązani uiścić na rzecz producentów, są również istotnym aspektem pozwalającym na zapewnienie stabilnych dochodów dla producentów jak i pracowników spółdzielni producenckich Fairtrade (Fairtrade Polska [1]).

Sprawiedliwy Handel to także przestrzeganie praw pracowniczych, praw kobiet, zakaz dyskryminacji oraz samodzielność tworzona poprzez spółdzielnie producenckie. Społeczne standardy dotyczą między innymi równych i sprawiedliwych płac, a także całkowicie zakazują pracy nieletnich (Fairtrade Polska [1]).

Ten system przede wszystkim pozwala na zapewnienie stabilności w ciągłości produkcji. Standardy Fair Trade przyczyniają się także do redukcji ubóstwa, działają na rzecz równości społeczno-ekonomicznej, a co za tym idzie – poprawy warunków życia.

Chociaż Sprawiedliwy Handel przede wszystkim koncentruje się na aspektach ekonomicznych i społecznych, uznaje także kluczową rolę ochrony środowiska dla dobrostanu człowieka. Dlatego standardy ekologiczne stanowią ważną część jego kryteriów. Przykładem tego, jak na znaczeniu w systemie Fair Trade zyskuje środowisko, jest niedawna zmiana dziesiątej zasady Fair Trade sformułowanej przez WTO, która została rozszerzona z „Szacunku dla środowiska” na „Działania na rzecz klimatu i ochrony środowiska”. Rola aspektów środowiskowych jest również widoczna w standardach Fairtrade, które wyraźnie oddzielają zasady ekonomiczne, społeczne i środowiskowe (Śliwińska, 2023, s. 17–18). Standardy środowiskowe obejmują różnorodne praktyki, w tym stosowanie zrównoważonych metod produkcji, odpowiedzialne zarządzanie odpadami, redukcję użycia chemikaliów (takich jak pestycydy i nawozy sztuczne), eliminację organizmów modyfikowanych genetycznie (GMO) oraz zrównoważone

zarządzanie zasobami wodnymi (Fairtrade Polska [2]). Celem tych działań jest ograniczenie szkodliwego wpływu na środowisko i wspieranie zrównoważonego podejścia do produkcji oraz konsumpcji.

System certyfikacji Fairtrade spotyka się niekiedy z zarzutami dotyczącymi kwestii ustalania ceny minimalnej czy „faworyzowania” producentów Fairtrade kosztem innych uczestników rynku. Kontrowersje dotyczą również kierunku rozwoju tego rynku oraz zasad jego funkcjonowania, na przykład braku jasnych informacji dla konsumenta przy zakupie produktu o dokładnym podziale zysków, kosztach otrzymania certyfikatu oraz – co za tym idzie – barier powodujących, że tylko ograniczona liczba producentów ma szansę na uczestnictwo w systemie Fairtrade (Grącik-Zajaczkowski, 2015, s. 14–15). Według Goff (2018, s. 522) system Fairtrade wspiera rolników globalnego Południa, jednak nie w bardzo znaczący sposób. Zauważa ona także, że pomimo tego pozytywnego wpływu na producentów objętych systemem certyfikacji pomoc i realny wpływ nie dociera często do najuboższych oraz najbardziej potrzebujących społeczeństw i krajów świata.

System Fairtrade, jak też ogólna koncepcja działania mogą budzić pewne kontrowersje i z pewnością wiele aspektów jego funkcjonowania można rozwijać i ulepszać. Nie zmienia to jednak faktu, że cała inicjatywa przynosi pozytywne skutki społeczno-ekonomiczne i wpisuje się w ideę zrównoważonego rozwoju (Andersson, 2019, s. 118). Sprawiedliwy Handel działa w każdym z trzech aspektów związanych z globalnymi wyzwaniami i dąży, dzięki wymienionym wyżej narzędziom, do wywierania pozytywnego wpływu na rozwój społeczno-ekonomiczny globalnego Południa i eliminowania w szczególności problemu skrajnego ubóstwa. Działania podejmowane w ramach Sprawiedliwego Handlu mają całkowicie charakter oddolny, gdyż dzięki działaniom ruchu społecznego powstał rynek produktów Sprawiedliwego Handlu dający konsumentom z państw globalnej Północy możliwość pomagania najsłabszym uczestnikom rynku globalnego poprzez dokonywane zakupy towarów spełniających kryteria Fair Trade. Pobudza więc oddolną inicjatywę i uczy odpowiedzialnej konsumpcji.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było rozpoznanie, w jaki sposób funkcjonowanie Sprawiedliwego Handlu przeciwdziała współczesnym wyzwaniom wynikającym z procesów globalizacji. Problemy społeczne, ekonomiczne i środowiskowe, takie jak ubóstwo, nierówności społeczno-ekonomiczne, zmiany klimatyczne, stanowią wyzwania, z którymi nie radzą sobie ani państwa, ani organizacje międzynarodowe. Celem Sprawiedliwego Handlu jest tymczasem całkowicie oddolne przeciwdziałanie im. Fair Trade jako ruch społeczny i rynek posiada

narzędzia, dzięki którym jest w stanie pozytywnie wpływać na sytuację społeczności globalnego Południa. Sprawiedliwy Handel jako ruch społeczny podnosi świadomość konsumentów na temat globalnych wyzwań i ich negatywnych skutków, które są odczuwane przede wszystkim przez społeczności globalnego Południa. Fair Trade jako rynek pozwala konsumentom na zakup produktów spełniających odpowiednie kryteria, takie jak sprawiedliwa cena, premia rozwojowa, przejrzyste warunki handlowe, godziwe wynagrodzenie, równouprawnienie, dbałość o aspekty środowiskowe, zakaz pracy nieletnich oraz pracy przymusowej. Dzięki temu Sprawiedliwy Handel jest w stanie wspierać rozwój społeczno-ekonomiczny marginalizowanych producentów globalnego Południa.

Działalność Sprawiedliwego Handlu nie jest jednak w stanie samodzielnie zredukować, czy też całkowicie wyeliminować, wszystkich wyzwań, gdyż niezbędne są zarówno odgórne regulacje, jak i podnoszenie świadomości społeczeństwa w kontekście zrównoważonego rozwoju i konsekwencji społecznych, ekonomicznych i środowiskowych w przypadku braku podjęcia skutecznych działań. Istotne jest podnoszenie świadomości konsumentów, gdyż wpływ nawet pojedynczych jednostek może przyczynić się do zmiany podejścia ich najbliższego otoczenia i podjęcia działań przez większe grupy społeczne w kierunku wspierania zrównoważonego rozwoju. Sprawiedliwy Handel jest taką inicjatywą, która nie tylko edukuje w kontekście zagrożeń i wyzwań, z jakimi mierzą się społeczności globalnego Południa, lecz także poprzez nabywanie certyfikowanych produktów pozwala konsumentom wpływać na otoczenie i realnie oddziaływać na redukcję wyzwań społecznych, ekonomicznych oraz środowiskowych.

Sprawiedliwy Handel nie jest „lekarstwem”, które całkowicie „wyleczy” i zniweluje globalne problemy, ale jego działalność reaguje na negatywne skutki tych procesów i dąży do ich redukcji, w szczególności wobec krajów najsłabiej rozwiniętych oraz rozwijających się, których nierówny podział korzyści z handlu międzynarodowego najbardziej dotyka. Działalność Sprawiedliwego Handlu jest jedną z takich oddolnych inicjatyw, która dąży do zapewnienia lepszych warunków życia społecznościom globalnego Południa oraz ku zrównoważonemu rozwojowi. Jest jednym ze sposobów przeciwdziałania negatywnym zjawiskom zachodzącym w globalnej gospodarce.

Bibliografia

- Andersson, V. (2019). Fair trade and sustainable development practices. *Diálogos Latinoamericanos*, 20(28), 118–126.
- Bąk, A. (2001). Globalizacja: szansa czy zagrożenie? *Pisma Humanistyczne*, (3), 75–81.
- Dach, Z. (2009). Globalizacja – wyzwania i zagrożenia. W: Z. Dach (red.), *Polska wobec procesów globalizacji* (s. 13–29). Polskie Towarzystwo Ekonomiczne.

- Dalvali, R. (2012). *The metamorphosis of Fair Trade*. Fair World Project.
- Dragusanu, R., Giovannucci, D., Nun, N. i Trade, F. (2014). The economics of Fair Trade. *Journal of Economic Perspectives*, 28(3), 217–236.
- Fairtrade Polska [1]. (b.d.). *Główne zalety Fair Trade*. <https://www.fairtrade.org.pl/fairtrade/glowne-zalety-fairtrade/>
- Fairtrade Polska [2]. (b.d.). *Certyfikaty i oznaczenia produktów Sprawiedliwego Handlu*. <https://spolecznosci.fairtrade.org.pl/o-kampanii/certyfikaty-i-oznaczenia-produktow-sprawiedliwego-handlu/>
- Global Peace Index. (2024). *Measuring peace in a complex*. Institute for Economics & Peace. <http://visionofhumanity.org/resources>
- Goff, S. C. (2018). Fair trade: Global problems and individual responsibilities. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 21(4), 521–543. <https://doi.org/10.1080/13698230.2016.1252993>
- Grącik-Zajackowski, M. (2015). Etyczne aspekty światowego systemu handlowego na przykładzie koncepcji Fair Trade. *Annales. Etyka w Życiu Gospodarczym*, 18(1), 7–19.
- Grzywacz, W. (2010). Globalizacja: szanse i zagrożenia. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne problemy usług*, 60, 102–117.
- Jasiak, K. (2022). *Nierówności społeczno-ekonomiczne jako skutek globalizacji* [praca doktorska]. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Maśloch, P. (2005). Globalizacja i jej wpływ na rozwój współczesnej cywilizacji. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, 1, 17–26.
- Michalczyk, J. i Michalczyk, W. (2019). Problem marnotrawstwa i strat wobec zachowania bezpieczeństwa żywnościowego w ujęciu międzynarodowym. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 63(3).
- Międzynarodowa Karta Sprawiedliwego Handlu. (2018).
- Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu [1]. (b.d.). *Fair Trade*. <https://www.sprawiedliwyhandel.pl/category/fair-trade/>
- Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu [2]. (b.d.). *Zasady Fair Trade*. <https://www.sprawiedliwyhandel.pl/zasady-fair-trade-10-zasad-sprawiedliwego-handlu-wfto/>
- Report of the World Commission on Environment and Development. (1987). *Our common future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Simons, L. i Nijhof, A. (2021). *Changing the game: Sustainable market transformation strategies to understand and tackle the big and complex sustainability challenges of our generation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429052613>
- Śliwińska, M. (2023). *Fair Trade and sustainable development: Dispersed hybrid markets*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003333845>
- UNDP (United Nations Development Programme) (2023). *2023 Global Multidimensional Poverty Index (MPI): Unstacking global poverty: Data for high impact action*. Human Development Reports.
- United Nations. (b.d.). *What is climate change?* <https://www.un.org/en/climatechange/what-is-climate-change>
- WFTO. (b.d.). *Home of Fair Trade enterprises*. <https://wfto.com/our-fair-trade-system/our-10-principles-of-fair-trade/>
- World Bank. (2017). *Monitoring global poverty: Report of the commission on global poverty*. The Atkinson Commission.
- Zalega, T. (2015). Idea Sprawiedliwego Handlu (Fair Trade) – zarys problematyki. *Konsumpcja i Rozwój*, 3(12), 82–97

9. CZY ZRÓWNOWAŻONA TURYSTYKA JEST MOŻLIWA? FAIR TRADE W BRANŻY TURYSTYCZNEJ

Is sustainable tourism possible? Fair Trade in the tourism industry

Abstract: This chapter examines the potential of Fair Trade in the tourism industry, exploring whether sustainability is merely a marketing gimmick or a genuine pathway to responsible tourism. The aim is to understand how Fair Trade principles can positively impact local communities and the environment as well as on the tourists themselves. Methods include statistical data analysis, case studies, and literature review. Findings indicate that Fair Trade tourism promotes economic benefits for local communities, environmental conservation, and social justice. Certification processes such as ATEs and Fair Trade Tourism Certification ensure transparency and credibility, building consumer trust and motivating businesses to maintain high sustainability standards. Practical examples from various tourism enterprises demonstrate the successful implementation of Fair Trade principles. Future research should focus on long-term impacts and best practices in different geographical and cultural contexts.

Keywords: Fair Trade, sustainable tourism, responsible tourism, economic impact, environmental conservation, social justice, certification.

Wstęp

W erze globalizacji turystyka stanowi jeden z filarów rozwoju gospodarczego i kulturowego na całym świecie. Definiowana przez Światową Organizację Turystyki (UNWTO) jako aktywność osób podróżujących i przebywających poza swoim zwykłym środowiskiem na okres krótszy niż rok dla celów niezwiązanych z wykonywaniem działalności zarobkowej, turystyka łączy ludzi, kultury i gospodarki (World Tourism Organization, 1995). W ostatnich dekadach można

Sugerowane cytowanie: Skorupska, K. Z. (2025). Czy zrównoważona turystyka jest możliwa? Fair Trade w branży turystycznej. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 121–133). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/9>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

zauważyć dynamiczny wzrost liczby podróży międzynarodowych, co z kolei przekłada się na zwiększone przychody dla wielu regionów świata. Według UN-WTO w 2019 roku największą popularnością wśród turystów cieszyła się Europa, ponieważ aż 51% podróży odbyło się do niej. Rozwój turystyki przyczynia się do wzrostu przychodów w wielu krajach, zarówno rozwiniętych, jak i rozwijających się. Jest to szczególnie widoczne w regionach Azji i Pacyfiku oraz Afryki, gdzie turystyka staje się kluczowym motorem rozwoju, oferując nowe możliwości dla lokalnej społeczności. Jednakże, aby maksymalizować korzyści wynikające ze wzrostu turystów, konieczne jest przyjęcie zrównoważonych i sprawiedliwych modeli zarządzania turystyką, które będą wspierać lokalny rozwój bez naruszania ekologicznej i kulturowej integralności regionów.

Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest rozpoznanie, w jaki sposób wdrożenie zasad Sprawiedliwego Handlu (Fair Trade)¹ do branży turystycznej może mieć pozytywne skutki zarówno dla lokalnej społeczności, jak i dla turystów. Cel ten zostanie osiągnięty za pomocą analizy dostępnych danych statystycznych, studiów przypadków oraz literatury przedmiotu. Przeanalizowane zostaną konkretne przykłady firm i organizacji, które implementują zasady Fair Trade w swojej działalności turystycznej, a także ich wpływ na lokalne społeczności i środowisko.

W pierwszym podrozdziale zostaną przedstawione zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje ruchu turystycznego. W kolejnym podrozdziale zostaną przeanalizowane kryteria realizacji idei Sprawiedliwego Handlu w turystyce. Trzeci podrozdział przedstawi różne formy zrównoważonego podróżowania i porówna je z koncepcją Fair Trade. Następnie zostanie dokonana analiza jednego z certyfikatów Fair Trade w turystyce, jakim jest Fair Trade Tourism. Ostatni podrozdział skupi się na analizie studiów przypadków przedsiębiorstw posiadających certyfikat Fair Trade Tourism oraz zaprezentuje formy ich działalności.

9.1. Turystyka w kontekście zrównoważonego rozwoju

Wpływ ruchu turystycznego na państwa, środowisko i społeczeństwa stale rośnie, przynosząc zarówno korzyści, jak i negatywne skutki. Dlatego celem pierwszego podrozdziału jest przedstawienie konsekwencji masowej turystyki w kontekście potrzeby zrównoważonego rozwoju.

Dynamiczny rozwój turystyki potwierdzają dane dostarczone przez UN-WTO z 2019 roku, wskazując na osiągnięcie poziomu 1,5 mld międzynarodowo-

¹ Patrz rozdział 8.

wych przyjazdów turystycznych, co odpowiada za około 10,4% globalnego PKB i zapewnia zatrudnienie dla ponad 330 mln osób. Dla wielu państw turystyka stanowi jeden z kluczowych sektorów gospodarki, a gospodarki niektórych krajów, na przykład Makau czy Malediwów, opierają się głównie na turystyce, która generuje odpowiednio ponad 50% i 30% ich PKB. Warto zauważyć, że choć Francja, Hiszpania, Stany Zjednoczone i Chiny są liderami pod względem liczby turystów, to jednak ich gospodarki opierają się na innych sektorach, a turystyka stanowi ważny, lecz nie kluczowy element PKB (UNWTO, 2020).

Wzrost zależności gospodarek od turystyki niesie ze sobą zarówno korzyści, jak i ryzyka. Z jednej strony rozwój tego sektora może stymulować wzrost gospodarczy poprzez zwiększenie bezpośrednich przepływów finansowych. Dochody te są generowane głównie z wydatków turystów na usługi turystyczne, w tym zakwaterowanie, wyżywienie, transport i rozrywkę, co stanowi znaczące źródło dochodu dla gospodarek lokalnych i narodowych, bezpośrednio wpływając na zmniejszenie bezrobocia i poprawę warunków życiowych. Ponadto rozwój turystyki stymuluje inwestycje w infrastrukturę, takie jak budowa hoteli, dróg i lotnisk. Dodatkowo dywersyfikacja gospodarki poprzez rozwój sektora turystycznego zmniejsza zależność od tradycyjnych sektorów i czyni gospodarke bardziej odporną na zmiany koniunkturalne i kryzysy. Przyciąganie inwestycji zagranicznych jest również istotną korzyścią ekonomiczną, gdyż dostarcza nowych technologii i standardów obsługi.

Z drugiej strony rozwój turystyki niesie ze sobą szereg negatywnych skutków, które mogą wpływać zarówno na społeczności lokalne, jak i na środowisko naturalne. Nadmierna eksploatacja zasobów naturalnych, takich jak woda i obszary zielone, może prowadzić do ich degradacji i utraty. Obserwuje się to zwłaszcza w miejscach, gdzie turystyka skupia się na obsłudze masowej, przekraczając zdolności absorpcyjne lokalnego środowiska. Na przykład na Balearach czy Wyspach Kanaryjskich odnotowuje się istotne obciążenie lokalnych zasobów wodnych. Nadmierne pobieranie wody może doprowadzić do degradacji środowiska, jak wysychanie lokalnych rzek, obniżenie poziomu wód gruntowych, a nawet długoterminowa zmiana ekosystemów (Foshag, 2020).

Dodatkowo rozwój turystyki może prowadzić do zaniku lokalnych tradycji i kultury, które są zastępowane przez uproszczone, komercyjne warianty lepiej odpowiadające oczekiwaniom turystów, ale jednocześnie zubożające autentyczne dziedzictwo kulturowe regionu i w rezultacie obniżające jego atrakcyjność. Takie zmiany mogą również wpływać na struktury społeczno-ekonomiczne, pogłębiając nierówności poprzez koncentrację dochodów w rękach nielicznych, co z kolei może prowadzić do marginalizacji lokalnych społeczności i wzrostu cen, czyniąc życie droższym dla mieszkańców (Agarwal i in., 2023).

Kluczowym wyzwaniem jest zatem znalezienie równowagi między wykorzystaniem potencjału turystycznego a ochroną i zrównoważonym rozwojem środowiska naturalnego oraz kulturowego. Rozwój turystyki przynosi bowiem korzyści ekonomiczne, ale jednocześnie generuje wyzwania społeczno-środowiskowe. Dlatego kluczowe jest znalezienie równowagi między krótko- i długookresowymi kosztami i korzyściami wynikającymi z rozwoju tego sektora.

9.2. Turystyka Fair Trade

Celem podrozdziału jest przeanalizowanie, w jaki sposób stosowanie zasad Fair Trade zapobiega negatywnym skutkom turystyki, jednocześnie zachowując jej pozytywne aspekty.

Fair Trade najczęściej kojarzone jest z produktami spożywczymi jak kawa, herbata czy banany (Fairtrade Polska, 2019). Jest to trafne skojarzenie, jednak obecnie to nie jedyna płaszczyzna, na której stosuje się zasady Sprawiedliwego Handlu. W kontekście turystyki idea ta odnosi się do podejścia zrównoważonego i etycznego w organizacji i doświadczaniu podróży, mającego na celu zapewnienie sprawiedliwych warunków pracy, godziwych wynagrodzeń oraz równego podziału korzyści z turystyki między wszystkich uczestników tego sektora – od pracowników hoteli, przez przewoźników, aż po lokalnych dostawców atrakcji turystycznych. Takie podejście podkreśla także znaczenie szacunku dla lokalnych praw człowieka, kultury i środowiska, co przekłada się na ochronę dziedzictwa kulturowego i naturalnego odwiedzanych miejsc (Sikora i in., 2023).

W praktyce turystyka Fair Trade dąży do tworzenia nowych modeli turystycznych, które są korzystne zarówno dla podróżnych, jak i dla społeczności lokalnych. Obejmuje to zapewnienie, że turystyka przyczynia się do lokalnego rozwoju ekonomicznego poprzez wspieranie małych przedsiębiorstw i lokalnych inicjatyw, płacenie uczciwych cen za usługi i produkty lokalne oraz inwestowanie w lokalną infrastrukturę i edukację. W ten sposób turystyka Fair Trade stara się przeciwdziałać negatywnym skutkom masowej turystyki, takim jak eksploatacja pracowników, zniszczenie środowiska czy erozja kultury (Niezgoda, 2024). Tego rodzaju forma aktywności może obejmować różnorodne formy podróżowania – od luksusowych pobytów w hotelach, które praktykują zrównoważone zarządzanie, przez ekoturystykę, która bezpośrednio wspiera ochronę środowiska, po kulturowe i edukacyjne wycieczki, które promują głębokie zrozumienie i szacunek dla lokalnych społeczności. Kluczowe jest tu dążenie do bezpośredniej korzyści dla lokalnych mieszkańców oraz aktywne zaangażowanie turystów

w pozytywne doświadczenia, które wzbogacają zarówno ich, jak i społeczności, które odwiedzają (Fair Trade Tourism, b.d.).

Można zatem powiedzieć, że turystyka Fair Trade polega na tworzeniu modeli turystycznych, które przynoszą korzyści zarówno podróżnym, jak i społecznościom lokalnym. Praktyki te wspierają lokalny rozwój ekonomiczny, promują sprawiedliwe warunki pracy i ochronę środowiska.

9.3. Formy zrównoważonego podróżowania

Turystyka Fair Trade to jedna z form nowej turystyki, której popularność wzrasta zarówno wśród konsumentów, jak i właścicieli przedsiębiorstw. Nie jest ona jednak jedyną formą etycznego podróżowania. W ostatnich latach zauważalny jest wzrost tego typu inicjatyw. Przyjmują one różnorodne priorytety, dlatego warto ukazać turystykę zgodną z zasadami Fair Trade na tle innych inicjatyw turystycznych realizujących cele zrównoważonego rozwoju.

Ważne miejsce w ramach zrównoważonej turystyki zajmuje ecotourism, który koncentruje się na ochronie środowiska naturalnego i wspieraniu lokalnych społeczności. Jego głównym celem jest minimalizowanie negatywnego wpływu turystyki na środowisko i przyczynianie się do dobrobytu lokalnych społeczeństw (International Ecotourism Society, b.d.). W odróżnieniu od Fair Trade ekorozwój nie zawsze jednak uwzględnia sprawiedliwość społeczną w zakresie wynagrodzeń pracowników czy uczciwych relacji handlowych.

Responsible tourism to druga stosunkowo nowa forma podróżowania. Odnosi się do minimalizacji negatywnego wpływu turystyki na społeczeństwo i środowisko. Responsible tourism promuje uczciwe relacje z lokalnymi społecznościami i pracownikami oraz wspieranie miejscowych gospodarek (Responsible Travel, b.d.). W porównaniu z Fair Trade skupia się jednak w mniejszym stopniu na konkretnych mechanizmach handlowych i certyfikacji, które gwarantują uczciwe warunki pracy i handlu.

Social tourism to aktywność, która kładzie nacisk na dostępność podróży dla wszystkich grup społecznych i promuje integrację społeczną, podobnie jak Fair Trade. Oba podejścia stawiają na sprawiedliwość społeczną, choć social tourism bardziej skupia się na dostępności i integracji społecznej, a nie na konkretnych aspektach handlowych czy certyfikacjach (International Social Tourism Organization, b.d.).

Sustainable tourism development to kolejna podobna forma turystyki do Fair Trade. Ma na celu minimalizowanie negatywnego wpływu turystyki na środowisko i społeczeństwo. Promuje dobrobyt lokalnych społeczności (World

Tourism Organization, b.d.). Jednak w odróżnieniu od Fair Trade nie skupia się na konkretnych mechanizmach handlowych czy certyfikacjach.

Wszystkie wymienione wyżej formy etycznego podróżowania mają na celu minimalizowanie negatywnego wpływu turystyki na szeroko rozumiane lokalne społeczności, jednak Fair Trade wyróżnia się na ich tle silnym zaangażowaniem w sprawiedliwość społeczną i uczciwe warunki handlowe, których stosowanie potwierdzone jest wypracowaniem pewnych wspólnych standardów oraz certyfikacją.

9.4. Certyfikat Fair Trade

Ruch Fair Trade oferuje jeden oficjalny certyfikat przeznaczony dla sektora turystycznego, Fair Trade Tourism Certification. Dlatego w celu zrozumienia, w jaki sposób wdrożenie zasad Sprawiedliwego Handlu do branży turystycznej może mieć pozytywne skutki dla lokalnej społeczności, w niniejszym podrozdziale dokonana zostanie analiza procesu certyfikacyjnego.

Certyfikat Fair Trade Tourism, którego logo przedstawiono na rysunku 9.1, jest nadawany przez organizację Fair Trade Tourism (FTT). Jest to organizacja non profit, która odgrywa kluczową rolę w promowaniu zasad Fair Trade oraz odpowiedzialnej turystyki. Powstała jako projekt pod egidą Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody (IUCN) w Republice Południowej Afryki w 2001 roku, a w 2004 roku stała się niezależną jednostką. Jej założenie wynikało z inicjatywy będącej częścią szeroko zakrojonego ruchu na rzecz zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska. Celem FTT jest wspieranie sektora turystycznego poprzez trzy podstawowe działania takie jak wspomaganie uczciwego handlu, ochrona środowiska oraz wspieranie lokalnych społeczności. Natomiast do głównych założeń należy promowanie turystyki szanującej lokalną kulturę, prawa człowieka oraz lokalne społeczności (wszystkie założenia przedstawione są w tabeli 9.1).

Rysunek 9.1. Logo organizacji Fair Trade Tourism

Źródło: (Fair Trade Tourism, b.d.).

Mechanizm certyfikacji sprawdza zgodność sposobów funkcjonowania przedsiębiorstw turystycznych, takich jak restauracje, hotele i obiekty noclegowe czy biura podróży, z określonymi standardami dotyczącymi ochrony środowiska, sprawiedliwości społecznej oraz wsparcia społeczności lokalnych. Aby uzyskać certyfikat, przedsiębiorstwo musi spełnić szereg warunków, w tym minimalizację wpływu na środowisko, na przykład poprzez redukcję zużycia wody, recykling odpadów oraz ograniczenie emisji dwutlenku węgla. Wymagane jest również zapewnienie uczciwych warunków pracy zgodnie z prawem lokalnym i międzynarodowym, promowanie równości płci oraz ochrona praw pracowników. Ponadto przedsiębiorstwa są zobowiązane do wspierania lokalnej gospodarki, na przykład dzięki korzystaniu z usług i produktów lokalnych dostawców.

Proces certyfikacji zaczyna się od złożenia aplikacji, po czym następuje audyt przedsiębiorstwa, przeprowadzany przez niezależnych audytorów. Weryfikacja analizuje zgodność działalności ze standardami Fair Trade Tourism i może zawierać rekomendacje działań naprawczych. Jeśli firma spełni kryteria, otrzymuje certyfikat zgodności z najlepszymi praktykami w zakresie odpowiedzialnej turystyki, ważny przez trzy lata. Po tym okresie należy przejść kolejną ocenę, aby odnowić certyfikację. Certyfikat podnosi prestiż przedsiębiorstwa i zapewnia konsumentów, że wspierają turystykę szanującą społeczności lokalne i środowisko naturalne. FTT promuje długotrwałe pozytywne zmiany w branży turystycznej, zachęcając do ciągłego doskonalenia i adaptacji do wyzwań zrównoważonego rozwoju (Fair Trade Tourism, b.d.).

Tabela 9.1. Główne założenia certyfikatu FTT

Fair Trade Tourism Certification
Świadczenie niezawodnych i spójnych usług turystycznych, z zapewnieniem bezpieczeństwa i ochrony zarówno dla gospodarzy, jak i gości.
Szacunek dla praw człowieka, lokalnej kultury i tradycyjnych lokalnych społeczności.
Umożliwienie wszystkim uczestnikom udziału w decyzjach w odniesieniu do działalności, która ich dotyczy.
Dążenie do zrównoważonego rozwoju poprzez odpowiedzialne wykorzystanie zasobów, wsparcie dla lokalnych przedsiębiorców oraz wspieranie lokalnych mieszkańców poprzez lokalne zakupy i zatrudnienie.
Zapewnienie uczciwego podziału dochodów między wszystkich uczestników działalności turystycznej.
Ustanowienie mechanizmów odpowiedzialności, takich jak jasno określone prawa własności, dostęp do informacji dla pracowników i uczestników oraz przejrzystość w dzieleniu się zyskami, korzyściami i stratami.

Źródło: na podstawie (Fair Trade Tourism, b.d.).

W 2012 roku standard certyfikacji wypracowany przez FTT został uznany przez Globalną Radę Turystyki Zrównoważonej (GSTC), co stanowiło przełomowe osiągnięcie i potwierdzenie globalnego uznania dla wysiłków organizacji w promowaniu zrównoważonej turystyki. Mimo występujących barier finansowych Fair Trade Tourism kontynuuje zaangażowanie w stosowanie najlepszych praktyk w dziedzinie certyfikacji turystyki zrównoważonej. Działania te obejmują przeprowadzanie niezależnych audytów oraz okresowe przeglądy standardów, aby zapewnić ich aktualność, zgodność z najlepszymi praktykami oraz adekwatność do ciągle zmieniających się priorytetów zrównoważonego rozwoju (Global Sustainable Tourism Council, 2013).

Podsumowując, można zatem stwierdzić, że certyfikat Fair Trade Tourism odgrywa kluczową rolę w zapewnieniu transparentności i wiarygodności praktyk turystycznych. Certyfikat ten nie tylko buduje zaufanie wśród konsumentów, lecz także motywuje firmy do utrzymywania wysokich standardów zrównoważonego rozwoju.

9.5. Fair Trade Tourism w praktyce

Fair Trade Tourism oferuje szereg korzyści, jednak przedsiębiorstwa certyfikowane w tym systemie napotykają również istotne wyzwania, którym muszą sprostać. Dlatego celem niniejszego podrozdziału jest ich identyfikacja i analiza.

Wdrażanie zasad Fair Trade w sektorze turystycznym ma znaczący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy oraz ochronę środowiska w regionach turystycznych, jako że reprezentują one podejście mniej ekspansywne i inwazyjne niż tradycyjne formy turystyki. Uczestnictwo w takiej koncepcji podróży oferuje lokalnym społecznościom potencjalne korzyści w postaci zwiększenia dochodów i poprawy warunków życiowych, o czym była mowa w poprzednim podrozdziale. Wprowadzenie i stosowanie zasad Fair Trade wiąże się jednak z wieloma wyzwaniami. Jednym z nich jest potrzeba zapewnienia ciągłej edukacji i podnoszenia świadomości wśród dostawców usług turystycznych oraz turystów. Jest to związane z przewyciężeniem barier łączących się ze zwiększonymi kosztami, które mogą pojawiać się po stronie usługodawców, jak również niechęci konsumentów do płacenia wyższych cen za usługi certyfikowane jako Fair Trade. Dla producentów i właścicieli obiektów turystycznych kluczowe jest udowodnienie, że istnieje zapotrzebowanie na produkty i usługi Fair Trade oraz że konsumenci są gotowi zapłacić wyższą cenę za autentyczność i etyczne podejście. Wyzwanie to wiąże się również z koniecznością utrzymania transparentności i wiarygodności systemów certyfikacji, co jest kluczowe dla budowania zaufania wśród konsumentów i zapewnienia długoterminowej skuteczności modelu.

Transparentność pozwala konsumentom na pełne zrozumienie, w jaki sposób certyfikaty są przyznawane i jakie standardy muszą być spełnione, co zwiększa ich pewność odnośnie do autentyczności i rzetelności certyfikowanych produktów i usług. Wiarygodność natomiast zapewnia, że certyfikaty są oparte na rzeczywistych, niezależnych ocenach, co wzmacnia zaufanie do całego systemu certyfikacji i motywuje firmy do utrzymywania wysokich standardów zrównoważonego rozwoju.

Kolejnym wyzwaniem dla hoteli certyfikowanych przez FTT jest zmniejszenie zużycia wody oraz generowania odpadów. Oznacza to ograniczenie korzystania z zasobów wodnych, takich jak baseny i atrakcje wodne, a także zmniejszenie częstotliwości wymiany ręczników oraz pościeli używanej przez gości. Ponadto obiekty te muszą ograniczyć zużycie materiałów jednorazowych, takich jak plastik i papier, co wiąże się z wprowadzeniem kubków wielorazowego użycia oraz eliminacją plastikowych słomek. Działania te mogą być postrzegane jako obniżenie komfortu przez niektórych turystów, dlatego konieczna jest dodatkowa edukacja, która jasno przedstawia korzyści płynące z tych inicjatyw (Grapentin i Ayikoru, 2019).

Przedsiębiorstwa posiadające certyfikat Fair Trade Tourism oprócz odnoszonych korzyści muszą stawić czoła wyzwaniom, takim jak między innymi wzrost kosztów operacyjnych oraz – w przypadku branży hotelarskiej – potencjalne obniżenie atrakcyjności oferty. Ponadto sama organizacja certyfikująca mierzy się z wyzwaniem utrzymania wysokiego poziomu transparentności i standardów, aby zachować swoją wiarygodność i zaufanie.

9.6. Case study

W obliczu powyższych rozważań istotne wydaje się ukazanie, jak konkretne firmy, które skutecznie wdrożyły zasady Fair Trade w swojej działalności turystycznej, radzą sobie ze związanymi z tym wyzwaniami i jakie korzyści wynikają z implementacji zasad Sprawiedliwego Handlu.

Ciekawy przykład stanowi firma Tailormade Africa, certyfikowany operator turystyczny Fair Trade Tourism z czterdziestoletnim doświadczeniem w Afryce. Firma specjalizuje się w organizacji safari oraz zapewnianiu zakwaterowania w akredytowanych obozowiskach. Koncentrując się na etycznych praktykach biznesowych, dąży do przynoszenia korzyści przez turystykę zarówno środowisku, jak i lokalnym społecznościom. Angażuje się również w projekty wspierające ochronę dziedzictwa naturalnego i kulturowego, oferując podróżnym unikatowe doświadczenia bliskie naturze i kulturze. Jej działalność rozciąga się na różne kraje Afryki, gdzie współpracuje z lokalnymi przedsiębiorstwami

i społecznościami, aby zapewnić sprawiedliwy podział dochodów i wspomaga lokalny rozwój.

Tailormade zapewnia, że wszystkie wspierane przez nią miejsca docelowe są bezpieczne i posiadają programy wsparcia społeczności i ochrony przyrody. Niektóre z tych programów wykraczają poza standardy, aby działać w sposób zrównoważony i mieć pozytywny wpływ na otaczające środowisko, niezależnie od tego, czy jest to środowisko ekologiczne, czy społeczne. Jako członek Fair Trade Tourism firma zobowiązuje się do promowania uczciwych płac i warunków pracy, uczciwych zakupów i operacji, sprawiedliwego podziału korzyści oraz poszanowania praw człowieka, kultury i środowiska. Firma rozwija się jako jedno z czołowych biur podróży specjalizujących się w luksusowych, spersonalizowanych safari w Afryce (Tailormade Africa, b.d.).

Kolejnym przykładem certyfikowanej firmy Fair Trade Tourism jest hotel Ghost Mountain Inn. Położony jest w malowniczej miejscowości Mkuze, w prowincji KwaZulu-Natal, w Republice Południowej Afryki, otoczony przyrodą, między innymi Górami Duchów (Ghost Mountains). Znany z wysokiej jakości usług i doskonałej obsługi, Ghost Mountain Inn oferuje swoim gościom komfortowe pokoje oraz bogate zaplecze rekreacyjne jako przodujący hotel w regionie Zululand. Wśród udogodnień są basen, centrum odnowy biologicznej, siłownia oraz restauracja. Hotel znajduje się w sąsiedztwie Parku Narodowego Hluhluwe Imfolozi czy rezerwatu przyrody Phinda Private Game Reserve.

Jednak to nie tylko wyjątkowy komfort sprawia, że Ghost Mountain Inn wyróżnia się spośród okolicznych obiektów. Ghost Mountain Inn w Mkuze wyznacza standardy w dziedzinie turystyki opartej na zasadach Fair Trade, promując uczciwy handel oraz poszanowanie lokalnej społeczności i środowiska naturalnego. Poza wypłacaniem sprawiedliwych wynagrodzeń pracownikom hotel dba o lokalną kulturę i dziedzictwo poprzez promowanie sztuki, rzemiosła i tradycji kulturowych. Współpraca z lokalnymi rzemieślnikami i artystami umożliwia gościom zapoznanie się z prawdziwymi lokalnymi produktami przez promocję tego jako swej przewagi konkurencyjnej. Ghost Mountain Inn podejmuje działania mające na celu minimalizację wpływu na środowisko naturalne. Praktyki ekologiczne, takie jak ograniczenie zużycia wody i energii, segregacja odpadów oraz wspieranie lokalnych inicjatyw ekologicznych, są integralną częścią funkcjonowania hotelu. Wyjątkową kwestią jest również korzystanie z lokalnych dostawców i produktów, co wspiera lokalną gospodarkę (Ghost Mountain Inn, b.d.).

Następną firmą, która posiada certyfikat FTT, jest Bartholomeus Klip Farmhouse. Znajdujące się w sercu Republiki Południowej Afryki gospodarstwo agroturystyczne stanowi przykład zaangażowania w uczciwy handel oraz wspieranie lokalnej społeczności i środowiska. Obiekt rozwija się jako luksusowy ośrodek

turystyczny, oferując swoim gościom zakwaterowanie w pokojach i apartamentach na najwyższym poziomie. W restauracji gospodarstwa serwowane są tradycyjne dania lokalnej kuchni. Ponadto obiekt zapewnia takie atrakcje jak spacery po terenach gospodarstwa, aktywności rolnicze, a także spa. Organizowane są również różnorodne wydarzenia kulturalne, które pozwalają gościom na bliższe poznanie lokalnej kultury i tradycji. Praktyki Fair Trade są tutaj nieodłączną częścią każdego aspektu funkcjonowania obiektu. W kontekście działalności rolniczej Bartholomeus Klip Farmhouse kładzie szczególny nacisk na poszanowanie środowiska naturalnego, dążąc do minimalizacji negatywnego wpływu na ekosystemy. Praktyki te obejmują zarówno uprawę, która dostarcza świeże produkty do hotelowej kuchni, jak i edukację gości oraz lokalnych społeczności na temat ekologicznej uprawy oraz zrównoważonego rolnictwa. Dodatkowo obiekt aktywnie angażuje się w życie regionu, organizując różnorodne wydarzenia promujące lokalne produkty i tradycje. Poprzez organizację festiwali, targów rzemieślniczych czy wydarzeń artystycznych Bartholomeus Klip Farmhouse nie tylko wspiera lokalnych producentów, lecz także integruje społeczność lokalną i zachęca do zachowania oraz promocji miejscowej kultury. Hotel jest znany ze swojej transparentności działań, między innymi dzięki oferowaniu stabilnego i dobrze płatnego zatrudnienia (Bartholomeus Klip Farmhouse, b.d.).

Przykłady powyższych firm ilustrują, jak różnego rodzaju przedsiębiorstwa turystyczne mogą implementować zasady Fair Trade Tourism. Wspólne cechy, takie jak wsparcie lokalnych społeczności, transparentność działań oraz zrównoważony rozwój, przyczyniają się do budowania zaufania pomiędzy podmiotami gospodarczymi oraz długoterminowej efektywności. Budowanie przewagi konkurencyjnej w aspektach społecznych (na przykład promowanie lokalnej kultury) i środowiskowych nie tylko zwiększa atrakcyjność omawianych przedsiębiorstw, ale ułatwia również przeciwdziałanie wyzwaniom związanym ze zwiększonymi kosztami zrównoważonej turystyki. Jednocześnie wymienione przykłady ukazują szeroki zakres działalności objętej certyfikacją Fair Trade, wskazując, że zarówno małe, lokalne firmy, jak i wieloplacówkowe przedsiębiorstwa dążą do uzyskania certyfikatu.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było rozpoznanie, w jaki sposób wdrożenie zasad Sprawiedliwego Handlu (Fair Trade) do branży turystycznej może mieć pozytywne skutki zarówno dla lokalnej społeczności, jak i dla turystów. Przeprowadzona analiza wykazała, że turystyka zgodna z zasadami Fair Trade wspiera rozwój lokalnych społeczności poprzez zapewnienie uczciwych cen za usługi i produkty,

tworzenie miejsc pracy z godziwym wynagrodzeniem oraz wspieranie lokalnych inicjatyw. Ponadto praktyki te minimalizują negatywny wpływ turystyki na środowisko, jednocześnie wspierając ochronę dziedzictwa kulturowego, co stanowi z kolei dużą wartość dla turystów.

Jednym z największych wyzwań, przed którymi staje Fair Trade, jest potrzeba ciągłej edukacji oraz podnoszenia świadomości wśród dostawców usług turystycznych i turystów. To właśnie ten czynnik ma decydujący wpływ na zainteresowanie korzystaniem z usług certyfikowanych przez Fair Trade Tourism, które często są droższe, a w przypadku hoteli mogą wiązać się z pewnymi ograniczeniami komfortu. Dlatego organizacja ta podejmuje liczne inicjatywy edukacyjne, aby promować wśród turystów i dostawców usług turystycznych korzyści wynikające z wdrażania zasad Sprawiedliwego Handlu.

Odpoczynek nie powinien odbywać się kosztem społeczności lokalnych oraz środowiska naturalnego. Dlatego warto rozważnie wybierać miejsce i formę wypoczynku, aby w żaden sposób nie wpływały negatywnie na odwiedzany region. Ma to przecież znaczenie nie tylko dla lokalnej społeczności, lecz także w dłuższym okresie dla turystów, którzy nie chcą stracić atrakcyjnych środowiskowo i kulturowo miejsc wypoczynku.

Bibliografia

- Agarwal, S., Isha, T., Lrappa, T. V., Akaremsetty, S. i Shekhar, C. (2023). The impact of tourism on local communities: A literature review of socio-economic factors. *Journal of Harbin Engineering University*, 44(8), 1851–1859. Bartholomeus Klip Farmhouse. (b.d.). <https://www.bartholomeusklip.com/>
- Fair Trade Tourism. (b.d.). <https://www.fairtradetourism.org/>
- Fairtrade Polska. (2019). *Rozpoznawalność znaku Fairtrade*. <https://www.fairtrade.org.pl/wp-content/uploads/2019/04/Rozpoznawalnosc-znaku-Fairtrade-final-screen.pdf>
- Ghost Mountain Inn. (b.d.). <https://www.ghostmountaininn.co.za/>
- Global Sustainable Tourism Council. (2013). *Fair Trade in tourism South Africa (FTTSA) achieves 'recognized' Global Sustainable Tourism Council status*. <https://www.gstcouncil.org/fair-trade-in-tourism-south-africa-ftsaachieves-recognized-global-sustainable-tourism-council-status/>
- Grapentin, S. i Ayikoru, M. (2019). Destination assessment and certification: Challenges and opportunities. *Sustainability*, 11(13), 3691. <https://doi.org/10.3390/su11133691>
- International Ecotourism Society. (b.d.). <https://ecotourism.org/>
- International Social Tourism Organization. (b.d.). <https://www.isto.international/>
- Niezgoda, A. (2024). *Turystyka zrównoważona. Trendy, dyfuzja, ewaluacja*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu.
- Responsible Travel. (b.d.). https://www.responsibletravel.com/?gad_source=1&gclid=CjwKCA-iArLyuBhA7EiwA-qo80EetYPQ4k94aVhYr3zwtzrbTFudOKQH3RGvKcUjbLHg_IE2fN1Y-MBoCk5cQAvD_BwE

-
- Sikora, J., Kaczocha, W. i Wartecka-Ważyńska, A. (2023). Turystyka odpowiedzialna etycznie. Propozycja ujęcia systemowego. *Studia Periegetica*, 40(4), 55–70. <https://doi.org/10.58683/01.3001.0016.1970>
- Tailormade Africa. (b.d.). <https://www.tailormadeafrica.com/>
- UNWTO. (2020). *International tourism growth continues to outpace the global economy*. World Tourism Organization. <https://www.unwto.org>
- World Tourism Organization. (b.d.). <https://www.unwto.org/>
- World Tourism Organization. (1995). *Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO*. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Instytut Turystyki.

10. MOŻLIWOŚCI I BARIERY ZASTOSOWANIA GENERATYWNEJ SZTUCZNEJ INTELIGENCJI W DZIAŁANIACH ZWIĄZANYCH Z EDUKACJĄ KONSUMENTÓW NA TEMAT SPRAWIEDLIWEGO HANDLU

Potential and challenges of applying generative artificial intelligence to consumer education regarding Fair Trade

Abstract: This study investigates the potential application of generative artificial intelligence (genAI) in Fair Trade education, with the aim of enhancing consumer awareness and support for this movement and market. The research discusses the integration of AI in creating personalized, engaging educational content and strategies to improve consumer loyalty and knowledge. It examines the challenges of accurately representing aspects of Fair Trade while meeting consumer needs. The methodology involves an analysis of genAI's impact on consumer education. Findings indicate that while genAI can significantly streamline educational efforts and enhance outreach, it also poses ethical concerns and risks of misrepresentation. The study concludes by highlighting the need for careful consideration of genAI's advantages and limitations, encouraging further exploration and collaboration between AI experts and Fair Trade advocates to ensure its ethical and effective implementation.

Keywords: Fair Trade, generative artificial intelligence (genAI), Fair Trade education, AI in education.

Wstęp

Zrównoważony rozwój stanowi podstawę dalszego rozwoju życia społeczno-gospodarczego na naszej planecie. W przypadku modeli biznesowych wspierających

Sugerowane cytowanie: Józefczak, L. (2025). Możliwości i bariery zastosowania generatywnej sztucznej inteligencji w działaniach związanych z edukacją konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 135–147). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/10>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

zrównoważoną konsumpcję konieczne jest nie tylko informowanie o produkcie jako odpowiedzi na potrzeby nabywcy, ale także wskazanie konsumentowi, dlaczego powinien dokonać wyboru zrównoważonego produktu, odróżniając go od pozostałych dostępnych towarów (Hayat i in., 2022, s. 268). Przykładem inicjatywy społeczno-gospodarczej wychodzącej naprzeciw współczesnym globalnym wyzwaniom jest opisywany w poprzednich rozdziałach Sprawiedliwy Handel (Fair Trade). Wymierna w skutkach realizacja kluczowych założeń tej inicjatywy wymaga jednak efektywnych sposobów dotarcia do konsumentów. Obok działań promocyjnych istotną rolę odgrywa związana z nimi edukacja. Podstawową działalnością wpisaną w ten ruch jest bowiem upowszechnianie wiedzy na temat problemów adresowanych przez Sprawiedliwy Handel (Międzynarodowa Karta Sprawiedliwego Handlu, 2018, s. 10).

Zakres potencjalnych odbiorców jest jednak niezwykle szeroki i zróżnicowany (Kutaula i in., 2022) i mogą oni mieć znaczne trudności ze zrozumieniem realiów życia i pracy w obszarach producenckich Sprawiedliwego Handlu. Aby skutecznie dotrzeć do różnych grup, niezbędne jest dostosowanie treści edukacyjnych do ich indywidualnych potrzeb i możliwości percepcji. To z kolei wymaga znacznych nakładów. Remedium w przypadku ograniczonych zasobów może stanowić dynamicznie rozwijająca się i budząca wiele kontrowersji generatywna sztuczna inteligencja (genAI)¹, tworząca media (Feuerriegel i in., 2023, s. 111) dostosowane do potrzeb różnych odbiorców w szybki i niskokosztowy dla użytkownika sposób.

Z powyższych względów celem niniejszego rozdziału jest odpowiedź na pytanie, czy wykorzystanie genAI w działaniach związanych z edukacją konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu może okazać się słusznym i skutecznym przedsięwzięciem w obliczu charakteru ruchu i kwestii etycznych związanych z genAI. Analiza została oparta na literaturze przedmiotu, studium przypadku oraz własnej praktyce edukacyjnej autorki.

W podrozdziale pierwszym zostanie wyjaśniona rola edukacji konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu oraz to, jak jej brak lub niedostateczna jakość może wpływać na rozwój tego ruchu i rynku. Zidentyfikowane zostaną także najważniejsze elementy komunikacji edukacyjnej z konsumentami, których ustalenie jest niezbędne w celu określenia możliwości zastosowań AI. Celem podrozdziału drugiego jest przedstawienie najistotniejszych podstawowych terminów związanych ze sztuczną inteligencją, by rozpoznać przewagę, która wiąże się z korzystaniem z generatywnej sztucznej inteligencji. Podrozdział trzeci służy rozpoznaniu praktycznych możliwości zastosowania genAI w działalności

¹ Najczęściej skrót AI stosowany jest jako pojęcie ogólne, ale także jako skrót myślowy, mogący oznaczać generatywną sztuczną inteligencję – jedną z dziedzin AI. W pracy autorka w większości skupia się na niej, posługując się skrótem genAI i pełną nazwą.

edukacyjnej na temat Sprawiedliwego Handlu. Podrozdział czwarty z kolei ma na celu identyfikację kluczowych wyzwań i barier etycznych łączących się z zastosowaniem genAI w działalności edukacyjnej na temat Fair Trade.

10.1. Rola edukacji w rozwoju Sprawiedliwego Handlu

Istota umacniania się i popularyzacji każdego ruchu polega na ciągłym, ale też dopasowanym edukowaniu wszystkich interesariuszy o podstawowych założeniach danej idei oraz jej wpływie. W przypadku braku takiej działalności lub jej niedostatecznej jakości zainteresowanie może maleć lub nigdy nie wzrosnąć. Należy pamiętać, że koncepcja Sprawiedliwego Handlu to model biznesowy, którego podstawą jest wsparcie marginalizowanych producentów poprzez handel (Jastrzębska, 2012, s. 39, za: Śliwińska, 2018, s. 22). Skuteczne przekonanie społeczeństwa do wartości reprezentowanych przez tę inicjatywę jest równoczesnym przekonywaniem konsumentów do kupna konkretnych towarów w obliczu istnienia wielu alternatyw. Podczas gdy decyzje zakupowe są zazwyczaj determinowane przez siłę nabywczą konsumenta, badania nad etycznymi aspektami konsumpcji wskazują na bardziej złożony proces decyzyjny. Według Freestone'a i McGoldricka (2007) wybory konsumentów w kontekście etycznym są kształtowane przez trzy kluczowe czynniki: poziom świadomości etycznej jednostki, jej osobiste zaangażowanie w kwestie etyczne oraz gotowość do podjęcia konkretnych działań. Sugeruje to, że ekspozycja na edukację kształtującą te elementy może się przyczynić do zwiększenia zrozumienia i akceptacji idei Sprawiedliwego Handlu nie tylko wśród konsumentów, lecz także na całym rynku. Popyt ze strony konsumentów ma bowiem w warunkach rynkowych wpływ na podaż. Konsumenty powinni dostrzegać i rozumieć, że poprzez zakup produktów pod marką certyfikowaną mogą wywierać wpływ na ofertę dostawców. Nicholls powiązał to z koncepcją „konsumpcji zaspokajającej pragnienie samorealizacji” (która ma swoje źródło w piramidzie potrzeb Masłowa), zgodnie z którą wspomniane produkty oferują „możliwość zaspokojenia pragnienia odczuwania moralnej satysfakcji klientów poprzez dostępność i promocję towarów reprezentujących ideę SH” (Nicholls, 2002, za: Heaton i Wright, 2006, s. 415).

Zdaniem Strong (1997a, 1997b) istnieje problem w przełożeniu zasad Fair Trade na późniejsze zachowania konsumpcyjne ludzi. Pomimo działań mających na celu podnoszenie świadomości konsumenci często mają błędne wyobrażenia lub brakuje im wiedzy na temat kwestii związanych ze Sprawiedliwym Handlem, co może prowadzić do konsternacji i błędnej interpretacji tego pojęcia. Przykładem takiego zachowania przytoczonym przez Aarset i in. (2004) jest uważanie certyfikacji Fair Trade za wskazującą na organiczność produktu (za:

Audebrand i Iacobus, 2006, s. 3). Takie zjawiska mogą wpływać negatywnie na efektywną sprzedaż oraz zadowolenie klientów i ich retencję. Można je powiązać z powszechnie występującą trudnością dotyczącą braku możliwości weryfikacji otrzymanej wiedzy i swoich wątpliwości. W przypadku Fair Trade, szczególnie w krajach globalnej Północy, zrozumienie problemów adresowanych przez ruch oraz utożsamienie się z nimi mogą okazać się zbyt złożone (Pykett i in., 2010, s. 31). Poczucie odpowiedzialności natomiast mogłoby okazać się kluczowe dla akceptacji produktów spełniających kryteria Sprawiedliwego Handlu jako realnej, długookresowej alternatywy konsumpcyjnej (Audebrand i Iacobus, 2006, s. 5).

Zrozumienie istoty odpowiedniego przekazywania informacji w przypadku Fair Trade może się przełożyć na lepszą realizację celów przyświecających ruchowi, szczególnie w erze nowoczesnych rozwiązań technologicznych jak generatywna sztuczna inteligencja. Aby podkreślić korzyści płynące z zastosowania tego narzędzia dla edukacji konsumenckiej, należy uwypuklić elementy konieczne dla budowania długotrwałych relacji z konsumentami – potencjalnymi odbiorcami treści o Sprawiedliwym Handlu (SH) oraz klientami produktów certyfikowanych:

1. Zwiększenie dostępu oraz powszechności występowania wiedzy na temat SH.
2. Uproszczenie informacji na temat SH podczas komunikacji z konsumentami.
3. Indywidualizacja metod edukacyjnych dla danego segmentu konsumentów i konsumenta jako jednostki.
4. Interaktywizacja kampanii i narzędzi edukacyjnych SH.
5. Zbieranie danych o efektywności dotychczasowych działań edukacyjnych i dopasowanie ich do dalszych strategii.
6. Budowanie lojalności konsumentów względem zakupów i stałego poparcia dla ruchu.

Ponieważ konsumenci to grupa zróżnicowana pod względem wieku, dochodu, edukacji oraz miejsca zamieszkania (Kutaula i in., 2022, s. 1097), podniesienie jakości strategii edukacyjnej ruchu poprzez zastosowanie wymienionych działań wymaga dużego nakładu dodatkowych środków (ze względu na ilość potrzebnych pomocy i przedsięwzięć edukacyjnych). Tymczasem organizacje Fair Trade ze względu na swój charakter mają bardzo ograniczone środki (Śliwińska, 2023), a wiele organizacji skupionych wokół SH opiera się na pracy wolontariackiej. GenAI może zatem znacznie zintensyfikować ich działalność dzięki minimalizacji kosztów i potrzebnego czasu. Skutkowałoby to lepszym rozproszeniem informacji i podniesieniem świadomości na temat ruchu w przestrzeni społeczno-gospodarczej. Dlatego kolejne części rozdziału skupią się na podstawowych zagadnieniach związanych z generatywną sztuczną inteligencją, a kluczowych dla kwestii wynikających z zastosowania tej technologii w omawianym obszarze.

10.2. GenAI w edukacji konsumenckiej

W celu zrozumienia narzędzia, jakim jest generatywna sztuczna inteligencja, niezbędne jest przedstawienie szerszego kontekstu oraz podstaw teoretycznych pozwalających na jej wykorzystanie.

Sztuczna inteligencja (*artificial intelligence* – AI) to szerokie informatyczne określenie dotyczące zagadnień związanych z tworzeniem maszyn tak inteligentnych, by wykonywane przez nie zadania były w stanie tworzyć rezultaty podobne do ludzkich (Tariq i in., 2022, s. 1). Mimo pojawienia się tego terminu w latach 50. XX wieku dopiero ostatnia dekada przyniosła niezwykle przyspieszenie jej rozwoju AI. Od 2020 roku przeżywa ona niejako odrodzenie napędzane postępem technologicznym oraz dostępnością ogromnych ilości danych. Wzrost technologiczny i popularności dużych modeli językowych generatywnej sztucznej inteligencji (genAI), takich jak seria GPT, zrewolucjonizował przetwarzanie języka naturalnego i znalazł szerokie zastosowanie w różnych branżach. GenAI umożliwia generowanie (czyli niemal natychmiastowe tworzenie jako reakcja na polecenie użytkownika) szerokiego wachlarza medium: nowych tekstów, kodów, zdjęć, obrazów, wideo, audio (Feuerriegel i in., 2023, s. 113). Może być zatem stosowana w wielu dziedzinach ze względu na wykorzystywanie przez nią uczenia maszynowego (*machine learning*).

Istotną podkategorią w kontekście dzisiejszego rozwoju genAI, potrafiącej przetwarzać wielowymiarowe rodzaje danych, jest tzw. uczenie głębokie (*deep learning*) (Janiesch i in., 2021, s. 688). Modele uczenia głębokiego są inspirowane strukturą i funkcjonowaniem ludzkiego mózgu, wykazują zdolność do uczenia się z danych nieustrukturyzowanych i nieoznaczonych (Sharifani i Amini, 2023, s. 3898). Podczas trenowania AI (uczenia modelu tworzenia trafnych skojarzeń i ich weryfikacji) tworzą się głębokie sieci neuronowe, bazujące na połączeniach pomiędzy przyswojonymi przez model danymi, na podstawie których generowanie treści jest możliwe (Przegalińska i Jemielniak, 2023, s. 32). Dane użyte do trenowania modeli mogą być dowolnej treści i formy (model musi być jednak dostosowany do ich typu lub typów i generowanych w następstwie środków przekazu). Obecne modele oparte są na dużej części sieci WWW, co oznacza, że wykorzystywane przez nie dane obejmują treści dostępne w internecie, a także poza nim (w zależności od tego, co zostało wykorzystane do trenowania modelu). Aby dopasować generowane treści do konkretnych celów, zasila się uprzednio istniejące odpowiednie modele dodatkowymi, wyselekcjonowanymi danymi (Next Level Lab, 2023, s. 1), co umożliwia wyspecjalizowanie genAI w określonej dziedzinie, zadaniu.

Wszystko to sprawia, że genAI jest rozwiązaniem stanowiącym niskokosztową, mało czasochłonną i wszechstronną alternatywę dla człowieka – twórcy ze

względu na zastąpienie ludzkiej pracy intelektualnej. Czyni to jej inkorporację szczególnie korzystną w kontekście działań edukacyjnych. Szczególne znaczenie może mieć dla tych projektów, które opierają się na wolontariacie lub wymagają bardziej kompleksowego, niestandardowego podejścia. Obie te cechy charakteryzują inicjatywy podejmowane w ramach Sprawiedliwego Handlu. Dlatego kolejna część rozdziału zostanie poświęcona możliwym metodom praktycznego zastosowania genAI w strategiach edukacyjnych na temat Sprawiedliwego Handlu. Podjęte rozważania są oparte na podstawie działalności praktycznej autorki, studium przypadku i literaturze przedmiotowej w kontekście kluczowych aspektów budowania świadomości konsumenta na temat SH, przedstawionych w podrozdziale pierwszym.

10.3. Możliwe sposoby zastosowania genAI w edukacji konsumentów o Sprawiedliwym Handlu

Jak zostało to podkreślone wyżej, sam aspekt zastępowalności czynnika ludzkiego przez genAI czyni tę technologię narzędziem pozwalającym na intensyfikację działań edukacyjnych i ich usprawnianie. Może służyć do tworzenia kompletnych strategii działalności w mediach społecznościowych. Potrafi na przykład analizować ogromne ilości danych, optymalizować strony internetowe, generować treści, teksty, grafiki, prezentacje, dźwięk i filmy (Durmus Senyapar, 2024), w celu zaproponowania odbiorcy dużej ilości angażujących materiałów. Analogicznie może się zatem przysłużyć generowaniu pomocy edukacyjnych, szczególnie w kontekście działalności aktywistów Sprawiedliwego Handlu w ramach takich wydarzeń, jak warsztaty, wykłady czy dyskusje. Ten obszar działalności może bowiem szczególnie zmagać się z problemem pomocy naukowych o zróżnicowanej wartości merytorycznej i edukatorów o różnym stopniu doświadczeń (Pykett i in., 2010, s. 10) lub ich ograniczonej ilości. W obliczu niewielkiej liczby ekspertów SH genAI może weryfikować informacje zawarte w tworzonych przez ludzi materiałach, dostosowywać treści do finalnego odbiorcy (zmieniając ich formę i język na odpowiednie dla danej grupy wiekowej, miejsca zamieszkania, również pod względem tłumaczenia na język obcy itp.) lub w bardziej interesujący sposób je przedstawić, a także generować całkowicie nowe. Przykładami powszechnie dostępnych, konkretnych narzędzi umożliwiających pracę na tekście są ChatGPT-4o, Gemini lub Copilot, dostępne w wersjach darmowych po zalogowaniu się przez użytkownika.

Zastosowanie genAI w formie asystenta tekstowego dla interaktywizacji konsumenta może ponadto stanowić rozwiązanie uatrakcyjniające i personalizujące zakupy e-commerce. W setkach artykułów znajdujących się na platformach zaku-

powych trudno odnaleźć produkty posiadające dodatkową wartość, na przykład społeczną. Asystent, cały czas dostępny podczas obecności na stronie internetowej, tworzyłby dla klientów treści o aktualnie przeglądanych artykułach, rozszerzając ilość dostępnych w opisie informacji i odpowiadając na ewentualnie zadane mu pytania w formie czatu (to przykład chatbota). Rozwiązania tego typu są coraz częściej stosowane (Durmus Senyapar, 2024, s. 74), mogą stanowić także źródło pomocy w przypadku odwiedzania przez zainteresowanych stron organizacji związanych z ideą Fair Trade lub sklepów oferujących między innymi certyfikowane produkty.

Podczas stacjonarnych kampanii promocyjno-edukacyjnych na temat SH skuteczna może się okazać możliwość wykorzystania genAI w wersji asystenta głosowego jako impulsu wzbudzającego zainteresowanie ruchem i źródło wiedzy o nim. Zastosowanie polegałoby na wykorzystaniu komputera z odpowiednim oprogramowaniem (do dyspozycji odbiorcy) lub jedynie głośnika z mikrofonem, łączem oraz czujnikiem ruchu aktywującym pierwszy kontakt asystenta z konsumentem. W tym przypadku obecność wolontariusza lub pracownika nie byłaby konieczna. Rozmowa z komputerem może przypominać konwersację z drugim człowiekiem, ponieważ genAI na bieżąco generuje odpowiedzi na zadane pytania (nie jest to nagrany dźwięk), posiadając także możliwość wcielenia się w daną osobę poprzez odpowiednią komendę i prowadzenie rozmowy z jej perspektywy. Takie rozwiązanie zwiększyłoby liczbę konsumentów, do których można dotrzeć w ograniczonym czasie i przy ograniczonych nakładach finansowych.

Jednym z głównych wyzwań w edukacji konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu jest skuteczne przekonanie odbiorców o znaczeniu praktyk alternatywnego handlu oraz wpływie ich wyborów zakupowych na życie producentów (Pykett i in., 2010, s. 31). Trudność ta wynika często z braku bezpośredniego doświadczenia i osobistego kontaktu z beneficjentami SH, co może ograniczać empatię i zrozumienie ludzi. Potencjalnym rozwiązaniem tego problemu mogłoby być zastosowanie genAI w sposób praktykowany przez przedsiębiorstwo StoryFile. Jego technologia tworzy możliwość konwersacji z ludźmi przypominającej interakcję z drugim człowiekiem dzięki uprzednio nagrany na filmach prawdziwym ludziom, udzielającym odpowiedzi na szereg potencjalnych pytań. Następnie, wykorzystując genAI, nagrania są przetwarzane w system interaktywny. Pozwala on użytkownikom na zadawanie pytań, następnie odpowiada na nie poprzez selekcję i prezentację odpowiednich fragmentów wideo. Do stworzenia takiego rozwiązania można by zaprosić beneficjentów ruchu Fair Trade, dzielących się swoim doświadczeniem, realiami pracy oraz życiem codziennym, w celu stworzenia bardziej angażującej i autentycznej lekcji. Mogłoby to zmniejszać barierę braku bezpośredniego kontaktu odbiorców z problemami adresowanymi przez ruch, z równoczesnym oferowaniem przestrzeni do poznania prawdziwych historii beneficjentów i korzyści wynikających z zakupu towarów Fair Trade.

Takie rozwiązanie, wzbogacające wartość edukacyjną, mogłoby być stosowane zarówno podczas stacjonarnych kampanii edukacyjnych, jak i online.

Utrzymywanie stałego zainteresowania konsumentów ruchem SH wymaga odpowiedniej strategii dostosowania się do ich aktualnych potrzeb. By dopracowywać materiały i działania edukacyjne, niezbędne jest pozyskiwanie opinii zwrotnej adresatów kampanii edukacyjnych, obserwatorów mediów społecznościowych poświęconych SH, klientów, a także obserwacja ich zachowań. Tak szeroka działalność wiąże się jednak z dużą ilością informacji koniecznych do przetworzenia. GenAI umożliwia bardzo szybkie stworzenie wniosków z gromadzonych danych (Haleem i in., 2022). Na podstawie wygenerowanych raportów osoby decyzyjne mogą określać dalsze kroki w podejmowanych przez organizację SH działaniach. Jeżeli jakieś narzędzia czy treści edukacyjne wymagałyby korekty, na przykład zmiany formy komunikacji z odbiorcą, zaaplikowanie zmian również można pozostawić generatywnej sztucznej inteligencji, stosując odpowiednie narzędzie i komendę.

Należy zaznaczyć, że opisane powyżej metody stanowią jedynie możliwe propozycje zastosowania genAI i wstęp do dalszych rozważań na przedstawiony wyżej temat. Są próbą zachęcenia środowisk skupionych wokół sztucznej inteligencji oraz Sprawiedliwego Handlu do dalszej eksploracji rozwiązań wspierających idee reprezentowane przez ruch, wraz z ich możliwymi barierami. Dynamiczny rozwój genAI wywołuje bowiem problemy etyczne, jak na przykład kwestie związane z naruszeniem praw autorskich oraz dezinformacją. Podejmowane są działania legislacyjne i dyskusje na temat regulacji tej technologii. Coraz więcej pojawia się też pozwów zbiorowych przeciwko firmom tworzącym genAI za naruszenia praw autorskich czy apeli o transparentność w generowanych treściach. Dlatego kolejny podrozdział jest poświęcony wyzwaniom i barierom implementacji opisywanej technologii w działaniach edukacyjnych na temat Sprawiedliwego Handlu.

10.4. Wyzwania związane z wykorzystywaniem genAI w edukacji konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu

Poprawność merytoryczna tworzonych treści stanowi jedno z głównych wyzwań związanych z wykorzystywaniem genAI. Pomimo wysokiego poziomu zaawansowania technologicznego AI nie jest narzędziem doskonałym. Zjawisko określane mianem „halucynacji” sztucznej inteligencji oznacza wygenerowanie przez nią zadowalających, lecz niepoprawnych lub wprowadzających w błąd wyników i może występować stosunkowo często (Athaluri i in., 2023). Wraz

ze wzrostem dostępności treści generowanych przez genAI w internecie wspomniany problem prawdopodobnie się nasili, stwarzając wyzwania w zakresie zapewnienia prawidłowości i jakości informacji. Celem edukacji na temat Fair Trade jest wyjaśnienie założeń ruchu, dlatego nieuważne korzystanie z genAI może wywołać efekt odwrotny do zamierzonego.

Ruch obejmuje różnorodne konteksty kulturowe i obyczajowe. Tworzone treści powinny szanować i odzwierciedlać rzeczywistość różnych społeczności zaangażowanych w Sprawiedliwy Handel. Dlatego dużą rolę odgrywa precyzja sformułowanego polecenia (*prompt*), na podstawie którego otrzymywane są wyniki pracy genAI. Aspekt ten może prowadzić do początkowych frustracji i wymagać nauczania się odpowiedniej obsługi tego narzędzia, by w ostateczności uzyskać zadowalające rezultaty i kompletność informacji (Wong i in., 2023). Sugeruje to konieczność nadzoru treści przez osobę o dużej wiedzy merytorycznej na temat podstawowych założeń ruchu.

Wielu krytyków AI uważa, że może ona wpływać na pogłębianie nierówności lub faworyzując niektórych grup ludzi nad innymi (Borenstein i Howard, 2020, s. 63). Modele stworzone przez ludzi mogą przyjmować ich uprzedzenia związane z osobami o odmiennym statusie ekonomicznym, religii, płci, wyznaniach religijnych czy kolorze skóry, co wpływa również na wygenerowane przez te modele treści – często nie przedstawiają różnorodności w sposób dokładny. Przykład może stanowić genAI generująca zdjęcia i ilustracje. Często, gdy modele są proszone o wygenerowanie obrazów ludzi w określonych zawodach, mają tendencję do tworzenia wyników, które są nacechowane stereotypowo pod względem płci i rasy (Ananya, 2024). Może to powodować problem w edukacji na temat Sprawiedliwego Handlu, gdzie dokładne, różnorodne reprezentacje osób zaangażowanych w ruch są kluczowe dla przekazania rzeczywistości globalnych praktyk handlowych oraz życia producentów w krajach rozwijających się.

Z założeń ruchu omówionych w rozdziale ósmym wynika, że działanie w sposób etyczny jest priorytetem działalności dla Sprawiedliwego Handlu. AI natomiast, a szczególnie rozpatrywana w pracy genAI, jest technologią wzbudzającą duże wątpliwości natury etycznej (Kazim i Koshiyama, 2021, s. 2). Szczególną uwagę należy zwrócić na pojawiające się w definicji SH kwestie priorytetyzacji dobra ludzi, nierówności, niesprawiedliwości i zmian klimatycznych. Motywy te bardzo często są poruszane w dyskusjach na temat AI, zwłaszcza w kontekście historii nadużyć i przyczyniania się do ludzkiej szkody.

Pierwszą wątpliwością jest związana z rozwojem AI możliwość zastąpienia pracy człowieka. Należy rozważyć, czy ruch, jakim jest SH – wspierający dostęp do pracy w obszarach beneficjentów i jej jakość – powinien promować nawet częściową rezygnację z osób tworzących materiały promocyjno-edukacyjne i czy nie wpływa to na jego autentyczność? Istotne wydaje się podjęcie dyskusji na

ten temat i rozważenie potencjalnych kosztów i korzyści. Według analizy Alfieri i in. (2024) w literaturze naukowej powinny bowiem powstać dokładne ramy określające, jakie działania związane z AI wpływają na podwyższenie poziomu ludzkich umiejętności, a które powodują rezygnację z nich.

Odrębną kwestię stanowi negatywny wpływ genAI na środowisko naturalne, od pozyskiwania surowców niezbędnych do budowy systemu komputerowego, po problem z gospodarowaniem i recyklingiem zużytych urządzeń. Ponadto trenowanie modeli jest niezwykle energochłonnym procesem, co także składa się na wysoki poziom emisji gazów cieplarnianych (Rigley i in., 2023). Podobnie funkcjonowanie serwerów modeli genAI, takich jak GPT-4, jest możliwe dzięki energii elektrycznej, ale także ochładzaniu ich wodą, co powoduje zużycie kolejnego, wartościowego surowca. Jest to szczególnie niepokojące w obliczu zmian środowiskowych i alarmujących prognoz na temat ich wpływu na naszą planetę w najbliższych dekadach (Li i in., 2023).

Kolejnym problemem związanym z korzystaniem z genAI jest kwestia jej akceptacji przez społeczeństwo. Osoby poszukujące autentycznych stworzonych przez człowieka treści w pewnym momencie mogą nie być w stanie ich rozróżnić bądź – paradoksalnie – nie znaleźć zasobów, które wyróżnia oryginalność. Dodatkowo rozwiązanie jak przytoczony wyżej asystent głosowy lub tekstowy może budzić poczucie naruszenia prywatności, formy zagrożenia i ograniczenia możliwości interakcji z drugim człowiekiem. W przypadku decyzji o zastosowaniu genAI do strategii edukacyjnych Fair Trade, szczególnie biorąc pod uwagę zróżnicowanie grup odbiorców idei przyświecających ruchowi, konieczne może się zatem okazać stopniowe wprowadzanie nowych rozwiązań i pełna transparentność podjętych kroków oraz pochodzenia treści.

Konsekwencje związane z wykorzystywaniem genAI mogą stanowić aspekt eliminujący tę technologię w strategii edukacyjnej SH dla dużej części zebranej wokół ruchu społeczności. Wydaje się jednak, że w dobie niezwykle dynamicznego rozwoju AI konieczne jest podjęcie szerokiej dyskusji na temat negatywnych i pozytywnych aspektów zastosowania tego rodzaju narzędzia w różnych indywidualnych kontekstach i organizacjach reprezentujących wartości związane ze Sprawiedliwym Handlem.

Podsumowanie

Celem rozdziału była odpowiedź na pytanie, czy wykorzystanie genAI w działaniach związanych z edukacją konsumentów na temat Sprawiedliwego Handlu może się okazać słusznym i skutecznym przedsięwzięciem w obliczu charakteru ruchu i kwestii etycznych związanych z genAI. Jak wynika z analizy przeprowa-

dzanej w podrozdziale pierwszym, edukacja konsumenta stanowi jeden z aspektów Sprawiedliwego Handlu, który pozwolił na dzisiejszą rozpoznawalność ruchu na całym świecie oraz spełnianie towarzyszących mu celów. Dalsze trwanie procesu rozpowszechniania jego założeń jest niezwykle ważne, by zapewnić ciągły rozwój tej idei i związanych z nią założeń, szczególnie w obliczu bogatej oferty rynkowej i życia w erze mnogości informacji. Trudności związane z przekazywaniem wiedzy na ten temat – liczba i różnorodność jej adresatów, problemy związane z wysokim stopniem dezinformacji i możliwością utożsamienia się odbiorcy z poznanymi treściami, a także fakt, że duża część pracy edukacyjnej jest wykonywana na zasadzie wolontariatu – wskazują na duży potencjał wykorzystania genAI. Możliwość generowania tak szerokiego zakresu różnorodnych treści, a także szereg możliwości ich wykorzystania przy równoczesnym niskim nakładzie pracy i czasu stanowi rewolucję, która będzie rozprzestrzeniać się coraz bardziej w wielu aspektach życia społeczno-gospodarczego. Sztuczna inteligencja zdecydowanie może zatem stanowić ważną część strategii edukacyjnej związanej ze Sprawiedliwym Handel, wpływając na jej lepszą skuteczność.

Barierę inkorporacji genAI stanowi jednak niedoskonałość tego narzędzia, zarówno pod względem technicznym, jak i etycznym. Generatywna sztuczna inteligencja nadal może być postrzegana jako nowość (szczególnie w kontekście stosowania jej przez liczną rzeszę użytkowników niezwiązanych profesjonalnie z technologią tego rodzaju), co w konsekwencji tworzy problem w postaci jej niedostatecznie określonej pozycji pod względem moralnym i prawnym. Skutkuje to możliwością nadużyć tego rozwiązania i niezbędnych dla jego funkcjonowania zasobów, a także rozpowszechniania dezinformacji, co może mieć wpływ na kształtowanie się opinii społeczeństwa na temat przekazywanych za jej pomocą treści. Kwestie natury etycznej związane z genAI, szczególnie w kontekście używania jej w celach rozpowszechniania takiej idei jak Sprawiedliwy Handel, są niezwykle ważne w świetle postępowania w zgodzie z podstawowymi założeniami ruchu i zrównoważonym rozwojem. Ryzyko niedopasowania tego połączenia do wartości i kultury ruchu stanowi realny problem. Wymaga on dużej świadomości użytkownika i przejrzystości podejmowanych działań. W kontekście zrównoważonego rozwoju, tematyki poruszanej w niniejszej publikacji, sztuczna inteligencja wydaje się jedną z kluczowych perspektyw na przyszłość. AI stanowi potężne narzędzie, zdolne zastąpić wiele ludzkich umiejętności, jednocześnie generując szereg pilnych wyzwań i kwestii etycznych, które wymagają dokładnego zbadania i zaadresowania.

Niezwykła dynamika rozwoju omawianej technologii może wkrótce przyczynić się do całkowitego braku możliwości rezygnacji z jej korzystania, a to wymaga poczynienia znacznych przygotowań. Dlatego niezwykle istotne wydaje się podjęcie intensywnych i szeroko zakrojonych badań na temat możliwych

zastosowań genAI w promocji zrównoważonego rozwoju, w tym Sprawiedliwego Handlu, jak również różnego rodzaju wyzwań i zagrożeń z tym związanych.

Bibliografia

- Alfieri, C., De Sanctis, M., Donati, D. i Inverardi, P. (2024). In search of clarity: Discerning between human replacement and augmentation. *Frontiers in Artificial Intelligence and Applications*, 386, 36–45. <https://doi.org/10.3233/faia240180>
- Ananya, N. (2024). AI image generators often give racist and sexist results: Can they be fixed? *Nature*, 627, 722–725. <https://doi.org/10.1038/d41586-024-00674-9>
- Athaluri, S. A., Manthena, S. V., Kesapragada, V. K. M., Yarlagadda, V., Dave, T. i Duddumpudi, R. T. S. (2023). Exploring the boundaries of reality: investigating the phenomenon of artificial intelligence hallucination in scientific writing through ChatGPT references. *Cureus*, 15(4), 37432. <https://doi.org/10.7759/cureus.37432>
- Audebrand, L. K. i Iacobus, A. (2008). Avoiding potential traps in Fair Trade marketing: A social representation perspective. *Journal of Strategic Marketing*, 16(1), 3–19. <https://doi.org/10.1080/09652540701794379>
- Borenstein, J. i Howard, A. (2020). Emerging challenges in AI and the need for AI ethics education. *AI and Ethics*, 1, 61–65. <https://doi.org/10.1007/s43681-020-00002-7>
- Przegalińska, A. i Jemielniak, D. (2023). Współpracująca sztuczna inteligencja w zastosowaniach biznesowych. W: M. Ciszewska-Mlinarić (red.), *Przyszłość jest dziś. Trendy kształtujące biznes, społeczeństwo i przywództwo* (s. 31–42). Akademia Leona Koźmińskiego. <https://doi.org/10.7206/978-83-66502-11-6>
- Durmus Senyapar, H. N. (2024). Artificial intelligence in marketing communication: A comprehensive exploration of the integration and impact of AI. *Technium Social Sciences Journal*, 55(1), 64–81. <https://doi.org/10.47577/tssj.v55i1.10651>
- Feuerriegel, S., Hartmann, J., Janiesch, C. i Zschech, P. (2023). Generative AI. *Business & Information Systems Engineering*, 66(1), 111–126. <https://doi.org/10.1007/s12599-023-00834-7>
- Freestone, O. M. i McGoldrick, P. J. (2008). Motivations of the ethical consumer. *Journal of Business Ethics*, 79(4), 445–467. <https://doi.org/10.1007/s10551-007-9409-1>
- Haleem, A., Javaid, M. i Singh, R. P. (2022). An era of ChatGPT as a significant futuristic support tool: A study on features, abilities, and challenges. *BenchCouncil Transactions on Benchmarks, Standards and Evaluations*, 2(4), 100089. <https://doi.org/10.1016/j.tbench.2023.100089>
- Hayat, K., Jianjun, Z. i Ali, S. (2022). Reinforcing purchase behaviors through CSR and ethical practices. *Marketing Intelligence & Planning*, 40(2), 256–272. <https://doi.org/10.1108/MIP-08-2021-0268>
- Janiesch, C., Zschech, P. i Heinrich, K. (2021). Machine learning and deep learning. *Electron Markets*, 31, 685–695. <https://doi.org/10.1007/s12525-021-00475-2>
- Kazim, E. i Koshiyama, A. S. (2021). A high-level overview of AI ethics. *Patterns*, 2(9), 100314. <https://doi.org/10.1016/j.patter.2021.100314>
- Kutaula, S., Gillani, A., Leonidou, L. C. i Christodoulides, P. (2022). Integrating fair trade with circular economy: Personality traits, consumer engagement, and ethically-minded behavior. *Journal of Business Research*, 144, 1087–1102. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2022.02.044>
- Li, P., Yang, J., Islam, M. A. i Ren, S. (2023). *Making AI less “thirsty”: Uncovering and addressing the secret water footprint of AI models*. ArXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2304.03271>

- Międzynarodowa Karta Sprawiedliwego Handlu. (2018). <https://www.fair-trade.website/the-charter-1>
- Next Level Lab. (b.d.). *Navigating a world of generative AI: Suggestions for educators*. <https://nextlevellab.gse.harvard.edu/2023/07/28/navigating-a-world-of-generative-ai-suggestions-for-educators/>
- Pykett, J., Cloke, P., Barnett, C., Clarke, N. i Malpass, A. (2010). Learning to be global citizens: The rationalities of Fair-Trade education. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28(3), 487–508. <https://doi.org/10.1068/d14908>
- Rigley, E., Chapman, A., Evers, C. i McNeill, W. (2023). Anthropocentrism and environmental wellbeing in AI ethics standards: A scoping review and discussion. *AI*, 4(4), 844–874. <https://doi.org/10.3390/ai4040043>
- Sharifani, K. i Amini, M. (2023). Machine learning and deep learning: A review of methods and applications. *World Information Technology and Engineering Journal*, 10(7), 3897–3904. <https://ssrn.com/abstract=4458723>
- Strong, C. (1997a). The problems of translating fair trade principles into consumer purchase behaviour. *Marketing Intelligence & Planning*, 15(1), 32–37. <https://doi.org/10.1108/02634509710155642>
- Strong, C. (1997b). The role of Fair Trade principles within sustainable development. *Sustainable Development*, 5, 1–10. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1719\(199703\)5:1<1::AID-S-D58>3.0.CO;2-2](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1719(199703)5:1<1::AID-S-D58>3.0.CO;2-2)
- Śliwińska, M. (2018). Geneza i kierunki rozwoju ruchu Fair Trade. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 372, 20–34. https://www.ue.katowice.pl/fileadmin/user_upload/wydawnictwo/SE_Artyku%C5%82y_361_380/SE_372/02.pdf
- Śliwińska, M. (2023). *Fair Trade and sustainable development: Dispersed hybrid markets*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003333845>
- Tariq, A., Awan, M. J., Alshudukhi, J., Alam, T. M., Alhamazani, K. T. i Meraf, Z. (2022). Software measurement by using artificial intelligence. *Journal of Nanomaterials*, 1–10. <https://doi.org/10.1155/2022/7283171>
- Wong, M., Ong Y., Gupta, A., Bali, K. i Chen, C. (2023). *Prompt evolution for generative AI: A classifier guided approach*. 2023 IEEE Conference on Artificial Intelligence (CAI). Santa Clara, USA. <https://doi.org/10.1109/CAI54212.2023.00105>
- Wright, L. T. i Heaton, S. (2006). Fair Trade marketing: An exploration through qualitative research. *Journal of Strategic Marketing*, 14(4), 411–426. <https://doi.org/10.1080/09652540600948019>

 Magdalena Śliwińska
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Magdalena.Sliwinska@ue.poznan.pl

 Letycja Józefczak
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
87969@student.ue.poznan.pl

 Marceli Hązła
Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu
Marceli.Hazla@phd.ue.poznan.pl

11. SPOŁECZNOŚCI PRZYJAZNE DLA SPRAWIEDLIWEGO HANDLU. PRZYKŁAD UNIWERSYTETU EKONOMICZNEGO W POZNANIU

Fair Trade Communities. The case of Poznań University of Economics and Business

Abstract: This chapter examines the crucial role of higher education in promoting sustainable development and raising awareness of global challenges, focusing on Poznań University of Economics and Business's becoming a Fair Trade University. It outlines the international Fair Trade Towns movement and its impact on responsible consumption, highlights Poland's involvement in this campaign, and discusses the University's way towards obtaining the Fair Trade University title thanks to student-driven initiatives. The chapter presents future strategies for promoting sustainability, emphasising public procurement policies, local business partnerships, collaboration with local authorities and inter-university collaborations. It concludes that these grassroots efforts along with global sustainability goals are vital in shaping socially responsible future leaders, that will be responsible for the broader transformation towards a sustainable market economy.

Keywords: Fair Trade, Fair Trade campaigns, Fair Trade communities, Fair Trade universities, Poznan, Poznan University of Economics and Business.

Sugerowane cytowanie: Śliwińska, M., Józefczak, L. i Hązła, M. (2025). Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu. Przykład Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 149–164). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/11>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Wstęp

Poprzednie rozdziały ukazywały na różne sposoby, w jaki sposób zasady zrównoważonego rozwoju przenikają różne sektory i wymiary działalności gospodarczej oraz różne aspekty szeroko rozumianego życia społeczno-gospodarczego. Procesy te nie byłyby możliwe, gdyby nie oddolne inicjatywy pojedynczych osób, społeczności czy organizacji zaangażowanych w przeciwdziałanie poszczególnym aspektom współczesnych wyzwań globalnych o charakterze społecznym, ekonomicznym czy środowiskowym. To głębokie przekonanie różnych grup aktywistów, że nie należy czekać z założonymi rękami, aż „samo coś się zmieni”, motywuje do działania oraz uświadamiania innych, że wielkie zmiany dokonują się dzięki drobnym zmianom poczynionym przez każdego z nas. To dzięki ich aktywności podnosi się świadomość rządów i organizacji międzynarodowych oraz przedsiębiorstw i konsumentów na temat obecnych i przyszłych negatywnych konsekwencji dotyczących naszą planetę i jej mieszkańców problemów oraz możliwych sposobów przeciwdziałania im zarówno w formie odgórnych regulacji, jak i dobrowolnych oddolnych działań o charakterze rynkowym i społecznym.

Doskonały przykład oddolnej inicjatywy mającej na celu zarówno podnoszenie świadomości na temat wyzwań globalnych, jak i podejmowanie konkretnych działań stanowią Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu. Jak była mowa w poprzednich trzech rozdziałach, Sprawiedliwy Handel (Fair Trade) to międzynarodowa oddolna inicjatywa o charakterze społeczno-gospodarczym, której głównym celem jest walka ze skrajnym ubóstwem i zmarginalizowaniem najsłabszych uczestników rynku, zwłaszcza z państw globalnego Południa, poprzez włączanie ich do systemu handlu międzynarodowego na takich zasadach, które pozwalają na godne życie i rozwój (Śliwińska, 2022, s. 329). Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu to międzynarodowy ruch, którego celem jest mobilizacja różnych grup społecznych, od miast i regionów, przez uniwersytety i szkoły po drużyny harcerskie, do działań na rzecz promocji idei Fair Trade i kształtowania odpowiedzialnych zachowań konsumenckich wspierających realizację celów zrównoważonego rozwoju ONZ. Szczególne znaczenie ma włączenie się w tę kampanię instytucji o charakterze edukacyjnym, gdyż ze względu na swą misję i specyfikę mogą one kształtować postawy społeczne młodego pokolenia, od którego poziomu świadomości i wiedzy zależy przyszłość naszej planety.

Dlatego celem niniejszego rozdziału jest ukazanie na przykładzie Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu roli instytucji o charakterze edukacyjnym w promowaniu idei zrównoważonego rozwoju i podnoszenia świadomości wśród społeczności akademickiej na temat globalnych wyzwań i możliwości

przeciwdziałania im. Pierwszy podrozdział zostanie poświęcony wyjaśnieniu idei oraz przedstawieniu szerokiego międzynarodowego zasięgu ruchu Społeczności Przyjaznych dla Sprawiedliwego Handlu. Drugi podrozdział omówi polską kampanię Uczelnie Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, w szczególności jej cele, dotychczasowe inicjatywy oraz kryteria ubiegania się o wspomniany wyżej tytuł. W trzecim podrozdziale przedstawiona zostanie droga Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu do uzyskania tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu. Pozwoli to na pokazanie szerokiego spektrum działań, które mogą być podejmowane przez uczelnie wyższe w celu zwiększania poziomu wiedzy na temat wyzwań globalnych i możliwości przeciwdziałania im. W ostatnim podrozdziale podjęte będą rozważania na temat planów oraz możliwych przyszłych działań i nowych rozwiązań na rzecz promowania zrównoważonego rozwoju, które mogą być generowane przez Uczelnie Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, a więc wdrażające w swe codzienne funkcjonowanie zasady zrównoważonego rozwoju.

11.1. Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu

Wyjaśnienie idei oraz przedstawienie międzynarodowego zasięgu ruchu Społeczności Przyjaznych dla Sprawiedliwego Handlu jest istotne dla ukazania roli, jaką uczelnie wyższe mogą odegrać w promowaniu idei zrównoważonego rozwoju i podnoszeniu świadomości na temat globalnych wyzwań i możliwości przeciwdziałania im wśród społeczności akademickiej.

Dynamicznemu wzrostowi sprzedaży produktów spełniających kryteria Sprawiedliwego Handlu w pierwszych dwóch dekadach XXI wieku towarzyszył w państwach Europy Zachodniej i w USA ruch obywatelski poparcia dla Sprawiedliwego Handlu. Narodził się on w Wielkiej Brytanii jako kampania Fair Trade Towns (Miasta Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu). Jej początków można upatrywać w 2000 roku, kiedy to niewielkie brytyjskie miasteczko Garstang ogłosiło deklarację o wsparciu dla ruchu i rynku Sprawiedliwego Handlu, spełniając określone kryteria świadczące o promowaniu i wspomaganiu tej idei. Ruch ten tak szybko się rozwijał, że stał się inicjatywą obejmującą obecnie ponad 2 tys. miast w 30 państwach na kilku kontynentach. Najwięcej z nich znajduje się w Niemczech (887), Belgii (256), Austrii (226) i w Wielkiej Brytanii (203) (Fair Trade Towns International, 2024). Pierwszym polskim miastem, które otrzymało ten tytuł, był Poznań. Nastąpiło to w listopadzie 2012 roku. Kolejne dwa polskie miasta, które uzyskały ten tytuł, to Jelenia Góra i Piekary Śląskie (Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu, b.d.). Inspirujące przykłady stanowią miasta należące do grona laureatów organizowanego przez Komisję

Europejską i International Trade Centre konkursu „EU Cities for Fair and Ethical Trade” (Facebook, 2021; International Trade Center, 2020). Kreatywność lokalnych społeczności w promowaniu idei zrównoważonego rozwoju, w tym Sprawiedliwego Handlu, ich ogromne zaangażowanie i wielowymiarowa współpraca są godne naśladowania.

Dzięki edukacji społeczeństwa i promowaniu odpowiedzialności społecznej poprzez różnego rodzaju działania inicjatywa ta zainspirowała tysiące społeczności na świecie, rozprzestrzeniając się nie tylko na kolejne miasta, ale również na inne społeczności, jak na przykład uniwersytety, szkoły, wspólnoty wyznaniowe, drużyny harcerskie czy nawet całe regiony i narody (Śliwińska, 2024, s. 25). Ruch ten mobilizuje obywateli do podejmowania konkretnych działań na rzecz promowania samego Sprawiedliwego Handlu, jak też do kształtowania odpowiedzialnych postaw konsumenckich wspierających realizację celów zrównoważonego rozwoju ONZ. Zakres podejmowanych inicjatyw zależy od kreatywności danej społeczności i obejmuje zarówno różnego rodzaju akcje edukacyjne, od prelekcji przez pikniki po przedstawienia teatralne, jak i konkretne projekty lokalne, na przykład tworzenie map sklepów i barów ze zrównoważonymi produktami, w tym produktami Fair Trade. W każdym państwie jednak dla każdej z takich społeczności krajowi koordynatorzy kampanii ustalają pewne kryteria minimalne konieczne dla uzyskania omawianego tytułu. Bardzo często, dzięki podejmowaniu licznych inicjatyw promujących etyczny i sprawiedliwy handel przez Miasta Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, wiele szkół, uniwersytetów czy innych społeczności uzyskuje również ten tytuł. Niejednokrotnie dzieje się też odwrotnie, że to mniejsze społeczności inspirują władze miasta do podejmowania działań w tym zakresie na większą skalę.

Z oczywistych względów uczelnie wyższe mają w tym obszarze do odegrania szczególną rolę. Dlatego podejmowane przez uniwersytety inicjatywy w kierunku uzyskania tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu (Fair Trade Universities) są tak cenne. Kształtują one bowiem postawy społeczne młodych wykształconych ludzi, którzy wkrótce będą odpowiedzialni za przyszłość naszej planety, pełniąc odpowiedzialne funkcje w różnych instytucjach publicznych i w przedsiębiorstwach.

Tytuł Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu posiada obecnie ponad 300 uczelni na świecie, głównie z Europy Zachodniej i USA. Uczelnie Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu znajdują się jednak również na przykład w Finlandii, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Kanadzie, Japonii czy państwach Ameryki Łacińskiej i Południowej. Przykładowo w Niemczech jest ich 46, a kolejnych kilka jest na etapie ubiegania się o ten tytuł (Kampagne Fair Trade Universities, b.d.). Wśród niemieckich uniwersytetów i uczelni wyższych posiadających już ten tytuł znajdują się również uczelnie o profilu typowo ekonomicznym i biznesowym.

11.2. Uczelnie Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu w Polsce

Polska kampania Uczelnie Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu jest częścią globalnej inicjatywy Fair Trade Towns. W Polsce kampania ta realizowana jest przez Fundację Koalicja Sprawiedliwego Handlu, wspieraną przez flagowe polskie organizacje Sprawiedliwego Handlu Fairtrade Polska, Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu oraz Fundację Kupuj Odpowiedzialnie. O tytuł Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu mogą się ubiegać dowolne szkoły wyższe (publiczne lub prywatne), ich wydziały lub inne jednostki organizacyjne (na przykład instytut, katedra). Tytuł jest przyznawany po wypełnieniu pięciu kryteriów i zachowuje ważność przez dwa lata z możliwością odnawiania na kolejne dwuletnie okresy (Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, 2024b). Uczelnie uczestniczące w tej inicjatywie, czyli między innymi Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, podejmują działania mające na celu wspieranie idei Sprawiedliwego Handlu na swoim terenie i w lokalnych społecznościach.

Udział w kampanii może przynieść uczelniom liczne korzyści. Przede wszystkim, zdobycie omawianego tytułu świadczy o zaangażowaniu uczelni w przeciwdziałanie globalnym wyzwaniom społecznym i środowiskowym, a więc w realizację celów zrównoważonego rozwoju ONZ, tak istotnych w strategiach zarządzania placówkami edukacyjnymi w obecnych czasach. To także duża szansa edukacyjna. Zarówno wykładowcy, jak i studenci mogą otrzymać szansę korzystania ze wsparcia merytorycznego oraz uczestniczyć w spotkaniach z interesującymi gośćmi, na przykład producentami kawy, kakao czy innych objętych certyfikatem Sprawiedliwego Handlu produktów (Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, 2024a). Uzyskanie i posiadanie tytułu to również wyraz realnego zaangażowania środowiska akademickiego we wdrażanie istotnych wartości związanych ze zrównoważonym rozwojem, takich jak solidarność, odpowiedzialność czy altruizm, w dotychczasowy system handlu międzynarodowego. Co ważne, nie jest to jedynie kwestia dotycząca uczelni ekonomicznych i biznesowych – każda instytucja składa przecież zamówienia publiczne czy jest miejscem pracy i nauki wielu konsumentów. Uczelnie mogą jednak w tym zakresie dawać przykład i stać się liderami zrównoważonej transformacji.

W celu uzyskania tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu szkoła wyższa musi spełnić pewne kryteria (Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, 2024b). Pierwszym krokiem według kryterium I („Na uczelni funkcjonuje grupa koordynująca działania, której celem jest promocja idei Sprawiedliwego Handlu i prowadzenie lokalnej kampanii Uczelnia Przyjazna dla

Sprawiedliwego Handlu”) jest powołanie grupy koordynującej, złożonej z przedstawicieli kadry akademickiej oraz studentów. Jej celem jest promowanie idei Sprawiedliwego Handlu, realizowanie lokalnej kampanii poprzez szereg inicjatyw, opracowywanie planów działań sprzyjających otrzymaniu tytułu oraz monitorowanie postępów. To szczególnie ważne w przypadku konieczności raportowania swoich działań i utrzymywania regularnego kontaktu z organizatorami kampanii.

Następnym etapem, odpowiadającym kryterium II („Władze jednostki organizacyjnej uczelni przyjmują deklarację o zaangażowaniu uczelni we wspieranie idei Sprawiedliwego Handlu”), jest oficjalne poparcie władz uczelni dla idei Sprawiedliwego Handlu, co wiąże się z przyjęciem odpowiedniej deklaracji oraz publicznym poinformowaniem o zaangażowaniu uczelni w ruch Sprawiedliwego Handlu. Kluczowym elementem, zgodnie z kryterium III („Studenci, wykładowcy i inni pracownicy uczelni poznają ideę Sprawiedliwego Handlu”) jest również edukacja – zarówno kadra akademicka, jak i studenci powinni być zaznajomieni z ideą Sprawiedliwego Handlu, odpowiedzialnej konsumpcji oraz celów zrównoważonego rozwoju ONZ. Te zagadnienia powinny również znaleźć odzwierciedlenie w programie dydaktycznym przynajmniej na jednym kierunku studiów wszystkich roczników, co najmniej raz w semestrze.

Ważnym aspektem kampanii zgodnie z kryterium IV („Uczelnia promuje ideę Sprawiedliwego Handlu na swoim terenie oraz w społeczności lokalnej”) jest aktywna promocja idei Sprawiedliwego Handlu zarówno na terenie uczelni, jak i wśród jej społeczności lokalnej. Uczelnia jest zobowiązana do organizowania co najmniej dwóch wydarzeń rocznie, które będą poświęcone promowaniu wspomnianego ruchu. Przykładem takich działań są przytoczone przez organizatorów kampanie Światowy Dzień Sprawiedliwego Handlu oraz Tydzień Edukacji Globalnej (Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, 2024b). Istotnym elementem jest także regularna publikacja treści związanych ze Sprawiedliwym Handlem na platformach społecznościowych. Ostatnie kryterium, V („Uczelnia dąży do wprowadzenia produktów Sprawiedliwego Handlu na swoim terenie oraz w społeczności lokalnej”), podkreśla istotę wykorzystywania certyfikowanych produktów Fair Trade w trakcie działań i wydarzeń promujących ruch oraz sporządzenia raportu na temat dostępności artykułów spełniających powyższe kryteria na terenie uczelni oraz w społeczności lokalnej.

W Polsce tytułem Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu obecnie mogą się posługiwać dwie uczelnie wyższe, Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie (od 2019 roku) oraz Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu (od 2024 roku). Do tej pory tytuł ten uzyskała również filia Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu w Jeleniej Górze, a w procesie pozyskiwania tego tytułu znajduje się również Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego (Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, 2024c).

11.3. Droga UEP do uzyskania tytułu

Pierwsze działania prowadzące do uzyskania tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu rozpoczęły się w 2021 roku z inicjatywy Studenckiego Koła Naukowego Zrównoważonego Biznesu „Trade Fair” (Facebook, 2024) – zebranych w nim studentów oraz opiekunki SKN doktor Magdaleny Śliwińskiej, której problematyka badawcza jest związana między innymi z Fair Trade i zrównoważonym rozwojem. To właśnie inicjatywa studentów oraz ich aktywna działalność w ostatnich latach przyczyniła się do spełnienia wszystkich kryteriów określonych przez organizatorów kampanii i związanej z tym możliwości nadania Uniwersytetowi Ekonomicznemu w Poznaniu wspomnianego tytułu.

Pierwsze spotkanie inauguracyjne działalności SKN odbyło się w kwietniu 2021 roku, a więc w warunkach zdalnego nauczania¹. Od samego początku członkowie SKN wyznaczyli sobie dwa główne cele strategiczne do osiągnięcia w pierwszych latach działalności: uzyskanie tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu dla Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu oraz publikację monografii naukowej poruszającej tematykę ruchu Fair Trade, zrównoważonego rozwoju i zrównoważonych modeli biznesu. W bieżącym roku oba te cele udało się osiągnąć.

Zgodnie ze statutem SKN jego nadrzędną misją jest „popularyzacja wiedzy o zrównoważonym biznesie i sposobach jego prowadzenia celem poprawy świadomości społecznej i stosowanych praktyk biznesowych”. Jest to osiągnięte w szczególności przez „organizację konkursów, szkoleń, warsztatów, seminariów, wykładów, prac badawczych, konferencji, debat na terenie kraju i poza jego granicami” (SKN, 2021). Odwołując się do szerszego ruchu społecznego Sprawiedliwego Handlu, członkowie SKN są przekonani, że pomimo ograniczonej pozycji negocjacyjnej społeczeństw wobec korporacji transnarodowych oddolne działania mające na celu edukację obywateli w zakresie tematyki zrównoważonych modeli biznesowych oraz odpowiedzialnej produkcji i konsumpcji są niezwykle ważnym przedsięwzięciem, mogącym z czasem przyczynić się do realnych zmian w funkcjonowaniu rynków poszczególnych produktów, a w przyszłości całej gospodarki. Idea ta ma odzwierciedlenie w drugiej części nazwy SKN, mianowicie „Trade Fair”, która z jednej strony stanowi odniesienie do ruchu Fair Trade, a z drugiej wzywa do implementacji wartości związanych ze zrównoważonym rozwojem do praktyk handlowych.

W swojej działalności SKN „Trade Fair” stawia jako priorytet dostęp społeczności i otoczenia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu do wysokiej jakości

¹ Dopiero po kilkumiesięcznej działalności członkowie SKN wraz z koordynatorem mieli okazję spotkać się i poznać osobiście.

wiedzy z zakresu dobrych praktyk handlowych i zrównoważonego biznesu. Przytoczone kryteria III i IV stanowią podstawę kampanii. Pozwalają nie tylko na dalsze szerzenie idei stojących za całym ruchem, ale również na ich faktyczną obecność w życiu uczelni. W tym celu SKN współpracuje ze społecznością skupioną wokół Fair Trade, pozyskując niezbędną wiedzę oraz różnego rodzaju materiały wspomagające dzielenie się nią.

Jednymi z najważniejszych wydarzeń, współorganizowanych lub organizowanych przez SKN „Trade Fair”, są spotkania z przedstawicielami organizacji związanych z ruchem Sprawiedliwego Handlu. Do tej pory odbył się między innymi wykład otwarty (czyli umożliwiający udział każdej zainteresowanej osobie) wprowadzający w problematykę ruchu Sprawiedliwego Handlu, poprowadzony przez Tadeusza Makulskiego, prezesa Polskiego Stowarzyszenia Sprawiedliwego Handlu. Niezwykle ważnym wydarzeniem był także wykład przedstawiający historię Sprawiedliwego Handlu i wpływ organizacji związanych z ruchem Fair Trade na globalne rynki, którego prelegentką była Leida Rijnhout, dyrektor generalna Światowej Organizacji Sprawiedliwego Handlu (World Fair Trade Organization). Bardzo ciekawe i inspirujące było również spotkanie z przedstawicielem Fairtrade Polska Michałem Brydą-Przybyszewskim, traktujące o certyfikacji Fairtrade w kontekście współczesnych wyzwań i konkretnych problemów, z którymi borykają się producenci z państw globalnego Południa.

Działalność umożliwiająca członkom Koła dzielenie się wiedzą odbywa się podczas inicjatyw, w które zaangażowany jest Uniwersytet. Od 2021 roku SKN aktywnie bierze udział w każdej edycji Poznańskiego Festiwalu Nauki i Sztuki, prowadząc warsztaty na temat sprawiedliwych praktyk handlowych oraz tworząc stoiska umożliwiające lepsze poznanie idei zrównoważonego rozwoju i ruchu Sprawiedliwego Handlu przez uczniów poznańskich szkół. Analogicznie SKN zaznacza swoją obecność podczas corocznej Nocy Naukowców. Na cele tego wydarzenia powstały również materiały wideo poświęcone Sprawiedliwemu Handlowi, dostępne powszechnie w mediach społecznościowych Uniwersytetu. Członkowie Koła dzielą się swymi doświadczeniami na lokalnych spotkaniach studentów poświęconych działalności Studenckich Kół Naukowych i innych organizacji studenckich.

SKN „Trade Fair” organizuje ponadto własne inicjatywy. W 2022 roku członkowie Koła odwiedzili dwie poznańskie szkoły podstawowe, przeprowadzając z uczniami klas III, V i VII interaktywne sesje warsztatowe, wyjaśniające ideę zrównoważonego rozwoju. W 2023 roku zorganizowali na terenie uczelni Fashion Revolution Day, podnosząc problem złych warunków pracy w miejscach produkcji tekstyliów na całym świecie, a w szczególności w państwach globalnego Południa. W ramach tej inicjatywy zrealizowali warsztaty umożliwiające uczestnikom poznanie sposobów na codzienne podejmowanie bardziej od-

powiedzialnych i świadomych decyzji konsumenckich oraz dyskusję na temat dokumentu „The True Cost”, przedstawiającego realia przemysłu mody.

Bardzo ważnym aspektem funkcjonowania SKN jest praca naukowa i doskonalenie kompetencji jego członków. Dlatego uczestniczą oni w wielu konferencjach, warsztatach i spotkaniach o tematyce Fair Trade i zrównoważonego rozwoju, poszukując w ten sposób możliwości rozwoju, biorą udział w inicjatywach i konkursach (zdobywając czołowe lokaty) pozwalających na poszerzenie działalności SKN oraz równoczesne dzielenie się swoimi ideami z lokalną społecznością. Ważnym elementem działalności są też wygłaszane liczne referaty na ogólnopolskich i międzynarodowych konferencjach naukowych oraz publikacja recenzowanych artykułów naukowych i popularnonaukowych na tematy związane ze zrównoważonym rozwojem i biznesem, w tym Sprawiedliwym Handlem. W 2024 roku SKN „Trade Fair” był współorganizatorem międzynarodowej konferencji „Resilient and Transforming Europe” na Uniwersytecie Ekonomicznym w Poznaniu.

Nieodłączną częścią inicjatywy Sprawiedliwego Handlu są produkty certyfikowane. Zgodnie z kryterium V są podejmowane zatem starania, by na każdym wydarzeniu promującym ruch Fair Trade czy działalność SKN była dostępna certyfikowana żywność, jak na przykład czekolada, słodycze czy herbata. Na stacjonarnych spotkaniach SKN często pojawiają się produkty z certyfikatem Fairtrade. Studenci cały czas poszerzają również własną kolekcję różnych przedmiotów, które mogą pokazywać odbiorcom podejmowanych przez siebie inicjatyw, jak certyfikowane bawełniane tekstylia.

Niezwykle istotne w całym procesie pozyskiwania omawianego tytułu są działania podejmowane przez inne jednostki i projekty Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. Ważnym sukcesem, związanym ze współpracą z przedsiębiorcami zaangażowanymi w życie uczelni, jest udostępnienie produktów z certyfikatem Fairtrade w każdym punkcie gastronomicznym na terenie uczelni. Wszystkie te miejsca zostały wyposażone w materiały reklamowe, takie jak plakaty i broszury informujące klientów (a zarazem społeczność uczelni) o Sprawiedliwym Handlu i możliwości podjęcia alternatywnego wyboru konsumpcyjnego. Równocześnie wspomniana wcześniej konferencja „Resilient and Transforming Europe” była pierwszym wydarzeniem na Uniwersytecie, podczas którego poczęstunek obejmował certyfikowane produkty Fair Trade.

Media społecznościowe stanowią istotną część rozpowszechniania informacji na temat dobrych praktyk handlowych i zrównoważonego rozwoju. Publikacje poruszające tę tematykę można znaleźć w internetowych relacjach z działalności SKN. Są one również obecne na oficjalnych kanałach informacyjnych Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu na różnych platformach oraz stronie internetowej. Informacje rozpowszechniające działania związane z Fair Trade można

odnaleźć ponadto na stronie internetowej Katedry Europeistyki UEP. Treści o Sprawiedliwym Handlu zostały opublikowane także na profilach społecznościowych Parlamentu Studenckiego oraz projektu Kadry Ekonomiczne.

Warto podkreślić, że Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu sukcesywnie wdraża cele zrównoważonego rozwoju ONZ we wszystkie swoje działania. Między innymi od roku akademickiego 2024/2025 każdy wykładowca wskazuje, które ze wspomnianych celów realizuje w ramach prowadzonych przez siebie przedmiotów. Ponadto tematyka wielu przedmiotów dotyczy bezpośrednio różnych aspektów zrównoważonego rozwoju. Ważnym krokiem pod względem kształcenia przyszłych specjalistów w zakresie zrównoważonego rozwoju i nadchodzących globalnych zmian było stworzenie specjalności „Zrównoważona gospodarka światowa” dla studiów licencjackich kierunku Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze w roku 2021/2022. W ostatnich latach wzrasta również liczba publikacji naukowych dotyczących zrównoważonego rozwoju. Dotyczy to zarówno prac pracowników naukowych Uniwersytetu, studentów i doktorantów, jak i Wydawnictwa UEP.

Spełnienie kryterium I, mówiącego o funkcjonowaniu grupy koordynującej działania, oraz kryterium II, o deklaracji zaangażowania uczelni we wspieranie idei Sprawiedliwego Handlu, ukazały gotowość całej społeczności Uniwersytetu do uzyskania tytułu. W skład grupy koordynującej wchodzi nie tylko studenci i doktoranci, ale również wykładowcy oraz pracownicy administracji.

Dzięki spełnieniu wymienionych powyżej kryteriów w sierpniu 2024 roku, w imieniu Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, komitet koordynujący tę inicjatywę w ramach UEP złożył wniosek o uzyskanie tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu, a we wrześniu otrzymał od organizatorów pozytywną odpowiedź potwierdzającą spełnienie wszystkich wymaganych kryteriów. Oznacza to, że UEP stał się pierwszą uczelnią ekonomiczną w Polsce przyjazną dla Sprawiedliwego Handlu, przyjmując rolę lidera w kształtowaniu świadomości studentów kierunków ekonomicznych i biznesowych oraz całej społeczności akademickiej na temat ruchu i rynku Fair Trade oraz jego roli w zrównoważonej transformacji polskiej gospodarki.

11.4. Perspektywy

Przytoczone powyżej działania stanowią jedynie przykład możliwości realizacji kryteriów kampanii Uczelnia Przyjazna dla Sprawiedliwego Handlu. Etap, na którym obecnie znajduje się Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, to początkowa faza starań w kierunku planowanej wieloletniej inkorporacji wartości związanych z ruchem Sprawiedliwego Handlu w działania uczelni. Wszystkie

podejmowane w ramach kampanii działania wpisują się w założenia zarówno bieżącej, na lata 2021–2024, jak i przyszłej, na lata 2025–2028, Strategii UEP, która kładzie duży nacisk na kwestie związane ze zrównoważonym rozwojem (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, 2021, 2024b). Wpisują się tym samym w Cele Zrównoważonego Rozwoju UEP (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, 2022), dążenie do społecznej odpowiedzialności uczelni (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, b.d.) oraz w założenia większości akredytacji i certyfikacji, które posiada uczelnia, w szczególności PRME (Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, 2024a). Dlatego uzyskanie tytułu traktowane jest jako pierwszy krok, a komitet koordynujący tę kampanię na UEP ma wiele kolejnych pomysłów, w jaki sposób można na uczelni wspierać ideę Sprawiedliwego Handlu oraz oddolne inicjatywy na rzecz celów zrównoważonego rozwoju ONZ.

W realizacji tych planów uczelnia będzie korzystać zarówno z kreatywności własnych pracowników, doktorantów i studentów, jak i z doświadczeń zagranicznych uniwersytetów, będących częścią inicjatywy Fair Trade Towns od wielu lat. Podejmowane przez nie działania, mogą bowiem stanowić ważną inspirację i wzór dla rozwijającego się polskiego środowiska akademickiego. Intencją UEP jest zatem dalszy rozwój omawianych w tym rozdziale działań oraz poszerzanie ich zasięgu, nie tylko w szeroko rozumianym środowisku lokalnym, lecz także wśród innych uczelni wyższych w Polsce.

Jedną z kluczowych perspektyw rozwoju powinny być procedury zamówień publicznych, które uwzględniałyby kryteria Fair Trade. Uczelnie, jako instytucje publiczne, mogą bowiem przyjąć jako jedno z kryteriów przetargowych (przydzielając przykładowo dodatkowe punkty) posiadanie certyfikatów zrównoważonego rozwoju, na przykład certyfikatu Fairtrade², przez nabywane produkty lub oferowanie takich produktów przez usługodawców współpracujących z uczelnią (na przykład punkty gastronomiczne i firmy cateringowe). Takie rozwiązania są obecnie często stosowane nie tylko przez uczelnie wyższe w państwach Europy Zachodniej, ale również przez władze lokalne i różne instytucje publiczne.

Włączenie tego typu kryteriów w procedury zamówień publicznych przyczynia się do promowania wartości związanych ze zrównoważonym rozwojem wśród całej społeczności uczelni oraz osób na niej goszczących lub z nią współpracujących. Może bowiem objąć szeroki zakres zamówień – od produktów spożywczych po tekstylia i inne towary konieczne dla funkcjonowania uczelni. Stwarza to możliwość wpływu na szeroko rozumiane otoczenie w zakresie kształtowania postaw społecznych sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi.

² Pojęcie Fair Trade (pisane osobno) odnosi się do szeroko rozumianego ruchu społecznego i rynku produktów spełniających kryteria ustanowione przez ten ruch. Pojęcie Fairtrade (pisane jako jeden wyraz) odnosi się natomiast do największego systemu certyfikacyjnego reprezentowanego przez międzynarodową organizację Fairtrade International.

Kolejnym istotnym krokiem powinno być pogłębienie współpracy z lokalnym biznesem gastronomicznym i spożywczym, zarówno na terenie uczelni, jak i w jej bezpośrednim otoczeniu. Zachęcanie lokalnych kawiarni, restauracji i sklepów do wprowadzenia produktów spełniających kryteria Sprawiedliwego Handlu oraz promowanie tych miejsc wśród studentów i pracowników uczelni mogłoby stworzyć silne partnerstwo na rzecz wspierania odpowiedzialnej konsumpcji. Takie działania mogłyby zachęcać lokalną społeczność do większego zainteresowania i zaangażowania w ruch, szczególnie jeśli wiązałyby się ze wspólnie organizowanymi wydarzeniami czy warsztatami promującymi ideę sprawiedliwego i etycznego handlu. Rozszerzyłyby to tym samym zasięg kampanii.

Należy podkreślić, że istnieje duży potencjał we wzroście współpracy w zakresie rozwoju zrównoważonej i odpowiedzialnej konsumpcji z niewielkimi punktami gastronomicznymi w okolicy uczelni. Wiele z nich podejmuje bowiem już obecnie różnego rodzaju zrównoważone inicjatywy nastawione na przeciwdziałanie marnowaniu żywności czy oferowanie odpowiedzialnych pod względem środowiskowym i społecznym produktów. Współpraca uczelni z tego rodzaju miejscami mogłaby zatem wzmocnić te inicjatywy i poszerzyć ich zasięg w ramach lokalnej i studenckiej społeczności. Trzeba jednak dodać, że obecnie w polskiej lokalnej infrastrukturze sklepów spożywczych szczególną funkcję pełnią te typu *convenience*, licznie reprezentując sieci handlowe w kluczowych lokalizacjach, również wokół uniwersytetów. Należy zatem zaznaczyć konieczność dialogu również z dużymi graczami tego sektora. W przypadku UEP stanowiłoby to rozszerzenie istniejącej już współpracy i partnerstwa z niektórymi przedsiębiorstwami oraz nawiązanie kontaktu z nowymi.

Wsparcie inicjatywy Sprawiedliwego Handlu na uczelniach może również polegać na wykorzystywaniu podstawowej działalności tych instytucji poprzez integrację wartości związanych z ruchem w programy nauczania oraz badania naukowe. Uniwersytety powinny obecnie tworzyć kursy i przedmioty poświęcone zrównoważonemu rozwojowi, etycznym działaniom biznesowym oraz Sprawiedliwemu Handlowi, by odpowiedzieć na wyzwania stawiane przez problemy globalne o charakterze społecznym, ekonomicznym i środowiskowym. Umożliwiając studentom zdobycie kompetencji pozwalających na zrozumienie roli oddolnych inicjatyw sprzyjających zrównoważonemu rozwojowi oraz wyposażając ich w kompetencje pozwalające na samodzielne ich kreowanie lub włączanie się w nie, uczelnia może w skuteczny sposób kształtować odpowiedzialne postawy społeczne młodego pokolenia. Ponadto uczynienie tematyki Fair Trade przedmiotem rozważań naukowych może przynieść nowe, wartościowe wnioski, ważne dla rozwoju ruchu i rynku Fair Trade i jego skutecznego wpływu na transformację gospodarki w kierunku zrównoważonej gospodarki rynkowej (Śliwińska, 2024).

Warto również pamiętać, że uniwersytety stanowią miejsce pracy ekspertów, którzy wspierają rozwój zainteresowań naukowych studentów. W ramach różnych zajęć obowiązkowych i nieobowiązkowych na uczelniach mogłyby powstawać zatem grupy robocze pracujące nad merytorycznymi materiałami dotyczącymi Sprawiedliwego Handlu i zrównoważonego rozwoju, które przybierałyby formy przystępne dla różnych typów odbiorców. Przykład stanowić mogą popularne, krótkie filmy wideo dla mediów społecznościowych przeznaczone dla użytkowników zainteresowanych takimi treściami, artykuły do uczelnianego newslettera dla pracowników uczelni, ulotki i teksty informacyjne publikowane w mediach społecznościowych uczelni czy scenariusze zajęć z najmłodszymi, oparte na nauce poprzez zabawę. Długoterminowa inkorporacja wartości związanych ze Sprawiedliwym Handlem w życie uczelni powinna się wiązać także z inicjacją i wsparciem tworzenia sieci uniwersytetów, szkół i miast oraz innych społeczności wdrażających idee związane ze Sprawiedliwym Handlem na poziomie krajowym czy międzynarodowym. Pierwsze takie pomysły powstały już w ramach komitetu koordynującego kampanię na UEP i będą dopracowywane i wdrażane w bieżącym roku akademickim 2024/2025. Takie działania mogłyby nie tylko przyczynić się do wzajemnej wymiany wiedzy i dobrych praktyk, lecz także wzmocnić wpływ każdej instytucji na swoje szeroko rozumiane otoczenie, na przykład poprzez wspólne kampanie informacyjne czy wspólne projekty z partnerami biznesowymi i instytucjami publicznymi. Zapewniłoby to ponadto znacznie większą liczbę zaangażowanych osób oraz lepsze wykorzystanie środków, z których niedoborem boryka się większość uczelni oraz władz lokalnych.

Podsumowanie

Celem niniejszego rozdziału było ukazanie na przykładzie Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu roli instytucji o charakterze edukacyjnym w promowaniu idei zrównoważonego rozwoju i podnoszeniu świadomości społeczności akademickiej na temat globalnych wyzwań i możliwości przeciwdziałania im. Ruch Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu, który obejmuje ponad 2 tys. miast i ponad 300 uczelni wyższych na całym świecie, stwarza instytucjom o charakterze edukacyjnym przestrzeń i możliwości do wywierania szerokiego wpływu na swe otoczenie poprzez kształtowanie odpowiedzialnych postaw środowiska akademickiego wobec globalnych problemów o charakterze społecznym i środowiskowym. Dzieje się to poprzez działania o charakterze edukacyjnym, jak również praktykowanie zrównoważonego rozwoju przez liczne akcje nastawione na rozwiązywanie konkretnych problemów czy dawanie przykładu, chociażby we własnych punktach gastronomicznych albo przez dokonywane zakupy na

potrzeby działalności uczelni, że warto wybierać produkty spełniające kryteria zrównoważonego rozwoju (na przykład z certyfikatem Fairtrade lub innymi certyfikatami zrównoważonego rozwoju). W ten sposób Uczelnie Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu mają szansę nie tylko podnieść świadomość społeczną, ale przede wszystkim kształtować postawy przyszłych liderów, mających realny wpływ na przeciwdziałanie globalnym wyzwaniom ekonomicznym i społecznym.

Systematyczne i wielowymiarowe działania społeczności akademickiej pozwoliły na uzyskanie takiego tytułu przez Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. Przedstawione plany na przyszłość obejmują dalszą perspektywę wdrażania opisanych wyżej wartości. Inicjatywy włączające kryteria zrównoważonego rozwoju, w tym Sprawiedliwego Handlu, do zamówień publicznych, pogłębienie współpracy z lokalnym biznesem i władzami miasta oraz stworzenie sieci partnerów wśród innych uczelni z całego świata i różnego rodzaju instytucji powinny stanowić kolejne kroki w kierunku promocji tej idei w środowisku akademickim. Szczególnie to środowisko jest bowiem odpowiedzialne za szeroką transformację postaw społecznych i biznesowych, konieczną dla wdrażania idei zrównoważonego rozwoju w życie.

Podsumowując, warto podkreślić, że choć dążenie do uzyskania tytułu Uczelni Przyjaznej dla Sprawiedliwego Handlu wpisuje się w ogólną strategię rozwoju UEP odzwierciedloną przez podejmowane przez uczelnię działania na rzecz zrównoważonego rozwoju w wielu wymiarach, to jednak sama inicjatywa podjęcia działań w kierunku uzyskania omawianego tytułu oraz ich realizacja powstała całkowicie oddolnie, w ramach SKN „Trade Fair”. To aktywność i zaangażowanie studentów pozwoliły na włączenie się uczelni w Kampanię Społeczności Przyjaznych dla Sprawiedliwego Handlu i rozpoczęcie tego nowego ważnego wymiaru jej funkcjonowania. Fair Trade uczy, że wielkie zmiany dokonują się dzięki drobnym zmianom poczynionym przez każdego z nas. Uczy oddolnej inicjatywy i indywidualnego poczucia odpowiedzialności za wspólne dobro. Droga UEP do uzyskania tego tytułu jest doskonałym tego przykładem, a rozpoczęta przez studentów inicjatywa służyć ma właśnie uświadamianiu społeczności akademickiej, że każdy z nas może zmieniać świat na lepsze.

W tym momencie warto również podkreślić, że wszelkie działania na rzecz wspierania ruchu i rynku Sprawiedliwego Handlu wpisują się w realizację celów zrównoważonego rozwoju ONZ. Z jednej strony stanowią szeroko zakrojoną pomoc dla najsłabszych uczestników rynku międzynarodowego, zwłaszcza z państw globalnego Południa, przyczyniając się do realizacji większości z tych celów, w szczególności celów: 1, 2, 5, 8, 10, 12, 13 i 17 (Śliwińska, 2024, s. 16–17). Z drugiej strony budują oddolną odpowiedzialność społeczną w państwach globalnej Północy, wprowadzając na rynek takie wartości, jak solidarność, odpowiedzialność czy altruizm, promując szeroko rozumianą odpowiedzialną

konsumpcję oraz podejmowanie oddolnych inicjatyw społecznych i rynkowych na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Dlatego niezwykle ważne jest, że UEP jest pierwszą uczelnią ekonomiczną w Polsce, która uzyskała ten tytuł jako cała uczelnia. Pokazuje to bowiem, że o wartościach ważnych dla zrównoważonego rozwoju można i należy mówić w kontekście polityki gospodarczej i rozwoju przedsiębiorczości oraz że te postawy kierujące się wartościami społecznymi i poszanowaniem środowiska należy kształtować równolegle z dostarczaniem specjalistycznej wiedzy z zakresu ekonomii, zarządzania czy finansów. Proces transformacji w kierunku zrównoważonej gospodarki rynkowej jest bowiem procesem długotrwałym, a jego sukces zależy od poziomu wiedzy i świadomości oraz odpowiedzialnej postawy zarówno polityków, jak i pracodawców i pracowników czy konsumentów, których indywidualne postawy kształtowane są w dużym stopniu podczas studiów.

Bibliografia

- Facebook. (2021). *EU cities for fair and ethical trade award*. <https://www.facebook.com/Trade-CityAward/>
- Facebook. (2024). *Studenckie Koło Naukowe Zrównoważonego Biznesu TRADE FAIR*. <https://www.facebook.com/p/SKN-Trade-Fair-100076250531230/>
- Fair Trade Towns International. (2024). <https://www.fairtradetowns.org/>
- International Trade Center. (2020). *International Trade Centre and European Commission launch second award for EU cities supporting fair and ethical trade*. <https://www.intracen.org/news-and-events/news/international-trade-centre-and-european-commission-launch-second-award-for-eu>
- Kampagne Fair Trade Universities. (b.d.). *Aktuelles*. <https://www.fairtrade-universities.de/aktuelles>
- Polskie Stowarzyszenie Sprawiedliwego Handlu. (b.d.). *Społeczności przyjazne dla SH*. <https://www.sprawiedliwyhandel.pl/category/spolecznosci-przyjazne-dla-sprawiedliwego-handlu/SKN> (Studenckie Koło Naukowe Zrównoważonego Biznesu „Trade Fair”). (2021). *Statut Studenckiego Koła Naukowego Zrównoważonego Biznesu „Trade Fair” działającego przy Katedrze Europeistyki Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu*. Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu.
- Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu. (2024a). *Społeczności przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu – Informacje ogólne*. <https://spolecznosci.fairtrade.org.pl/wez-udzial/uczelnie/#informacje-ogolne>
- Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu. (2024b). *Społeczności przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu – Kryteria Kampanii*. <https://spolecznosci.fairtrade.org.pl/wez-udzial/uczelnie/#kryteria-kampanii>
- Społeczności Przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu. (2024c). *Społeczności przyjazne dla Sprawiedliwego Handlu – Uczelnia*. <https://spolecznosci.fairtrade.org.pl/wez-udzial/uczelnie/#mapa-lista-miejsc>
- Śliwińska, M. (2022). *Fair Trade and the new post-Covid reality of the third decade of the 21st century*. *Ekonomista*, (3), 326–348. <https://doi.org/10.52335/ekon/153437>

- Śliwińska, M. (2024). *Fair Trade and sustainable development: Dispersed hybrid markets*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003333845>
- Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. (b.d.). *Deklaracja Społecznej Odpowiedzialności Uczelni*. <https://ue.poznan.pl/pobierz/fVtDXFddVV5XXg/>
- Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. (2021). *Strategia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu na lata 2021–2024*. <https://ue.poznan.pl/pobierz/elZFUlxdU15TW3MJFgMIDgcBAw>
- Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. (2022). *Cele Zrównoważonego Rozwoju UEP*. <https://ue.poznan.pl/aktualnosci/cele-zrownowazonego-rozwoju-uep/>
- Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. (2024a). *Raport PRME za lata 2022/23 i 2023/24*. <https://ue.poznan.pl/pobierz/eV1BXF5dUFZWXXkJFgMIDgcBAw/>
- Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu. (2024b). *Strategia Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu na lata 2025–2028*. <https://ue.poznan.pl/universytet/strategia-universytetu-ekonomicznego-w-poznaniu-na-lata-2025-2028/>

12. DROGA DO ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU – WYZWANIA I PERSPEKTYWY

Dążenie do zrównoważonego rozwoju to w ostatnich latach już nie tyle pożądanym i oczekiwany kierunek rozwoju, ile konieczność. Narastające globalne problemy o charakterze środowiskowym i społecznym przybrały bowiem takie rozmiary i stanowią tak duże zagrożenie dla globalnej społeczności oraz naszej planety, że w chwili obecnej zarówno naukowy, jak i polityczny oraz społeczny dyskurs na ten temat nie toczy się już wokół kwestii, czy i ewentualnie dlaczego taki sposób rozwoju jest konieczny, lecz dotyczy pytania, jak go osiągnąć, jakie narzędzia i sposoby działania trzeba wypracować, by zapewnić bezpieczną przyszłość Ziemi i jej mieszkańcom.

Dyskusja ta wymaga cały czas powracania do kwestii fundamentalnych, w szczególności do tego, w jaki sposób należy rozumieć i definiować zrównoważony rozwój. Wraz ze wzrostem świadomości społecznej na temat wyzwań globalnych oraz z realnym wzrostem zagrożeń środowiskowych i społecznych zmienia się bowiem nieco postrzeganie tego pojęcia. Światowa Komisja do spraw Środowiska i Rozwoju (tzw. Komisja Brundtland) (Brundtland, 1987), dzięki której na forum ONZ po raz pierwszy pojawił się termin „zrównoważony rozwój”, zdefiniowała go jako taki rozwój, który zaspokaja obecne potrzeby, nie ograniczając możliwości przyszłych pokoleń do zaspokojenia ich własnych potrzeb, oraz dąży do pogodzenia rozwoju gospodarczego z ochroną równowagi społecznej i środowiskowej. Do dzisiaj definicja ta stanowi podstawę rozumienia i rozwijania pojęcia zrównoważonego rozwoju, który w jej świetle najczęściej

Sugerowane cytowanie: Śliwińska, M. (2025). Droga do zrównoważonego rozwoju – wyzwania i perspektywy. W: M. Śliwińska (red.), *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Wyzwania, narzędzia, perspektywy* (s. 165–174). Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://doi.org/10.18559/978-83-8211-257-3/12>

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons – Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

jest postrzegany jako rozwój uwzględniający zarówno aspekty ekonomiczne, jak i społeczne oraz środowiskowe, i w związku z tym przedstawiany jako pewnego rodzaju część wspólna wymienionych trzech obszarów rozwoju (Gorynia i Śliwińska, 2023).

Ważnym krokiem we współczesnym rozumieniu istoty zrównoważonego rozwoju była koncepcja Giddingsa i in. (2002) „zagnieżdżonego zrównoważonego rozwoju” (*nested sustainable development*), która opiera się na przekonaniu o zakorzenieniu społeczeństwa w środowisku naturalnym oraz gospodarki w społeczeństwie. Ta pełna zależność społeczeństwa od środowiska naturalnego oraz gospodarki od społeczeństwa i jego ograniczeń, ale również środowiska i jego ograniczeń, zmienia nieco spojrzenie na kwestię zrównoważonego rozwoju. Przypisuje bowiem największą wagę aspektom środowiskowym zrównoważonego rozwoju i – kolejno – aspektom społecznym, które z kolei determinują możliwości trwałego rozwoju gospodarczego. W świetle koncepcji „zagnieżdżonego zrównoważonego rozwoju” oraz narastających globalnych problemów środowiskowych i społecznych warto zadać pytanie, czy obecnie zrównoważony rozwój nie powinien być definiowany już nie tyle jako uwzględniający potrzeby środowiskowe i społeczne, ile jako taki rozwój gospodarczy, który aktywnie i skutecznie przeciwdziała współczesnym zagrożeniom społecznym i gospodarczym. Taka definicja stawia znacznie wyżej poprzeczkę współczesnemu dyskursowi na temat zrównoważonego rozwoju, ukierunkowując go na szukanie nowych efektywnych, szeroko rozumianych rozwiązań instytucjonalnych oraz metod pomiaru ich skuteczności.

Należy podkreślić, że większość współczesnych definicji zrównoważonego rozwoju odwołuje się do potrzeby umiaru, globalnej racjonalności i troski o dobro wspólne, rozumiane jako nasza planeta i jej mieszkańcy. Koncepcja zrównoważonego rozwoju zwraca uwagę na potrzebę ograniczenia indywidualnej racjonalności na rzecz dobra wspólnego. Co więcej, można powiedzieć, że koncepcja zrównoważonego rozwoju zakłada postrzeganie indywidualnej racjonalności przez pryzmat racjonalności globalnej i dobra wspólnego. Dobrobyt jednostek zależy bowiem od skuteczności przeciwdziałania globalnym zagrożeniom społecznym i środowiskowym. Można zatem powiedzieć, że ekonomia umiaru leży u podstaw wszystkich 17 celów zrównoważonego rozwoju ONZ (ONZ, 2015). Realizacja każdego z nich wymaga umiaru ze strony przynajmniej znacznej części, jeśli nie większości uczestników rynku, zarówno po stronie podaży, jak i popytu (Gorynia i Śliwińska, 2024). Jak jednak sprawić, by podstawą funkcjonowania gospodarki globalnej była ekonomia umiaru? Podejmowanie jakich działań jest kluczowe dla transformacji gospodarki w kierunku zrównoważonej gospodarki rynkowej, której rozwój nie tylko uwzględniałby potrzeby społeczne i środowiskowe, ale również skutecznie sprzyjałby minimalizacji, a najlepiej całkowitej likwidacji wspomnianych zagrożeń? Czy podejmowane

obecnie działania przynoszą oczekiwane skutki i dają nadzieję na uniknięcie środowiskowych i społecznych zagrożeń? Wokół tych pytań powinien się toczyć się obecny dyskurs naukowy dotyczący zrównoważonego rozwoju.

Nikt nie ma obecnie wątpliwości, że „świat trzeba naprawić”. Jednak kto jest odpowiedzialny za „naprawienie świata”, za skuteczne wdrożenie koncepcji zrównoważonego rozwoju w życie społeczno-gospodarcze we wszystkich jego wymiarach? Ze względu na wagę problemu, wielkość i kompleksowość wyzwania w naturalny sposób oczekuje się podejmowania działań w tym zakresie przez państwo. I rzeczywiście rządy poszczególnych państw podejmują wiele wysiłku na rzecz zasad wdrażania zrównoważonego rozwoju. Najważniejszym sukcesem jest konsensus państw członkowskich ONZ na temat potrzeby realizacji 17 celów zrównoważonego rozwoju (SDGs) w Agendzie 2030 oraz podejmowanie wysiłku przez wiele z nich na rzecz ich rzeczywistej realizacji. Stanowią one drogowskaz szeroko, ale i konkretnie ukazujący obszary wymagające pilnych działań. Jednak to od poszczególnych państw zależy, czy w skali globalnej cele te będą realizowane.

Przykładowo w państwach członkowskich UE od lat zastrzane są przepisy ochrony środowiska. Również aspekty społeczne zrównoważonego rozwoju zaczęły znajdować ważne miejsce w regulacjach ogólnych. Przykład stanowiło wprowadzenie przez Wielką Brytanię Modern Slavery Act 2015 (UK Public General Acts, 2015), nakładający na producentów wyrobów finalnych obowiązek wykazania, że na żadnym etapie produkcji nie korzystano z pracy przymusowej, w tym kobiet i dzieci, oraz że nie wystąpił proceder handlu ludźmi. Takie podejście państw członkowskich UE miało stopniowo coraz większe odzwierciedlenie w regulacjach i polityce unijnej. Przykład stanowi unijna dyrektywa z 2014 roku o zamówieniach publicznych (Dziennik Urzędowy UE [1]). Dzięki niej władze publiczne w całej Europie mają możliwość stosowania etykiet społecznych i zrównoważonych jako kryteriów przy zamówieniach publicznych, a ostatnie lata przyniosły nie tylko szeroko zakrojoną politykę Europejskiego Zielonego Ładu z pakietem regulacji „Gotowi na 55” (Rada Unii Europejskiej, b.d.), lecz także kolejne dyrektywy, w szczególności dyrektywa z 2022 roku w sprawie sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (Dziennik Urzędowy UE [2]) czy dyrektywa z 2024 roku w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju (Dziennik Urzędowy UE [3]).

Ponadto Unia Europejska już od wielu lat wspiera finansowo zrównoważony rozwój, zarówno jego społeczne, jak i środowiskowe aspekty, poprzez politykę spójności, w szczególności środki z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Funduszu Spójności, czy Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, dostosowując tę politykę do zmieniających się wyzwań i coraz to nowych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju podejmowanych przez UE (patrz rozdział 2).

Należy zwrócić uwagę, że kompleksowość wyzwań, przed jakimi stoją obecnie społeczeństwa, powoduje konieczność dokonywania trudnych wyborów, które aspekty zrównoważonego rozwoju wspierać w większym stopniu czy w pierwszej kolejności. Rodzi to wiele dyskusji i nierzadko konfliktów zarówno w ramach poszczególnych państw, jak i na arenie międzynarodowej. Poszczególne grupy społeczne i państwa są dotykane przez omawiane wyzwania globalne w różnym stopniu i w różnym zakresie, a sposoby i koszty przeciwdziałania im różnią się diametralnie ze względu na liczne czynniki, od geograficznych, przez polityczne, po gospodarcze.

Cele środowiskowe i społeczne muszą się równoważyć, a walka o ochronę środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatycznym nie może się odbywać kosztem obecnie najsłabszych uczestników rynku i członków społeczeństwa. Na tego typu zagrożenia i dylematy w polityce klimatycznej UE zwracają uwagę autorzy rozdziału 3. Okazuje się bowiem że nierówności klimatyczne w Europie stanowią istotny problem. Z badań wynika, że zmiany klimatyczne nieproporcjonalnie mocno uderzają w grupy społeczne, które emitują stosunkowo niewiele gazów cieplarnianych, co przekłada się na wzrost istniejących już nierówności społecznych i ekonomicznych. Ponadto wiele dotychczasowych polityk klimatycznych w największym stopniu obarczało kosztami osoby z klasy niższej i średniej. Niezwykle trudnym wyzwaniem jest zatem znalezienie równowagi pomiędzy walką ze zmianami klimatycznymi, stanowiącą przejaw solidarności międzypokoleniowej, a jej kosztami, które w dużym stopniu są ponoszone przez grupy społeczne nie tylko w trudnej sytuacji finansowej, lecz także w najmniejszym stopniu odpowiedzialne za te zmiany. W kontekście zrównoważonego rozwoju kluczowe jest zatem szukanie granicy i możliwie najbardziej sprawiedliwych z punktu widzenia finansowych obciążeń rozwiązań dla realizacji krótko- i długoterminowych celów społecznych i środowiskowych.

Należy również zwrócić uwagę, że dotychczasowe doświadczenia pokazują, iż nie da się wszystkich kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem uregulować odgórnie ani na poziomie krajowym, a tym bardziej na poziomie międzynarodowym. Wynika to zarówno z odmiennych interesów, potrzeb i wyzwań chociażby klimatycznych i rozwojowych poszczególnych państw, jak i z niezwykle szybkiego postępu gospodarczego i technologicznego. Tempo zmian i poziom kompleksowości oraz szczegółowości problemów wymagających rozwiązania są tak duże, że uregulowanie w odpowiednim momencie wszystkich kwestii związanych ze zrównoważonym rozwojem nie jest możliwe. Ponadto nie byłoby również możliwe ich wyegzekwowanie. Stąd pojawia się pytanie, w jakim stopniu rynek jest w stanie sam wygenerować skuteczne rozwiązania sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi i efektywnie przeciwdziałające zagrożeniom społecznym i środowiskowym.

Szukanie odpowiedzi na to pytanie jest istotne, ponieważ z jednej strony szeroko rozumiany mechanizm rynkowy i liberalizacja handlu niejednokrotnie są oskarżane o doprowadzenie do niezrównoważonego funkcjonowania rynku wielu produktów (m.in. Simons i Nijhof, 2021) i w konsekwencji do obecnych problemów i zagrożeń globalnych, a z drugiej strony, można zaobserwować coraz liczniejsze oddolne inicjatywy rynkowe ukierunkowane na wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju w pojedynczych przedsiębiorstwach, czy całych branżach. Istnieje zatem luka badawcza, której granice są wyznaczone przez wyżej wspomniane skrajne poglądy, a wypełnia ją obecnie dyskurs naukowy na temat, na czym polega społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstw i czy zrównoważony pod względem społecznym i środowiskowym biznes może być opłacalny (Bonini i Swartz, 2014; Friedman, 1970; McKinsey i Company, 2020; Makridou, 2021; Porter i Kramer, 2011), na temat wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju i SDGs w różnych kontekstach biznesowych (Bansal, 2022; Cordova i Celone, 2019; Dey i in., 2019; Dyllick i Muff, 2016; Fiandrino i in., 2022; Hristov i in., 2022; Kumar i in., 2020; McAteer, 2019; Mhlanga i in., 2018; Tulder i in., 2021; Tulder i Mil, 2023; Zanten i Tulder, 2021) oraz określania i rozszerzania dotychczasowego zakresu problemów związanych ze zrównoważonym rozwojem, za które biznes powinien być odpowiedzialny (m.in. Borglund i in., 2021; Haanaes, 2022).

W ten dyskurs wpisują się rozważania poczynione w niniejszej monografii. Z rozważań na temat nowego instrumentu finansowego, jakim są kredyty SLL (rozdział 4), wynika, że rynki finansowe mają duży potencjał w oddolnym generowaniu narzędzi wspierających zrównoważony rozwój. Tak zwane zrównoważone finanse mogą stymulować przedsiębiorstwa do podejmowania takich działań, które będą nie tylko służyć ich własnemu wzrostowi, ale również szeroko rozumianemu otoczeniu. Istnieje jednak niebezpieczeństwo, że tego typu instrumenty finansowe, między innymi ze względu na prostotę ich mechanizmu, będą nadużywane w kierunku greenwashingu. Ponadto z analizy dotychczasowych instrumentów finansowych wynika, że instytucje finansowe spośród wielu kryteriów związanych ze zrównoważonym rozwojem skupiają się w pierwszej kolejności na tych, które mogą mieć największy wpływ na wyniki finansowe przedsiębiorstw i bezpieczeństwo zwrotu zainwestowanych środków, i niekoniecznie muszą się one zawsze pokrywać z tymi, które mają kluczowe znaczenie z punktu widzenia zagrożeń generowanych przez dane przedsiębiorstwo dla środowiska czy społeczeństwa.

Do podobnych wniosków prowadzi analiza wykorzystywania przez przedsiębiorstwa narzędzia, jakie stanowią certyfikaty zrównoważonego rozwoju. W wielu przypadkach pozyskanie certyfikatu stanowi drogę przedsiębiorstwa do funkcjonowania w sposób bardziej zrównoważony w tych obszarach, które są

kluczowe dla danej firmy i stanowią szczególnie istotny obszar z punktu widzenia generowanych przez nie wyzwań środowiskowych i społecznych (rozdział 6). W obliczu wprowadzenia obowiązku raportowania niefinansowego w UE oraz konkurencji między przedsiębiorstwami w zakresie budowania marki przedsiębiorstwa zrównoważonego i w tym obszarze należy się liczyć z pojawianiem się zjawiska greenwashingu. W tym przypadku może ono polegać na zdobywaniu przez firmy tych certyfikatów, które są łatwiejsze i tańsze w pozyskaniu, lecz niekoniecznie odnoszą się do kluczowych obszarów działalności przedsiębiorstwa lub tych, które generują największe zagrożenia społeczne i środowiskowe. W tej sytuacji istotnym wyzwaniem staje się dopracowanie sposobu oceny raportów niefinansowych oraz szerokie rozpowszechnianie wiedzy na temat zakresu i kryteriów coraz liczniejszych certyfikatów zrównoważonego rozwoju.

Warto podkreślić, że istnieją sektory gospodarki i dziedziny sportu, które ze swej natury negatywnie wpływają na środowisko naturalne i zmiany klimatyczne. Ważny przykład stanowi tutaj przemysł motoryzacyjny i Formuła 1. Na podstawie analizy działań podejmowanych przez Formułę 1 na rzecz zrównoważonego rozwoju (rozdział 5) można stwierdzić, że organizacja ta podejmuje konkretne kroki w celu zmniejszenia emisji gazów cieplarnianych i negatywnego wpływu na środowisko naturalne. Podejmowane w ostatnich latach działania i tempo zmian nie wydają się jednak doprowadzić do realizacji celu ogłoszonej przez Formułę 1 Inicjatywy Net Zero Carbon 2030 – osiągnięcia neutralności węglowej w roku 2030. Nasuwa się w tym momencie pytanie, czy jako społeczność globalna powinniśmy akceptować rozwój takich dziedzin rozrywki, które ze swej natury są szkodliwe dla środowiska, czy pilna potrzeba wdrożenia zasad zrównoważonego rozwoju nie powinna być zachętą do pewnego umiaru i ograniczania skali i zasięgu rozrywki, jaką stanowią sporty motorowe.

Problem, w jakim stopniu jako indywidualni konsumenci jesteśmy w stanie wdrażać w życie tak konieczną dla zrównoważonego rozwoju ekonomię umiaru, a więc ograniczanie własnej satysfakcji i przyjemności ze względu na wspólne dobro, któremu służy na przykład przeciwdziałanie zmianom klimatycznym i zmniejszenie emisji, objawia się we wszystkich naszych wyborach konsumenckich. Zrównoważony rozwój wymaga bowiem pewnych wyrzeczeń, zwłaszcza w państwach globalnej Północy, zmiany dotychczasowych zachowań konsumpcyjnych, ograniczenia konsumpcji niektórych produktów czy rezygnacji z korzystania z pewnych towarów i usług oraz zastąpienia ich innymi, spełniającymi kryteria społecznej i środowiskowej odpowiedzialności. Problem ten dobrze obrazuje analiza przemysłowej produkcji mięsa z punktu widzenia potrzeby zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa żywnościowego (rozdział 7). Okazuje się, bowiem, że przemysłowa produkcja mięsa jest z jednej strony szkodliwa dla środowiska naturalnego i zdrowia człowieka, a z drugiej bez

zmiany wzorców konsumpcji nie jest w stanie zapewnić bezpieczeństwa żywnościowego stale rosnącej populacji naszej planety. Dla zmiany indywidualnych zachowań konsumpcyjnych kluczowa zatem staje się świadomość społeczna na temat skali i wagi zagrożeń globalnych oraz poczucie solidarności i odpowiedzialności za wspólne wyzwania.

Niezwykle istotną rolę odgrywają w tym obszarze oddolne ruchy społeczno-gospodarcze, którego flagowy przykład stanowi Sprawiedliwy Handel (Fair Trade) (rozdział 8). To im zawdzięczamy stałe od kilkadziesiąt lat podnoszenie świadomości na temat wyzwań środowiskowych i społecznych oraz przyspieszenie dyskusji i działań na rzecz wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w życie społeczno-gospodarcze, zarówno w skali lokalnej, jak i globalnej. Historia i obecne działania ruchu Fair Trade ukazują, że podnoszenie świadomości społecznej to pierwszy i konieczny krok do wdrażania takich wartości, jak solidarność i odpowiedzialność, zarówno w decyzje rynkowe pojedynczych konsumentów i przedsiębiorstw, jak i w indywidualne wybory polityczne i chęć przestrzegania wynikających z tych wyborów regulacji na rzecz zrównoważonego rozwoju.

Przykład, że wdrażanie zasad zrównoważonego rozwoju, w tym Sprawiedliwego Handlu, może być korzystne dla wszystkich uczestników transakcji, stanowią przedsiębiorstwa branży turystycznej z certyfikatem Fair Trade Tourism (rozdział 9). Czy zrównoważona turystyka będzie się rozwijać, zależy jednak, jak była mowa o tym wyżej, od poziomu świadomości turystów i dostawców usług turystycznych oraz ich gotowości do poczynienia zmian w swoich wyborach i nawykach w takim kierunku, by odpoczynek i rozrywka jednych grup społecznych nie odbywała się kosztem innych (na przykład brak godnego wynagrodzenia czy poszanowania dla różnorodności kulturowej) i środowiska naturalnego. Dlatego kluczowe jest szukanie sposobów na podnoszenie świadomości społecznej na temat współczesnych zagrożeń generujących potrzebę intensyfikacji działań na rzecz zrównoważonego rozwoju oraz kształtowanie odpowiedzialnych postaw społecznych i wspieranie oddolnych inicjatyw przeciwdziałających problemom społecznym i środowiskowym. W tym obszarze niezastąpioną rolę mogą odegrać instytucje edukacyjne, zwłaszcza uczelnie wyższe, przejmując rolę lidera zmian na rzecz zrównoważonego rozwoju w szeroko rozumianym otoczeniu (rozdział 11). Istotne wsparcie w edukacji konsumenckiej może stanowić również rozwój genAI, jednak z tym kierunkiem rozwoju wiąże się wiele dylematów, które powinny być przedmiotem dalszych badań (rozdział 10).

Na końcu warto zadać pytanie, jak wygląda powszechny i międzynarodowy dyskurs na temat potrzeby i sposobów wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju w obliczu braku umiejętności wypracowania przez społeczność globalną metod pokojowego rozwiązywania konfliktów i realnego zagrożenia rozprzestrzenienia się obecnych konfliktów na skalę światową. Pokój to bowiem funda-

mentalna wartość dla zrównoważonego rozwoju oraz dobrostanu ludzi i planety. Tymczasem wiele państw promujących ideę zrównoważonego rozwoju i możliwie szybką realizację SDGs jest zaangażowanych na różne sposoby w toczące się obecnie konflikty zbrojne. Dyskusja, jak uczynić przemysł zbrojeniowy bardziej zrównoważonym (rozdział 1) jest konieczna zwłaszcza w obliczu ogromnych środków, które pochłania jego rozwój i które alternatywnie mogłyby być przeznaczone na rozwiązanie wielu problemów związanych z głodem i ubóstwem, oraz obciążenia i zagrożenia jakie stanowi dla środowiska naturalnego. Stanowi jednak dowód na to, że jako ludzkość mamy jeszcze przed sobą ogromne zadane wzbicia się na wyższe poziomy człowieczeństwa, szacunku do drugiego człowieka i narodu, uznania życia i dobra człowieka jako wartości nadrzędnej.

Choć dyskusja na temat zrównoważonego rozwoju może się wydawać hipokryzją w obliczu nierozwiązania fundamentalnej dla niego kwestii – niezdolności społeczności globalnej do rozwiązywania konfliktów drogą pokojową – można mieć nadzieję, że promowanie wartości związanych ze zrównoważonym rozwojem może stanowić drogę postępu i w tym obszarze. Kto jest jednak odpowiedzialny za „naprawienie świata”? Państwo? Rynek? Społeczeństwo? Wyzwania globalne są tak poważne i kompleksowe, że konieczna jest współpraca wszystkich tych instytucji. Należy mieć jednak świadomość, że wszystkie zmiany zaczynają się od nas samych, że nasze najdrobniejsze decyzje mają znaczenie, gdyż od małych zmian zaczynają się wielkie zmiany. Decyzja w sklepie, czy i jaki kupić produkt, decyzja w domu, co zrobić z jego opakowaniem, decyzja podczas wyborów politycznych, czy wybrać partię, która kładzie nacisk na aspekty społeczne i środowiskowe rozwoju i jakimi metodami chce się przyczyniać do zrównoważonego rozwoju – to od tych drobnych indywidualnych decyzji zaczyna się zmiana i od nich zależy to, jaki świat zostawimy przyszłym pokoleniom.

Bibliografia

- Bansal, T. (2022). What is business sustainability? *Network for Business Sustainability*. <https://nbs.net/from-timas-desk-what-is-business-sustainability>
- Bonini, S. i Swartz, S. (2014). *Profits with purpose: How organizing for sustainability can benefit the bottom line*. McKinsey. <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Business%20Functions/Sustainability/Our%20Insights/Profits%20with%20purpose/Profits%20with%20Purpose.ashx>
- Borglund, T., De Geer, H., Frostenson, M., Lerpold, L., Nordbrand, S., Sjöström, E., Sweet, S., Windell, K. i Grafström, M. (2021). *CSR and sustainable business*. Sanoma Utbildning.
- Brundtland, G. H. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

- Cordova, M. F. i Celone, A. (2019). SDGs and innovation in the business context literature review. *Sustainability*, 11, 7043.
- Dey, P. K., Malesios, C., De, D., Chowdhury, S. i Abdelaziz, F. B. (2019). Could lean practices and process innovation enhance the supply chain sustainability of small and medium-sized enterprises? *Business Strategy and the Environment*, 28(4), 582–598.
- Dyllick, T. i Muff, K. (2016). Clarifying the meaning of sustainable business: Introducing a typology from business-as-usual to true business sustainability. *Organization & Environment*, 29(2), 156–174.
- Dziennik Urzędowy UE [1]. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2014/24/UE z dnia 26 lutego 2014 r. w sprawie zamówień publicznych, uchylająca dyrektywę 2004/18/WE. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024>
- Dziennik Urzędowy UE [2]. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2022/2464 z dnia 14 grudnia 2022 r. w sprawie zmiany rozporządzenia (UE) nr 537/2014, dyrektywy 2004/109/WE, dyrektywy 2006/43/WE oraz dyrektywy 2013/34/UE w odniesieniu do sprawozdawczości przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022L2464>
- Dziennik Urzędowy UE [3]. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2014/1760 z dnia 13 czerwca 2014 r. w sprawie należytej staranności przedsiębiorstw w zakresie zrównoważonego rozwoju oraz zmieniająca dyrektywę (UE) 2019/1937 i rozporządzenie (UE) 2023/2859. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401760
- Fiandrino, S., Scarpa, F. i Torelli, R. (2022). Fostering social impact through corporate implementation of the SDGs: Transformative mechanisms towards interconnectedness and inclusiveness. *Journal of Business Ethics*, 180, 959–973.
- Friedman, M. (1970, September 13). The social responsibility of business is to increase its profits, *The New York Times Magazine*, 122–126.
- Giddings, B., Hopwood, B. i O'Brien, G. (2002). Environment, economy and society: Fitting them together into sustainable development. *Sustainable Development*, 10, 187–196. <https://doi.org/10.1002/sd.199>
- Gorynia, M. i Śliwińska, M. (2023). Umędzynarodowienie biznesu a wymogi zrównoważonego rozwoju. W: J. W. Pietrewicz i R. Sobiecki (red.), *Transformacja gospodarki i społeczeństwa na rzecz zrównoważonego rozwoju* (s. 35–55). Oficyna Wydawnicza SGH.
- Gorynia, M. i Śliwińska, M. (2024). Economics of moderation as a foundation of sustainable development. W: M. Baudry, S. I. Bukowski i M. B. Lament (red.), *Financial stability, economic growth and sustainable development*, Routledge (s. 13–29). <https://doi.org/10.4324/9781003438670>
- Haanaes, K. (2022). *Why all businesses should embrace sustainability*. IMD. https://www.imd.org/contentassets/44380898a141424abb873f8774127bc4/tc082-16_why-all-businesses-should-embrace-sustainability_haanaes-2022-update-version.pdf
- Hristov, I., Appolloni, A. i Chirico, A. (2022). The adoption of the key performance indicators to integrate sustainability in the business strategy: A novel five-dimensional framework. *Business Strategy and the Environment*. <https://doi.org/10.1002/bse.3072>
- Kumar, R., Singh, R. K. i Dwivedi, Y. K. (2020). Application of industry 4.0 technologies in SMEs for ethical and sustainable operations: Analysis of challenges. *Journal of Cleaner Production*, 275, 124063.
- Makridou, G. (2021). *Why should business embrace sustainability? Lessons from the world's most sustainable energy companies*. ESCP Impact Paper, 2021-33-EN. <https://academ.escpeurope.eu/pub/IP%202021-33-EN.pdf>

- McAteer, P. (2019). *Sustainability is the new advantage: Leadership, change, and the future of business*. Anthem Press.
- McKinsey & Company (2020). *The ESG premium: New perspectives on value and performance*. <https://www.mckinsey.com/capabilities/sustainability/our-insights/the-esg-premium-new-perspectives-on-value-and-performance>
- Mhlanga, R., Gneiting, U. i Agarwal, N. (2018). *Walking the talk assessing companies' progress from SDG rhetoric to action*. Oxfam Diskussion Papers. <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/620550/dp-walking-the-talk-business-sdgs-240918-en.pdf>
- ONZ (Organizacja Narodów Zjednoczonych). (2015). Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r. 70/1. Przekształcamy nasz świat: Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030. https://www.unic.un.org.pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf
- Porter, M. i Kramer, M. R. (2011, January-February). Creating Shared Value. How to reinvent capitalism and unleash a wave of innovation and growth. *Harvard Business Review*.
- Rada Unii Europejskiej. (b.d.). „Gotowi na 55”. <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/green-deal/fit-for-55-the-eu-plan-for-a-green-transition>
- Simons, L. i Nijhof, A. (red.). (2021). *Changing the game. Sustainable market transformation strategies to understand and tackle the big and complex sustainability challenges of our generation*. Routledge.
- Tulder, R. i Mil, E. (2023). *Principles of sustainable business*. Routledge.
- Tulder, R., Rodrigues, S. B., Mirza, H. i Sexsmith, K. (2021). The UN's Sustainable Development Goals: Can multinational enterprises lead the Decade of Action? *Journal of International Business Policy*, 4, 1–21.
- UK Public General Acts. (2015). Modern Slavery Act 2015. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/enacted>
- Zanten, J. A. i Tulder, R. (2021). Analyzing companies' interactions with the Sustainable Development Goals through network analysis: Four corporate sustainability imperatives. *Business Strategy and the Environment*, 30(5), 2396–2420.

SPIS TABEL I RYSUNKÓW

Spis tabel

1.1. Koncerny przemysłu zbrojeniowego pod względem rocznego dochodu ze sprzedaży uzbrojenia	14
3.1. Emisje CO ₂ poszczególnych grup dochodowych w tonach na osobę w wybranych krajach UE w 2019 roku	45
4.1. Podział KPI według filarów ESG i wyników ratingów ESG	63
5.1. Wartości emisji dwutlenku węgla sektorów Formuły 1 przedstawione w procentach i liczbach wyrażone tonami	77
7.1. Zużycie środków przeciwdrobnoustrojowych o znaczeniu medycznym w sektorze hodowlanym w latach 2016–2020, w miligramach aktywnego składnika przeciwdrobnoustrojowego na kilogram żywego inwentarza w USA	104
8.1. Zasady Sprawiedliwego Handlu	114
9.1. Główne założenia certyfikatu FTT	127

Spis rysunków

1.1. Eksport polskiego uzbrojenia w mln dolarów w latach 2012–2023	15
1.2. Model ekonomicznej koncepcji obwarzanka	17
1.3. Model ekonomicznej koncepcji obwarzanka z uwzględnieniem obronności (w ramach zrównoważonego rozwoju)	18
2.1. Alokacja środków z EFRR i innych funduszy pomiędzy kraje członkowskie UE w latach 2021–2027 (w mld euro)	33
3.1. Procent obywateli w poszczególnych państwach członkowskich UE uważających, że problem korupcji jest powszechny w ich kraju w 2023 roku	49
4.1. Klasyfikacja i charakterystyka instrumentów finansowych powiązanych ze zrównoważonym rozwojem	59

4.2. Udział poszczególnych instrumentów finansowych powiązanych ze zrównoważonym rozwojem na rynku światowym	59
4.3. Liczba KPI w transakcjach europejskich według przynależności do filaru ESG	64
4.4. Liczba zielonych pożyczek i SLL na rynku europejskim według kraju zawarcia transakcji	64
4.5. Liczba podanych do informacji publicznej transakcji SLL na rynku polskim	65
4.6. KPI w transakcjach krajowych według przynależności do filaru ESG	65
5.1. Emisja dwutlenku węgla pochodząca z wyścigów Formuły 1 w latach 1950–2015	71
5.2. Liczba rozegranych wyścigów Formuły 1 na sezon w latach 1950–2022	73
9.1. Logo organizacji Fair Trade Tourism	126

Narastające wyzwania globalne o charakterze społecznym i środowiskowym spowodowały, że potrzeba dążenia do zrównoważonego rozwoju stała się jednym z najważniejszych tematów dyskursu naukowego i politycznego ostatnich dekad. Zrównoważony rozwój to obecnie już nie tyle pożądanym i oczekiwany kierunek rozwoju, ile konieczność.

Czy podejmowane w ostatnich latach przez rządy państw i organizacje międzynarodowe oraz przedsiębiorstwa działania przeciw globalnym problemom są jednak wystarczające? Czy przyczynią się do uratowania środowiska naturalnego i odwrócenia tak niebezpiecznych zmian klimatycznych? Czy doprowadzą do tego, że obecnie głodujące 10% i strukturalnie niedożywione 25% naszej populacji będzie miało godne warunki życia, pracy i rozwoju? Czy liczne programy w ramach polityki na rzecz zrównoważonego rozwoju są skuteczne i sprawiedliwe? Do jakiego stopnia można powierzyć rynkowi rozwiązywanie problemów społecznych i środowiskowych? Jaką rolę odgrywają w procesie transformacji gospodarki w kierunku zrównoważonej gospodarki rynkowej oddolne inicjatywy rynkowe i społeczno-gospodarcze?

Na te pytania szukają odpowiedzi autorzy niniejszej monografii. Wszystkie prowadzą do ważnej konkluzji, że za „naprawianie świata” odpowiedzialne są nie tylko rządy poszczególnych państw, lecz także przedsiębiorstwa oraz społeczeństwo, że konieczna jest intensywna współpraca między nimi, a wszelkie zmiany zaczynają się od naszych drobnych indywidualnych decyzji, i to od nich zależy, jaki świat zostawimy przyszłym pokoleniom.